

De Nieuwe *Belang*stelling

Verbinden en overbruggen in de wijk Feijenoord

Rotterdam Vakmanstad M/V (Henk Oosterling, Ans Stolk)

VELDACADEMIE | Bureau Frontlijn (Ruth Höppner, Jurrian Arnold, Allan Pinheiro)

Maart 2011

Colofon

Henk Oosterling / Vakmanstad

Veldacademie: Ruth Höppner, Jurrian Arnold, Allan Pinheiro en studenten minor *Duurzame wijk*
TUDELFT / EUR)

Tekst:	Henk Oosterling
Afbeeldingen binnenwerk:	Henk Oosterling / Veldacademie
Layout binnenwerk:	Veldacademie
Leefvelden kaarten:	Veldacademie
Onderzoek/analyse:	Veldacademie / Vakmanstad

Omslagafbeelding: Visie Kop van Feijenoord - Woonstad

Dit rapport is tot stand gekomen in opdracht van Deelgemeente Feijenoord en Woonstad Rotterdam

“Om het woon- en leefklimaat blijvend te verbeteren is het van belang dat de straten en woonomgeving weer het domein worden waar bewoners trots op zijn en zich veilig voelen. Om dit te bewerkstelligen, is een door buurtbewoners gezamenlijk gedragen verantwoordelijkheid voor die woonomgeving nodig. Dit betekent eveneens inspraakmogelijkheden of zeggenschap van bewoners in de manier waarop hun leefomgeving wordt ingericht”

(Concept Gebiedsvisie Noord 2011/2014, p.7)

Woord vooraf

Wat er aan vooraf ging

De komende tien jaar gaat een groot deel van de wijk Feijenoord op de schop. Woonstad is al geruime tijd in gesprek met wijkbewoners en de deelgemeente Feijenoord over de kwaliteit van de buitenruimte. In dit kader wordt in april 2010 door de Bewoners Organisatie Feijenoord (BOF) aan Woonstad en de Deelgemeente Feijenoord gevraagd om het onhandelbare zwerfvuilprobleem door een wetenschapper te laten analyseren om tot een aanzet voor een meer doeltreffende aanpak te komen. De Simonsblokken zijn in eerste instantie het werkgebied. Henk Oosterling wordt voor een verkennend gesprek uitgenodigd. Hij is als wetenschapper verbonden aan de EUR, maar draait in het kader van de door hem ontwikkelde stadsvisie Rotterdam Vakmanstad (RVS) vanuit een integrale gebiedsontwikkelingsvisie ook grootschalige projecten en langdurige trajecten in de wijk Bloemhof van Feijenoord (Fysieke Integriteit) en IJsselmonde (pilot WMO). Bij het gesprek zijn naast de betrokken functionarissen van de deelgemeente en een beleidsmedewerker van Woonstad ook de leden van de BOF commissie buitenruimte, een medewerker van SONOR, van de ROTEB en Stadstoezicht aanwezig.

Iedereen is het er over eens dat er iets schort aan het gedrag van bewoners, ook al is niet duidelijk wie het precies zijn. Er wordt over een mentaliteitsverandering gesproken: gezamenlijk verantwoording nemen voor de openbare ruimte. Echter, nagenoeg iedereen beseft dat ook de centralisering van meldingen en de afgebakende bevoegdheden van toezicht-, ophaal- en hersteldiensten – ROTEB, Stadstoezicht, Woonstad, Gemeentewerken – een deel van het probleem vormen. Een extra complicatie voor een goede aanpak is bovendien de op stapel staande realisering van de Kop van Feijenoord. Hierdoor zal extra druk op de buitenruimte komen te staan waardoor het zwerfvuilprobleem nog groter kan worden.

Dit gesprek leidt tot de vraag van Oosterling om meer gegevens over de bewoners van de Simonsblokken, waar het onderzoek zich in eerste instantie op zou moeten richten. Cijfers over hun gezin- en arbeids situatie en dagelijkse activiteiten blijken echter nauwelijks voorhanden. Na een tweede beraad wordt op advies van Oosterling besloten om het zwerfvuilprobleem vanuit een breder kader in kaart te brengen. Vanuit een integrale analyse van de wijk kunnen concrete en directe maatregelen breder worden verankerd in reeds bestaande bewonersinitiatieven en in het jongerenwerk en onderwijs. Hij adviseert om voor een grondige analyse van alle leefvelden waarop de bewoners zich bewegen – werk, school, vrije tijd, enz. de Veldacademie (VA), een onderdeel van Bureau Frontlijn dat met de TU Delft samenwerkt, erbij te betrekken. Met de input van TU studenten en de methodiek van de Veldacademie kan het onderzoek van Rotterdam Vakmanstad worden verbreed. Het resultaat zal een pakket voorstellen zijn voor een integrale aanpak om op termijn de gedrags- en mentaliteitsverandering geschaald en gefaseerd te realiseren.

Door de verkiezingen en het aantreden van het nieuwe bestuur ligt het beraad in de zomermaanden stil. In de loop van september gaat, na een presentatie in de commissie buitenruimte van de deelgemeente, het onderzoek van start. Er wordt op twee sporen gewerkt: de VA verzamelt gegevens op het web, uit rapporten en via door TU studenten gevoerde gesprekken met bewoners en ondernemers in de wijken, terwijl door projectcoördinatoren van RVS en VA gesproken wordt met 1) instanties, organisaties en instellingen, 2) vertegenwoordigers van informele netwerken, 3) coördinatoren van in de wijk lopende projecten en 4) actieve bewoners. Deze informatie wordt op kaarten en in tabellen verwerkt. De kaarten bieden zicht op 1) wat er nu gebeurt (inventarisatie) en 2) het toekomstige beleid dat in allerlei rapporten wordt geformuleerd. Dit is de basis voor het advies dat uiteengezet wordt in concrete actielijnen en trajecten.

Opbouw van het rapport

Hoe is dit rapport opgebouwd? De aanbevelingen worden in hoofdstuk 1 kort en overzichtelijk neergezet. Naarmate het rapport vordert wordt de analyse steeds verder uitgewerkt en verdiept. Hoofdstuk 2 onderbouwt de aanbevelingen en illustreert die met kaartmateriaal. Voor hen die geïnteresseerd zijn in het integrale analysemodel en de concepten die daarin worden toegepast, biedt het laatste hoofdstuk veel leesvoer. Ook delen van de gehouden interviews zijn daar te vinden.

In hoofdstuk 1 staan verbinden en overbruggen voorop. Kort wordt weergegeven wat concrete acties voor operationele trajecten zijn. Aanzet is de redenering achter deze integrale aanpak van het zwerfviel. (a) Vervolgens worden de acties op twee A4 overzichtelijk in beeld gebracht. (b) Er wordt afgesloten met een samenvattend overzicht van de verschillende actietrajecten (c): welke gedachte ligt er aan ten grondslag, wat is het advies, wie zijn de samenwerkende partijen en hoe wordt – zo mogelijk – de financiering geregeld?

Hoofdstuk 2 is het ‘praktische’ deel: Daadkracht in de buitenruimte. Hier wordt dieper op de verschillende acties ingegaan. Uitgangspunt is de fysieke planning van de Kop van Feijenoord die met de leefvelden ‘wonen’ en ‘woonomgeving’ wordt aangeduid. In zes afzonderlijke paragrafen wordt concreet de integrale doorwerking op de andere zes leefvelden uitgewerkt. Bij ieder leefveld zijn twee kaarten en relevant statistisch materiaal toegevoegd. Dit is in feite een uitwerking van wat in hoofdstuk 1 kort is weergegeven.

Hoofdstuk 3 is het ‘theoretische’ deel: Discours: Data, Denken, Daden. Dit hoofdstuk begint met een korte weergave van nagenoeg alle rapporten die vanaf 2005 – drie politieke periodes terug – over de wijk zijn gemaakt. (a) Dan wordt het begrippenapparaat en het analysemodel uitgelegd. In het netwerkmodel van RVS staan relaties tussen mensen centraal. Hier worden de concepten leefveld en dagpad onderbouwd. (b) Integrale gebiedsontwikkeling wordt hier verankerd in een nieuw ‘discours’: een andere manier van denken en doen. Het gaat erom de interesse van wijkbewoners te versterken en te bundelen en op te tillen naar interesse voor de wijk. Bewoners stellen altijd vragen vanuit specifieke belangen. Als deze belangstelling aansluit op hun interesse voelen zij zich weer verantwoordelijk voor hun omgeving. Centrale begrippen zijn dan ook *belangstelling*, *interesse* en *verantwoordelijkheid*. Dit hoofdstuk sluit af met delen van interviews waarvan citaten door het hele rapport zijn verwerkt. De citaten zijn anoniem omdat ze afkomstig zijn van al diegenen die op de een of andere manier bij de wijk betrokken zijn en dus vanuit zijn of haar invalshoek relevante zaken signaleren.

Henk Oosterling

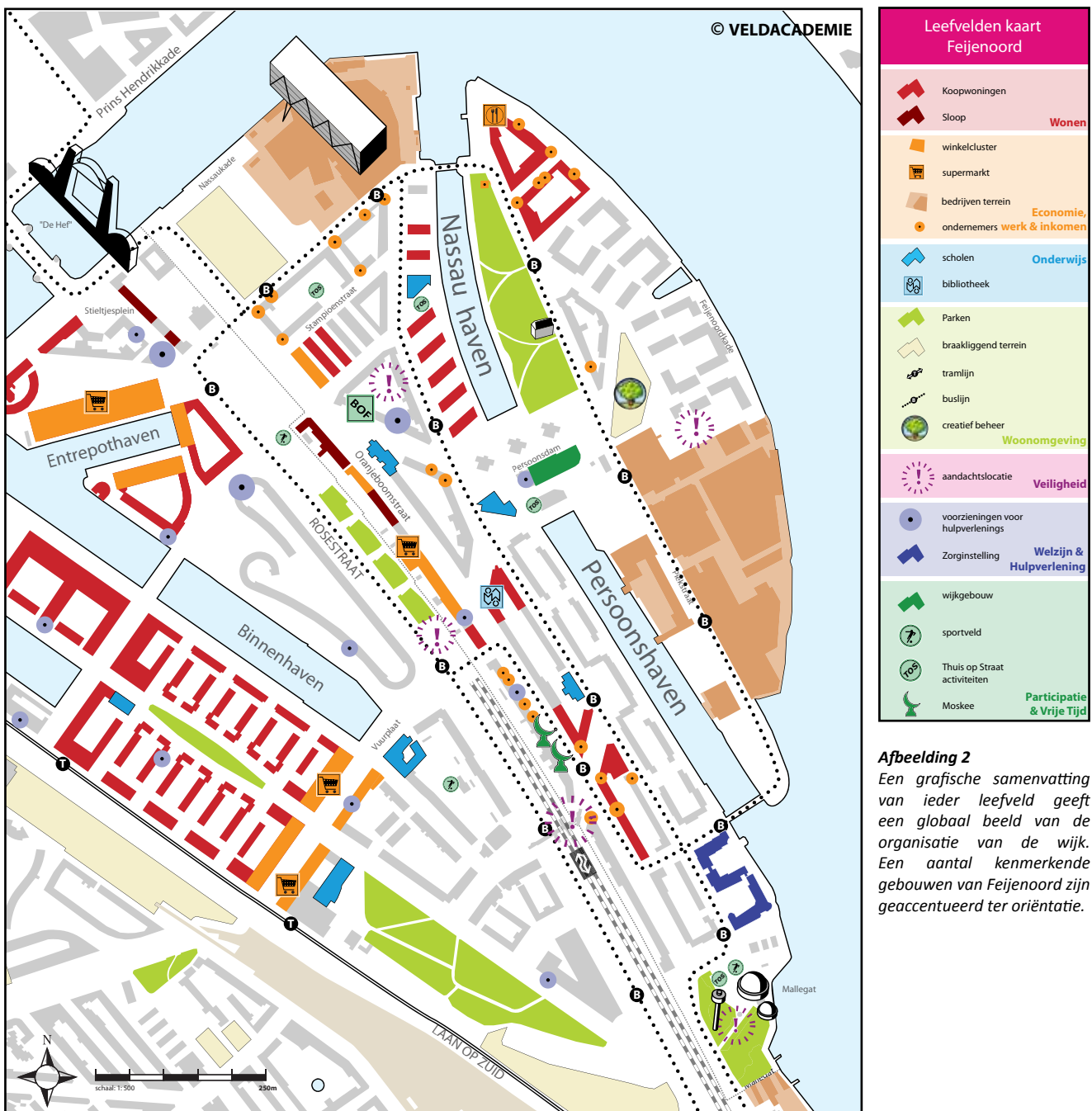
Inhoudsopgave

<i>Woord vooraf</i>	5
1 <i>Verbinden en overbruggen</i>	8
1.1 Nieuwe belangstelling	8
1.2 Van zwerfvuil via breekgroen naar blauw-groene buitenruimte	11
1.3 Totaalbeeld, tactieken en trajecten	12
1.4 Schoon, heel en veilig 2.0: duurzaam, integraal en leefbaar	15
1.4.1 Relatie met woonomgeving	16
1.4.2 Relatie met Onderwijs	19
1.4.3 Relatie met Economie & Werkgelegenheid	21
1.4.4 Relatie met Gezondheid & Hulpverlening	23
1.4.5 Relatie met Participatie & Vrije tijd	25
1.4.6 Relatie met veiligheid	28
2 <i>Daadkracht</i>	31
2.1 Veldanalyse en leefvelden	31
2.2 Wonen	32
2.3 Woonomgeving: R3-plekken en breekgroen	35
2.4 Onderwijs: jong geleerd, oud gedaan	39
2.6 Economie, werk & inkomen	43
2.7 Gezondheid & hulpverlening	47
2.5 Participatie & Vrije tijd	50
2.8 Veiligheid	56
3 <i>Discours</i>	58
3.1 Data, denken en daden	58
3.2 Rapportages 2005-2010	58
3.3 Netwerktheorie en concepten	60
 <i>Literatuur</i>	 67
 <i>Bijlagen</i>	 68

1 Verbinden en overbruggen

1.1 Nieuwe belangstelling

In 2010 worden er twee grote acties gevoerd om het zwerfvuilprobleem onder de aandacht van de wijkbewoners te brengen. De eerste aanbeldactie vindt op 17 februari plaats. 19 medewerkers voeren in totaal 61 gesprekken met bewoners van de Oranjeboomstraat. Er worden folders in het Nederlands uitgedeeld en kaartjes met het servicenummer dat, zo blijkt uit de enquêtes, nauwelijks bekend is. Van de geënquêteerden zijn er 9 bereid om zich in te zetten voor de straat. Op 16 juni vindt de tweede actie plaats. 11 medewerkers voeren 32 gesprekken met bewoners van 4 verschillende delen van de wijk. Ook nu valt weer op dat het telefonische meldnummer nauwelijks bekend is. 11 bewoners geven aan mee te willen denken. Dit brengt het totaal na twee acties op 20 bewoners. SONOR zet het vervolgtraject in en nodigt schriftelijk de belangstellende bewoners uit. Er komen er twee naar de bespreking: een uit het Dillenburgblok, een uit de Oranjeboomstraat. Er vindt geen vervolgssessie plaats. Einde actie?

Afbeelding 2
 Een grafische samenvatting van ieder leefveld geeft een globaal beeld van de organisatie van de wijk. Een aantal kenmerkende gebouwen van Feijenoord zijn geaccentueerd ter oriëntatie.

Iedereen die een tijdje in Feijenoord rond loopt, weet dat de openbare ruimte bewoners, beleidsmakers en bestuurders al decennialang zorgen baart. Achter rommelige ruimten gaan vaak complexe problemen schuil. Uit onderzoek blijkt dat een grote meerderheid van de bewoners zich aan zwerfvuil stoort. In de jaarlijks door de stad gepubliceerde omnibus enquête 'De Rotterdammers over hun stad' staat het onderwerp 'vervuiling en beheer openbare ruimte' al jaren derde op de lijst van grootste problemen in Rotterdam. Uit gesprekken met medewerkers van stadstoezicht komt naar voren dat meldingen vaak door een vaste groep bewoners gemaakt worden. Uit straten waar veel zwerfvuil ligt, blijken echter minder klachten te komen. Dat geeft te denken. In de loop van de afgelopen vier decennia is de populatie in de wijk sterk veranderd. De huidige Feijenoorders bestaan grofweg uit een groep bewoners die er vanouds wonen, een groep bewoners met een allochtone achtergrond die vanaf de jaren zeventig is ingestroomd en een nieuwe groep bewoners die zich het afgelopen decennium in de nieuwe blokken heeft gevestigd. In de verschillende onderzoeken zijn die telkens anders getypeerd. Zo spreekt de Wijkvisie 2006-2016 over klantgroepen, zoals modale senioren, ontdekkers, buurtgerichten, dynamische individualisten en welgestelden, terwijl in de Gebiedsvisie Noord 2011-2014 leefstijlen voorop staan van ego- of groepsgerichte groepen die soms introvert, soms extravert gericht zijn.

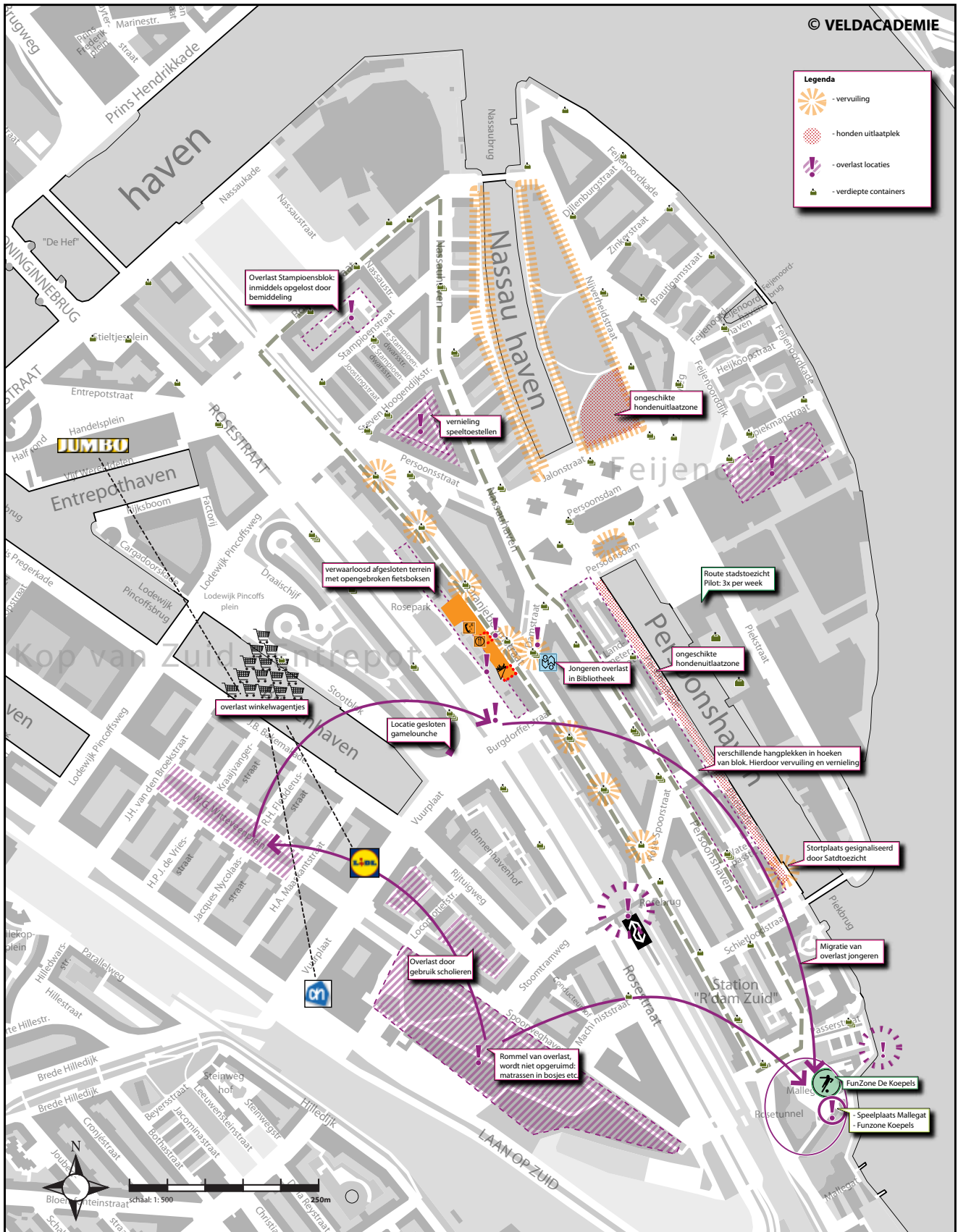
De communicatie tussen deze groepen is beperkt, ook al zijn er in de loop van de tijd steeds weer pogingen gedaan bewoners bij elkaar te brengen. Opvattingen over wie er verantwoordelijk is voor de openbare ruimte lopen sterk uiteen. Bij een deel van de bewoners met een allochtone achtergrond wordt er vaak op een andere manier tegen openbare ruimte aangekeken. Thuis kan alles piekfijn in orde zijn en doet misschien zelfs iedereen zijn schoenen bij de voordeur uit, maar alles wat er zich buiten de voordeur afspeelt, behoort tot een wereld waar anderen voor verantwoordelijk zijn. Zeker als zo'n buitenruimte niet goed onderhouden wordt, kan dat reacties oproepen in de trant van: dat moet de ROTEB toch doen, want ik betaal er belasting voor. Dat laatste geldt overigens ook vaak voor de autochtone bewoners.

Zwerfvuil kan een indicatie zijn van onverschilligheid van bewoners, maar ook van onmacht van diensten en wooncorporaties. Een oplossing is slechts voorhanden als er wordt onderzocht wat de werkelijke problemen zijn. Alleen al daarom volstaat een simpele, repressieve aanpak niet: de frustratie zal ergens anders weer de kop opsteken. Repressie roept zelfs nieuwe frustraties op. Zo heeft menig dagelijks bestuurder, raadslid en ambtenaar zich in de afgelopen decennia de tanden op dit probleem stukgebeten. Ook beleidsmedewerkers en serviceteams van de wooncorporatie krijgen geen greep op de situatie, laat staan de meer op afstand opererende ROTEB en Gemeentewerken. Kortom, om een mentaliteitsverandering te realiseren is een breed gedragen en langdurige strategie vereist waarbij alle belanghebbenden betrokken zijn. Er is een nieuwe belangstelling nodig. Wiens belangen zijn in het geding?

In de vele gesprekken die voor deze analyse zijn gevoerd komt regelmatig naar voren dat de wijk Feijenoord eigenlijk uit 'eilanden' bestaat. De mensen die er wonen zijn wel naar binnen op elkaar betrokken, maar niet op de bewoners van andere 'eilanden'. Voor het verbinden moeten bruggen worden geslagen. Dit is een van de achterliggende basisgedachten van dit rapport: binden en overbruggen. De bewoners mogen dan geïsoleerd leven, zij begeven zich allemaal op straat en bewegen zich allen op de zeven leefvelden waar de analyse vanuit gaat:

- Woonomgeving
- Wonen
- Economie, Werk & Inkomen
- Onderwijs
- Gezondheid & Hulpverlening
- Participatie & Vrije tijd
- Veiligheid

In hoofdstuk 2 zijn deze leefvelden in kaart gebracht op grond van recente gegevens. Binding en overbrugging kan puur fysiek gebeuren: van nieuwe bruggen tot kindvriendelijke routes. Maar dat sluit naadloos aan op het sociale aspect van gebiedsontwikkeling: samenwerking tussen verschillende organisaties en met bewoners met het oog op de belangen van de laatsten.

Afbeelding 3
 Deze kaart laat de signalisering van overlast en straatvuil zien die geïnventariseerd is via interviews met bewoners, gemeentelijke diensten, wijkagenten en eigen observaties. Dit is slechts een moment opname.

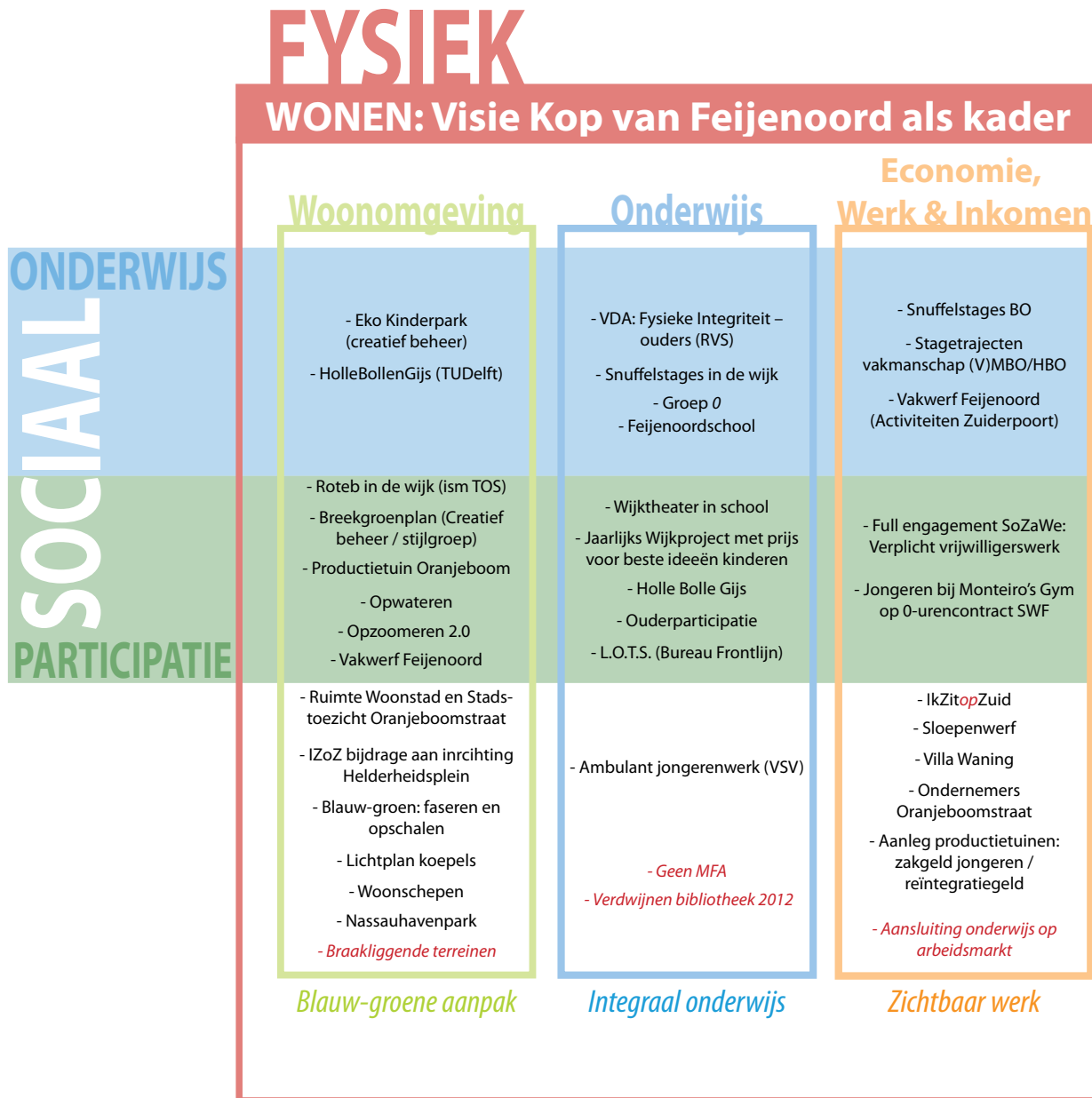
Vuil & Overlast

1.2 Van zwerfvuil via breekgroen naar blauw-groene buitenruimte

1. Zwerfvuil is deel van een omvangrijker problematiek: de kwaliteit van de openbare ruimte in de hele wijk Feijenoord. Zwerfvuil, hangjongeren, voetballende kids, hondenpoep en geluidsoverlast worden in een adem genoemd en vormen de top van de klachtenlijstjes.
2. De kwaliteit van de openbare ruimte in de komende 10 jaar hangt af van de inbedding in ingrijpende bouwplannen die in de wijk zullen plaatsvinden.
3. Een doeltreffende aanpak van zwerfvuil hangt samen met een doortastende aanpak van de jaren braak liggende stukken grond die de wijk nog verder zullen ontsieren.
4. Het gebruik van de openbare ruimte in de wijk vergt een gedragsverandering. Maar het moet ook tussen de oren van bewoners komen. Dus het gaat uiteindelijk om een mentaliteitsverandering. Deze staat en valt bij juiste informatie, serieuze communicatie en op talenten en krachten van bewoners afgestemde participatie.
5. In deze brede context is zwerfvuil een indicatie voor een bepaalde leefstijl. Deze leefstijl is de uitdrukking van opvattingen over hoe mensen met elkaar samenleven en wat ieders rol daarin is. Zo'n leefstijl stuurt het gedrag op verschillende leefgebieden of leefvelden.
6. Naast wonen en woonomgeving worden met deze leefvelden sectorale thema's in kaart gebracht zoals gezondheid en hulpverlening, ondernemerschap en werkgelegenheid, startkwalificaties en onderwijs, participatie en vrije tijd. Veiligheid staat aan het begin en eind van de leefbaarheid in de wijk. Veiligheid is gebaat bij sociale duurzaamheid.
7. De krachten en klachten van bewoners betreffen al die leefvelden. Via gerichte activiteiten worden met de problemen ook deze leefvelden met elkaar verbonden. Zo levert deze bindende en overbruggende strategie meerwaarde op: verbetering op een leefveld als vrije tijd voor jongeren kan weldadige effecten hebben op de ervaren kwaliteit van de woonomgeving. Op zulke dwarsverbindingen wordt vanuit bestaande initiatieven ingezet om het gedrag duurzaam positief te beïnvloeden.
8. Initiatieven voor de gewenste gedrags en mentaliteitsverandering beginnen en eindigen altijd bij bewoners. Er wordt uitgegaan van de bestaande betrokkenheid. Die is er voldoende. Want ook al lijkt de wijk opgedeeld in verschillende populatieblokken, dwars door al deze groepen heen zijn al jaren actieve bewoners met elkaar in gesprek. Iedere nieuwe actie sluit bij deze netwerken aan.

1.3 Totaalbeeld, tactieken en trajecten

Hoe wordt de interesse van de wijkbewoners versterkt? Welke trajecten zijn daarvoor nodig? Op welke schaal en in welk leefveld worden deze ingezet om fysiek en sociaal in deze integrale aanpak met elkaar te verbinden? In de matrix (fig.4) schetst de blauwe pijl de onderwijsgerelateerde trajecten en de groene pijl de participatietrajecten. Beide lopen over de zes leefvelden heen en verbinden zo fysieke en sociale ingrepen met elkaar. In het witte veld staan de ondersteunende trajecten en in rood wordt onderaan op de leefvelden aangegeven wat de knelpunten kunnen worden.

Afbeelding 4

Inventarisatie van bestaande en voorgestelde projecten geplaatst binnen de context van de leefvelden (Veldacademie), visie vakmansstad (Henk Oosterling) en visie Kop van Feijenoord (Woonstad). De koppeling van sociaal en fysiek betekent dat onderwijs en participatie leidend zijn in de aanpak.

Gezondheid & Hulpverlening

- Opvoedingsondersteuning ouders, moeder-kind lessen

- Groep 0

- Senioren fitness speeltoestellen Nassauhavenpark

- SOS/TOS: senioren op straat-gymtoestellen

- Ambulant Jongerenwerk

- Fitness ruimte vrouwen / ouderen

- WMO 2.0 (vraagwijzer)

- Bureau Frontlijn + CJG's / Jong XL

- Actieve leefstijl (Stadionpark)

- *Wegtrekken eerstelijns hulp naar Parkstad?*

- *Zorgcluster pas in 2019*

Geïnteresseerde zorgnetwerken

Participatie & Vrije Tijd

- Schoolsportvereniging (met ouderparticipatie)

- Voorleesexpres Feijenoord-school

- Feijenoord Vertelt

- Wijktheater

- AKAdemie (Touzani)

- Feijenoord eet

- Wijkarena's (DRIFT)

- MediaGroenwijk Antenne TV

- Wereld Havendagen

- Feijenoord festival park

- Opzoomeren 2.0

- Jeugdraad

- Urbansports (Skateland)

- Salon Feijenoord

- Villa Waning

- H.E.L.D.E.R.H.E.I.D's festival + herinrichting

- Drijvend zwembad

- *Transitie Sportfaciliteit: Persoonshal rosepark plaats*

Creatieve interactie

Veiligheid

- Kindvriendelijke route

- JOLO Buurtbemiddeling

- Schouwgroepen

- Belacties

- Buurtvaders

- TOS op pleinen

- Buurt bestuurt

(400 uur toezicht besteden)

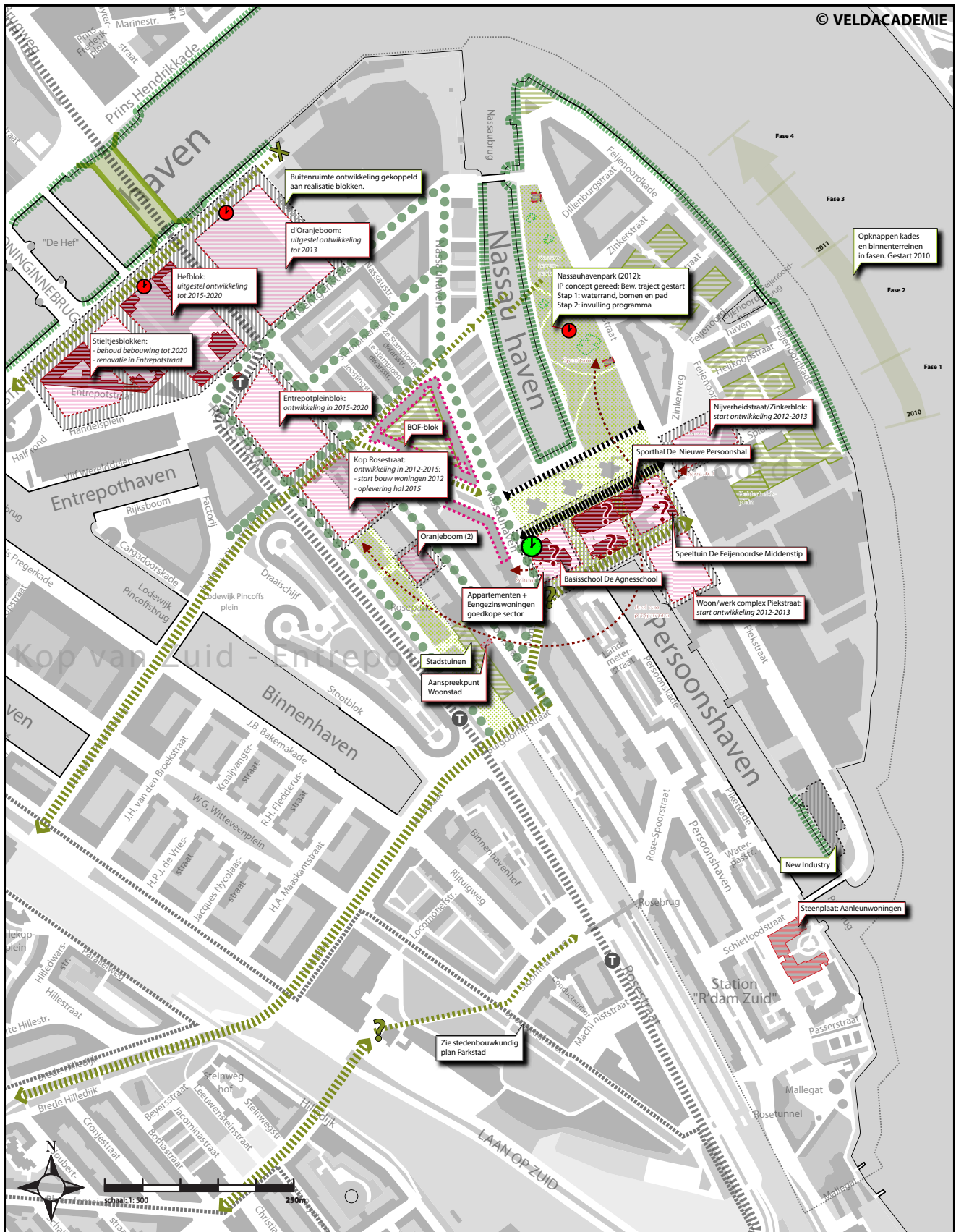
- Resultaten beheersconvenant

- LVA Station Zuid / Watch Out

- *Aanpak Binnenterreinen Woonstad*

Veiligheid vanuit betrokkenheid

Wijkinteresse als nieuwe Belangstelling

Wonen	
	Ontwikkelingslocaties <small>Bron: Visie Kop van Feijenoord (2009)</small>
	Gevelrenovatie gepland
	Sloop
	Renovatie/Afbouw <small>Bron: Beleidsmedewerker Woonstad</small>
	Status interventies: vertraagd
	versneld <small>- Woonstad (B. v. Steen) 2014 (A. v. Ent)</small>

Woonomgeving	
	Nieuwe tramlijn
	Bruggen
	Parkontwikkeling
	Versterken Oost-West verbindingen <small>- Stedenbouwkundig plan Parkstad (2011-12)</small>
	Ontwikkelen kades <small>- Stedenbouwkundig plan Parkstad (2011-12)</small>
	Hoofd bomenstructuur
	Aanpak hoven en pleinen (woonstad) <small>- BOF - Transformatieplan - Helderheidsplan - Woonstad (initiatief)</small>
	Gerelateerde ontwikkelingen <small>- Visie Kop van Feijenoord (2009)</small>
	Straat vervalt
	Straat toekomstig <small>- Beleidsmedew. Dg - Medew. Woonstad - Beleidsmedew. Dg - Medew. Woonstad</small>
	Status interventies: vertraagd
	versneld

Afbeelding 5

Combinatiekaart van beleid op gebied van wonen en woonomgeving laat de context zien waarbinnen de toekomstige ontwikkelingen zich afspelen en wat de fysieke dynamiek is van de leefomgeving.

Wonen & Woonomgeving: Beleid

1.4 *Schoon, heel en veilig 2.0: duurzaam, integraal en leefbaar*

Er zijn in de afgelopen jaren vele rapporten over de wijk Feijenoord geschreven. Ze wijzen alle op de noodzaak om de buitenruimte duurzaam te vergroenen en gebruik te maken van het water. De wijk heeft voor het water al enkele buitengewone iconen: het voormalige tramhuis van de RTM, de wereldberoemde Hef, de recent geplaatste Brug van Unilever, het industriële gebied in de Piekstraat, de Gaskoepels bij het Mallegat, de fantastische views op de Feijenoordkade en de beide binnenhavens waar nog elementen van de oorspronkelijke setting te zien zijn. Groen is minder expliciet aanwezig. Maar in de visie 'Kop van Feijenoord' krijgt groen al meer ruimte in de vorm van het Nassauhavenpark waarvan de uitvoering dit jaar wordt gestart en van het Rosepark dat rond 2015 wordt opgeleverd. In de tussentijd zullen steeds stukken grond braak komen te liggen. Hier ligt het eerste probleem voor de aanpak van zwerfvuil. Rotzooi in de wijk nodigt bewoners niet uit om een bijdrage te leveren aan een kwalitatieve schone, hele en veilige buitenruimte. Goed voorbeeld doet goed volgen. Overheden en wooncorporaties zijn rolmodellen. Hun geloofwaardigheid valt en staat bij het goede voorbeeld. Dragen zij als institutie of organisatie niet de gepropageerde leefstijl uit?

Dit vormt het mentale raamwerk voor een groenplan dat de komende 10 jaar Feijenoorders moet inspireren om er hun eigen bijdrage aan te leveren. Deze bijdragen zullen op alle leefvelden moeten doorwerken. Zo kan de huidige mentaliteit positief kantelen. Wonen stelt namelijk niet alleen eisen aan de woonomgeving van bewoners, het vereist ook kwalitatief onderwijs voor hun kinderen en een zinvolle vrijetijdsbesteding voor hun opgroeiende kroost. 'Schoon' betekent in deze context meer dan het ontbreken van zwerfvuil, het slaat ook op een groene en gezonde omgeving waarin jongeren, zo blijkt uit alle rapporten, beter leren. En zo wijst 'heel' in welzijnstermen op een goede 1e lijnhulpverlening voor kwetsbare wijkbewoners, jong en oud. Ook al is werken in je eigen wijk slechts voor een klein deel weggelegd, zichtbaar ondernemend vakmanschap is voor de vanouds op industrie gerichte bevolking een stimulerende omgeving. Het biedt letterlijk uitzicht op werk. 'Veilig' ten slotte gaat slechts op voor zo'n leefbare wijk. Kortom, 'schoon, heel en veilig' vergen een vertaalslag. Het gaat om wijken die duurzaam en integraal en daarom leefbaar zijn. Met deze beleidsvertaling wordt de kwalitatieve ontwikkeling van de buitenruimte ingebed in alle leefvelden.

In de nu volgende integrale analyse van de wijk wordt vanuit deze duurzame, integrale en leefbare inzet aangegeven hoe initiatieven en activiteiten op verschillende leefgebieden op elkaar aansluiten. Fysiek uitgangspunt is de meest recente bijstelling van de visie Kop van Feijenoord. Op de kaart 'beleid wonen en woonomgeving' (fig. 5) is deze weergegeven. De adviezen beginnen bij het acute probleem van het zwerfvuil in de woonomgeving, maar worden via de andere leefvelden heen opgeschaald en verknoopt in allerlei bestaande netwerken.

Wat is de basisgedachte?

1. Ontwikkel in samenwerking met de bewoners, jongeren en ondernemers een blauw-groen leefconcept waarin water en groen optimaal worden gebruikt. Vanuit dat concept wordt de kwaliteit van de buitenruimte in de Kop van Feijenoord gefaseerd en geschaald in kaart gebracht. Deze ontwikkeling stelt met de wensen en talenten tevens de belangen van bewoners(groepen) centraal.
2. Sluit daarvoor aan bij bestaande initiatieven en samenwerkingsverbanden van en met bewoners, maar ook de in de wijk ontwikkelde activiteiten van andere partijen zoals de moskeeverenigingen.
3. Stel een trajectontwikkelaar aan die initiatieven van bewoners verknoopt tot netwerken met het oog op de ontwikkeling van water en groen.
4. Begin verschillende bewonersoverlegvormen met concrete activiteiten rond de openbare ruimte binnen het blauw-groen leefconcept.
5. Betrek politie en Stadstoezicht er vanaf het begin bij (onderdeel van beheersconvenant en lokaal Veiligheidsarrangement Station Zuid) en bouw dit uit tot een structurele communicatie.
6. Ontwikkel met verschillende partners een lokaal digitaal communicatienetwerk waarin bijdragen van bewoners, organisaties en instellingen zichtbaar worden en aangedragen ideeën draagvlak kunnen krijgen.
7. Verbind via inhoudelijk programma het basisonderwijs en jongerenwerk aan dit 'persbureau'.
8. Stel op basis van 'no cure no pay' een subsidiemakelaar aan die de initiatieven van bewoners vanuit bestaande subsidiepoten en fondsen voor innovatie en participatie faciliteert.

1.4.1 Relatie met woonomgeving

a) Mondige wijk met gezichten: herkenbaar en aanspreekbaar

Uit de twee belacties van 2010 is gebleken dat het meldnummer 14010 nauwelijks bekend is. De eerste stap is juiste informatie. De tweede is serieuze en directe communicatie. In beide belacties is door 20 bewoners aangegeven dat zij willen meedenken. Dit overleg moet verbreed worden door al die andere groepen er aan te verbinden die al in de wijk bezig zijn: schouwgroepen, buurtouders, functionerende Opzoomergroepen, bewonersoverleg van het Stieltjesblok, de door De Werkplaats op te zetten Feijenoordontmoetingen maar vooral de uit Feijenoord Vertelt voortgekomen contactgroepen. Door ervaringen te delen, belangen te verwoorden en acties te plannen kan zo op verschillende schalen een eerste stap gezet worden.

Advies

- *Centraal punt openbare diensten.* Ga in overleg met de gemeente om (een deel) van de servicewerkers, toezichthouders en schoonmaakploegen terug te halen naar de wijk. Bewoners en medewerkers leren elkaars gezicht kennen. Daardoor zijn ze door elkaar aan te spreken.
- *Eén contactpersoon.* Maak een medewerker verantwoordelijk en zorg dat deze altijd telefonisch bereikbaar is. Zij/hij helpt bewoners met de 'vraag achter de vraag' en met het formuleren van voorstellen. Alles draait om continuïteit.
- *Wijkconferentie.* Beleg een overleg tussen alle genoemde groepen bewoners en groepen die met andere activiteiten bezig zijn, evenals de scholen, de speeltuin, TOS, SWF, SONOR en moskeeverenigingen. Deze wijkconferentie is het startsignaal voor een wijkstrategie waarin naast de (deel)gemeente en Woonstad bewoners in allerlei coalities daadwerkelijk met hun ideeën aan de slag gaan om in de loop van de komende 10 jaar invulling te geven aan een schone, groene, gezonde wijk.
- *Begin morgen.*

Aanzet

- Woonstad opent binnenkort een ruimte aan de Oranjeboomstraat voor TOS. Naast TOS kunnen ROTEB, Stadstoezicht en contactpersonen in deze ruimte worden gehuisvest.
- Stel medewerkers buitenruimte binnen de Deelgemeente en Woonstad aan die hier aan gaan werken. De contactpersoon overlegt met hen om de communicatie open te houden en initiatieven door te sluisen.
- Schrijf voor financiering van wijkinitiatieven fondsen zoals Volkskracht, Laurens fonds en Oranjefonds aan. Deze fondsen zijn sinds kort 'pilotmoe'. Ze zijn des te meer geïnteresseerd in langdurige bewonerstrajecten.
- Doe een beroep op de participatiepot die wethouder Louwes voor de komende 4 jaar heeft vrijgemaakt - 20 miljoen - via de reguliere kanalen van bijvoorbeeld de Opzoomerorganisaties allemaal die nieuwe methodiek gaan hanteren.
- Trek op 'no cure, no pay' basis een subsidiemakelaar aan die tegen een bepaald percentage samen met de contactpersoon en in samenspraak met de bewoners financiën organiseert voor de door hen voorgestelde activiteiten.

b) Digitale stimulansen: speelse aanpassingen

In andere steden van Europa komen ook dit soort zwerfvuilproblemen voor. Daar zijn soms heel speelse oplossingen bedacht met digitale gadgets, zoals sensoren in de ondergrondse containers die bij een storting een geluid produceren alsof de zak ongeveer 30 meter naar beneden in een heel diepe put valt of glasbakken met een game gadget. Een simpeler voorbeeld voor jongere kinderen is een HolleBolleGijs stemmetje, dat reageert als iemand in de buurt van de container komt: Papier hier! (mag ook in het Turks, Marokkaans of welke andere taal)

Aanzet

Zie: vuilnisbak: <http://www.youtube.com/watch?v=cbEKAwCoCKwFlessen>

En voor de game: <http://www.youtube.com/watch?v=zSiHjMU-MUoGlijbaan>

Advies:

- Betrek de Willem De Kooning Academie of TU Delftstudenten (Wubbo Ockels) erbij om studenten dit soort gadgets te laten fabriceren en koppel dat aan een schoolproject, waarbij de hoogste klassen projectmatig via clinics aan de slag kunnen.

c) Blauw en groen: fasen en opschalen

Het begin van de vergroening van de wijk is er al: de ideeën voor het Nassauhavenpark, de Ecotuin van het Zinkerblok en de tuin achter de Oranjeboomstraat. Daar zijn zelfs al ondernemers bij betrokken. Maar het gat aan het eind van de Rosestraat, het veld van d'Oranjeboom, de braak aan de Steven Hoogendijkstraat, ze kunnen allemaal in het perspectief van een groen-blauwe wijk worden aangepakt en zo aansluiten bij de komende ontwikkeling van het Nassaupark en het Rosepark. De Hef en het Mallegat markeren de grens van het watergebied.

Advies

- *Concept.* Creëer zoveel mogelijk breek- en gebruiksgroen met de ontwikkeling van het Nassauhavenpark als uitgangspunt, zodat er het idee van een groen en blauw netwerk door de wijk wordt overgenomen.
- *Wijkplan.* Maaksamen met alle groepen actieve bewoners – ieder vanuit hun specifieke invalshoek – een groengebruikplan in 3 fasen: 1 jaar, 3 jaar, 10 jaar. Rubriceer met iedereen deze initiatieven zo dat ze op elkaar volgen en er trajecten en een toekomstperspectief ontstaat. Zo krijgen deze acties samenhang en richting vanuit het overkoepelende concept.
- *Scholen en stages.* Nodig ook de leerlingen van de scholen uit ideeën te bedenken van zo'n concept en laat studenten van het HBO of TU daarbij assisteren. Het kan binnen het wijkarrangement van de scholen doorwerken. (Contact: Becha Broeders, St. De Meeuw)

- *Vakwerf*. Betrek via IkZit^{op}Zuid de in de wijk gevestigde ondernemers erbij die met openbare ruimte bezig zijn. Daarbinnen zullen fysieke ingrepen via het concept Vakwerf worden gerealiseerd. Maar zo kan ook de aan de Piekstraat gevestigde Stijlgroep als 'wijktuinman' fungeren i.s.m. andere groene partijen.
- Koppel dit aan de wijkconferentie, maar focus vooral op de projecten binnen 1 jaar.

Aanzet

- Nagenoeg alle ondernemende partijen zijn verenigd in IkZit^{op}Zuid (zie verder: Economie, Werk en Inkomen) die binnen de context van Pact op Zuid opereert. Betrek deze groep bij de ontwikkeling.
- Treed voor het onderwijsdeel in contact met dienst Sport en Recreatie om te kijken wat zij kunnen bijdragen in het kader van een gezonde leefomgeving.

d) Opzoomeren en Opwateren

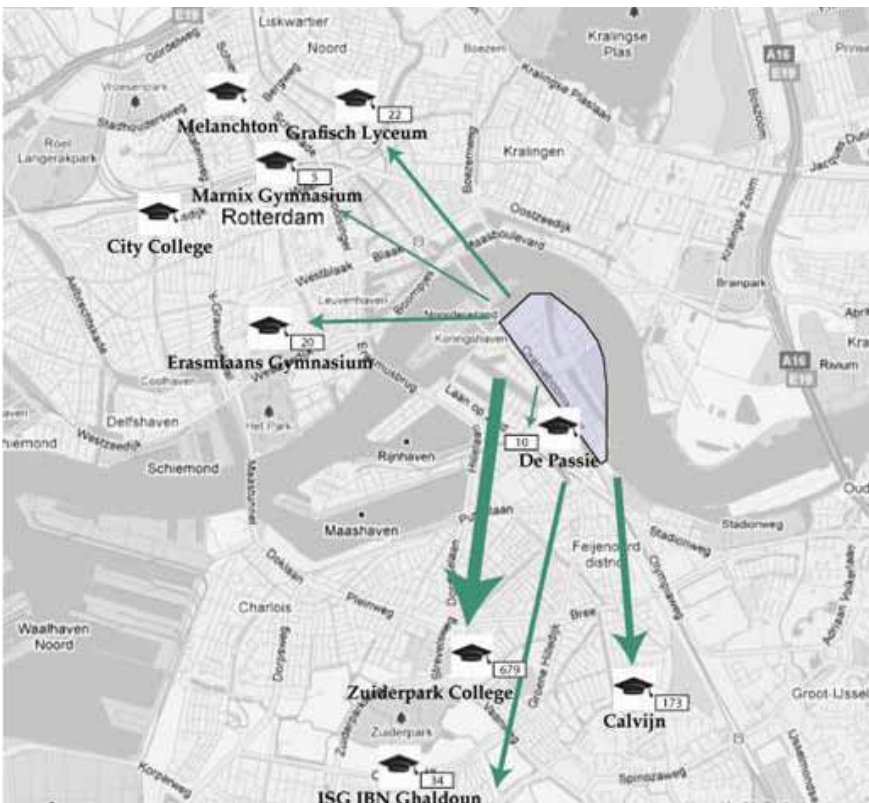
Er zijn nog steeds bewoners met Opzoomeren bezig. Opzoomeren zal op verzoek van wethouder Louwes op korte termijn een nieuw concept ontwikkelen waarin meer plaats voor jongeren en voor talentontwikkeling is. Dat betekent dat jongeren hierbinnen meer mogelijkheden krijgen voor participatie.

Advies

- *Opzoomeren*. Betrek de bestaande Opzoomernetwerken bij de voorbereiding van de wijkconferentie en laat via de scholen ook jongeren daarin meedoen. Ook kan het jongerenwerk van SWF hier een bijdrage leveren.
- *Opwateren*. Om de watergebieden meer in beeld te krijgen en samenhangend aan te pakken lanceerden TU studenten die aan dit onderzoek hebben meegedaan het concept 'Opwateren'. Er is veel recreatief water in de wijk te ontwikkelen. Een kwalitatief woonbootbeleid is al eens in een van de wijkplannen voorgesteld en er zijn zelfs al energiepunten geïnstalleerd.
- *Aanlegsteiger voor watertaxi*. Gebrek aan bereikbaarheid is een van de grote problemen voor de wijk. Binnen het blauw-groene concept zijn voor de bereikbaarheid van nieuwe activiteiten en voorzieningen minstens een tweetal watertaxi stand plaatsen nodig: een aan het eind van de Piekstraat en een aan de Nassauhaven achter de Persoonsdam.
- *Lichtplan Koepels*. Door het ontbreken van licht is 's avonds regelmatig overlast bij de Koepels.
- *Drijvend zwembad*. In de omgeving van de Piekstraat. (zie verder onder Participatie & Vrije tijd)
- *Havendagen*. Laat de wijk met zijn kades en binnenwater een veel grotere rol spelen tijdens de Havendagen in september door activiteiten op het water of langs de kades te organiseren.

1.4.2 Relatie met Onderwijs

Om gericht te kunnen verbinden en overbruggen is het nodig enig onderscheid te maken. Het gaat hier vooral om aansluiting bij de vier basisscholen in de wijk. De iets oudere jeugd gaan de wijk uit naar scholen in andere wijken. ROC Zadkine heeft weliswaar nu nog een faciliteit in de wijk waar 50 moeilijke uitvallers weer binnenboord worden gehaald, maar daar zitten weinig jongeren uit de wijk zelf bij. Voor het voortgezet onderwijs en het beroepsonderwijs gaan de meeste jongeren niet naar het aan de Rosestraat gelegen Albeda of de op evangelische basis werkende Passie, maar verder gelegen scholen. (zie fig. 6) Onder 'Participatie & Vrije Tijd' komen we op deze groep jongeren terug. Op de basisschool wordt met de invoering van Groep 0 en de ouderparticipatie de opvoedingsondersteuning versterkt. (Zie verder: Gezondheid & Hulpverlening)

Afbeelding 6 - Locaties Schoolgaande jeugd uit Feijenoord. Bron: Studenten minor Duurzame Wijk | TUDelft

a) Voorlichting en halfjaarlijkse wedstrijd

Er zijn door verschillende instanties lespakketten ontwikkeld die regelmatig op scholen worden ingezet. Ook worden er regelmatig met scholen opruimacties georganiseerd. In een integrale aanpak kunnen deze acties niet langer op zich staan, maar zullen ze een onderdeel van een jaarplanning moeten worden waarin kinderen op meerdere vlakken positief gestimuleerd worden in groengedrag. Ook de ouders, met name de moeders leveren hieraan een bijdrage, die groter zal zijn naarmate deze op andere leefvelden vruchten afwerpt. Onderwijs wordt dus verknoopt met de leefvelden 'Participatie & Vrije Tijd' en 'Welzijn & Hulpverlening'.

Advies

- **Schoonmaakacties.** Het blijft zinvol om kinderen periodiek in grote acties voor hun eigen leefomgeving te laten zorgen. Dit kan ingebed worden in de Opzoomeracties.
- **Jaarlijkse prijsvraag.** Als dit in een competitieve vorm gebeurt, kan daar een prijs aan verbonden worden. Maar ook hierbij wordt deze activiteit opgeschaald naar het niveau van de gehele buurt of verbonden met Opzoomen in het kader van talentontwikkeling en jongeren. Verbind de schoolactiviteit met een jaarlijkse prijs voor de schoonste straat van de wijk.

Onderwijs

ONDERWIJS

- VDA: Fysieke Integriteit – ouders (RVS)
- Snuffelstages in de wijk
  - Groep 0
  - Feijenoordschool

PARTICIPATIE

- Wijktheater in school
- Jaarlijks Wijkproject met prijs voor beste ideeën kinderen
  - Holle Bolle Gijs
  - Ouderparticipatie
  - L.O.T.S. (Bureau Frontlijn)

- Ambulant jongerenwerk (VSV)

- Geen MFA
- Verdwijnen bibliotheek 2012

Integraal onderwijs

- *Snuffelstages*. Laat leerlingen op basisscholen één ochtend of middag bij een van de uitvoerende diensten van de gemeente een snuffelstage volgen om hen inzicht te laten krijgen wat er zoal bij komt kijken. Maak dat onderdeel van Feijenoordschool/ Feijenoord Werkt.

Aanzet

- Wooncorporaties, ondernemers (van Gansewinkel) en fondsen worden aangezocht om deze acties te faciliteren.

b) Schooljeugd: tuinieren in de wijk

Scholen hebben via dienst Sport en Recreatie altijd toegang tot de schooltuinen gehad. Ook zijn er programma's Natuur- en Milieu Educatie (NME) voorhanden. Het schooltuinprogramma staat echter onder druk. Bovendien liggen de schooltuinen op verre afstand (Vreewijk, Charlois) zodat het voor de scholen nagenoeg onmogelijk is om daar intensief gebruik van te maken. Ook lukt het vaak niet om alle groepen daar aan mee te laten doen. Door stukken grond in de wijk voor deze activiteiten te reserveren, kunnen leerlingen in hun directe omgeving aan de slag. Door het groen naar de wijk te halen is er meer mogelijk. Daarbij moet wel worden aangetekend dat de grond eerst moet worden gekeurd en als deze niet geschikt is kan er met bakken gewerkt worden voor het verbouwen van groenten die ook geconsumeerd gaan worden. Voor educatieve doeleinden is bebouwing van de grond altijd mogelijk.

Advies

- *Brede School*. Neem in het wijkarrangement van de Brede School deze activiteiten op.
- *Creatief Beheer*. Werk daarbij samen met het al in de wijk aanwezige Eco Kinderpark van Creatief Beheer en koppel dit aan faciliteiten van dienst Sport en Recreatie. Betrek de ontwikkeling van (productie)Tuin Oranjeboomstraat hierbij.
- *Nassauhavenfestival*. Betrek via halfjaarlijkse activiteiten – voorjaar (bloeien) en najaar (oogsten) de ouders erbij door de activiteiten op het wijk- en breekgroen te richten. De inrichting van de wijktuin achter de Oranjeboomstraat kan een anker punt worden in een netwerk van groenplekken.
- *Actieve leefstijl*. Introduceer via de Schoolsportvereniging waar alle scholen aan meedoen gezonde voeding aan een gezonde leefstijl. Ook kan hier de bestrijding van zwaarlijvigheid – GGD Gezonde Wijk aan verbonden worden. Breid programmering van de ouderkamers uit met dit onderwerp en verbind zowel de signalering vanuit schoolmaatschappelijk werk als de opvoedingsondersteuning van SWF eraan.
- Verbind deze onderwijsactiviteiten met Feijenoord Eet.

Aanzet

- Op gemeentelijk niveau lopen er bij de verschillende diensten programma's waarbij aansluiting kan worden gezocht. Echter, ook de wooncorporatie en fondsen zijn, zolang het de bewoners zijn die de aanvraag doen, geïnteresseerd in ondersteuning.
- Deze programma's zijn met lunchfaciliteiten voor leerlingen te integreren in een Verlengd Dag Arrangement (VDA) van de Brede School. Een tweetal scholen wil dit, twee andere hebben echter te kennen gegeven dit VDA niet te willen. Er zou met het oog op het programma Gezonde School echter een eettraject kunnen worden opgezet waarbij kookgroepen in de wijk of ondernemers aan de Oranjeboomstraat met de school gaan samenwerken.

1.4.3 Relatie met Economie & Werkgelegenheid

a) IkzitopZuid: businesscases

In Feijenoord zijn twee grote bedrijven gevestigd: Hunter Douglas en Unilever. Ook zijn er op diverse locaties kleine ondernemers waaronder een enkele nieuweling zoals Trattoria Borgo d'Aneto in de Dillenburgblokken, creatieve bedrijven zoals New Industry Development en de Stijlgroep aan de Piekstraat. Ook Skateland en Touzani Productions zijn in de wijk gevestigd. Het overgrote deel van de werknemers van de bedrijven en van de ondernemers woont niet in de wijk. Dat geldt ook voor de winkels onder de luifels aan de Oranjeboomstraat waar zich regelmatig zwerfvuil ophoopt. Het gaat erom de binding met de wijk te vergroten. Er is een groep ondernemers verenigd in een binnen het Pact op Zuid georganiseerde forum van ondernemers: IkZit^{op}Zuid (IZOZ). In gezamenlijk overleg hebben zij een aantal businesscase-afspraken geformuleerd om het werk weer zichtbaar terug te krijgen in de wijk. Met het oog op een blauw-groene wijk kunnen de volgende initiatieven het imago van de wijk versterken.

Advies

- *Vakwerf Feijenoord*. Zichtbare economische activiteiten middels leerwerkbedrijven naar de wijk halen. Mogelijkheid voor de Piekstraat is in vergevorderd stadium van onderzoek *Sloepenwerf*. Een scheepswerfachtige leerbedrijf aan de achterzijde van de Piekstraat waarin in een samenwerkingsconsortium sloepen worden gebouwd.
- *Waterroute*. Steigers met openbare pontons, een hotel op de hoek bij de Piekbrug, een jeugdcentrum, een fietsroute langs het water, nieuwe horeca, een drijvende jeugdherberg.
- *Villa Waning*. Er ligt bij IkZit^{op}Zuid ook een initiatief om de Villa Waning een economische bestemming te geven waarbij de bewoners participeren.

Aanzet

- Betrek de bij IkZit^{op}Zuid betrokken bedrijven bij de ontwikkeling van de wijk. In de uitwerking van de Future Search dag, waaraan diverse wijkpartijen en bewoners participeerden, worden businesscase-afspraken gemaakt met allerlei instanties en hebben contactpersonen zich opgeworpen om de verschillende onderdelen op korte termijn op te zetten en te begeleiden. Bijvoorbeeld om jongeren te faciliteren bij de (her)ontwikkeling van het Helderheidsplein.

b) ondernemers Oranjeboomstraat

Uit de interviews blijkt dat, ondanks het formele bestaan van een ondernemersplatform, er geen daadkrachtige organisatiestructuur van de ondernemers aan de Oranjeboomstraat bestaat. Ondanks de vele plannen om deze ondernemers te realloceren, kunnen we er op grond van de huidige planning vanuit gaan dat ze hier nog 10 jaar blijven. Reden genoeg om er actief op in te zetten. Turkse ondernemers zijn gewend problemen binnen de eigen gemeenschap op te lossen. Ze zien de meerwaarde van het opzetten van winkeliersvereniging daarom ook niet in. Ook is betalen voor iets waar je niet direct profijt van hebt zoals contributie aan winkeliersvereniging niet goed te verkopen onder deze groep. In tegenstelling daartoe zijn ze wel vaak aangesloten bij beroepsverenigingen. Dat investeren in nieuwe netwerken, samenwerkingsverbanden en werkervaring ook op lange termijn iets kan opleveren zit er nog niet tussen de oren. Voor deze groep moet er moet dus aantoonbaar meerwaarde zijn op korte termijn.

Advies

- Open in dezelfde ruimte als TOS en Stadstoezicht een faciliteit voor winkelmanagement die deze ondernemers ondersteunt bij beheer, hen adviseert en stageplaatsen er naartoe sluis. Schakel het Ondernemershuis in.
- Als tegenprestatie sluiten ze zich aan bij IkZitopZuid, leveren ze een bijdrage aan Feijenoord Eet en wordt er met hen een afvalplan ontworpen waaraan zij als wederdienst meedoen.
- Handel gemeenschappelijk betere voorwaarden of korting uit bij een afvalbedrijf.
- Zoek uit wat er mogelijk is bij in de wijk gevestigde bedrijven als reguliere afnemers van producten of diensten. In Oud Charlois is een Turkse afhaalservice zo helemaal tot bloei gekomen. Dat kan bijvoorbeeld door leveringsvoorwaarden en afspraken te maken voor lunchartikelen en fruit of een ambtenarenknipdag bij de kapper.

c) stagetrajecten

Het onderwijs kan op verschillende manieren bij deze initiatieven betrokken worden. Voor de basisschool kunnen er snuffelstages uitgezet worden en voor het voortgezet onderwijs en het beroepsonderwijs maatschappelijke stages en vakstages. Het is echter ook mogelijk de ondernemers naar de scholen te laten komen om ze daar voorlichting te laten geven over hun onderneming. Hier kan aangesloten worden bij het spin off programma van het Stadionpark.

1.4.4 Relatie met Gezondheid & Hulpverlening

De mentaliteitsverandering die met deze aanpak beoogd wordt, ligt ingebed in een drievoudig gezondheidsconcept: fysiek, sociaal en mentaal. Of zoals de Wereld Gezondheid Organisatie het formuleert: gezondheid is een toestand van lichamelijk, geestelijk en sociaal welbevinden. Het gaat hierbij om een integrale en duurzame leefbaarheid op individueel vlak.

a) leefstijl: gezond, groen en gezellig

Het blauw-groen leefconcept vult een gezonde en actieve leefstijl aan. Zo worden in een dubbelslag of drieslag ook problemen op andere leefgebieden – zwaarlijvigheid, depressie, ADHD, het uit zicht verdwijnen van Centrum voor Jeugd en Gezin (CJG) – aangepakt. Er moet meer bewogen worden door jongeren en ouderen: medisch bewegen, sportief bewegen en sporten in verenigingsverband dienen op elkaar aan te sluiten. Daar is reeds een visierapport over geschreven in het kader van de spinoff van het te bouwen Stadionpark. Zie:

http://www.rotterdam.nl/DSV/Document/Stadsvisie/Het_Stadionpark_brengt_Zuid_in_beweging.pdf

Advies

- *Speeltuinen voor 3 generaties.* Door Fitnessstoestellen in de openbare ruimte te plaatsen, waarbij de SOS senioren o.l.v. hun fysiotherapeut sporten.
- *Feijenoord Eet.* Een wijkrestaurantachtige constructie aansluitend bij het huidige traject waarin nu enkele malen per week gezamenlijk wordt gegeten in de Persoonshal. Voorlichting over gezond eten kan daar in de praktijk worden gebracht: betrek de chefkok van Unilever (die vanuit duurzaamheid en ecologie aan productontwikkeling werkt) hierbij.

b) jeugd

In de aanloop naar de basisschool is het vooral de groep 0-4 jarigen die weinig in beeld komen. Het CJG probeert daar greep op te krijgen, maar de reacties zijn minimaal. De onderwijswethouder Hugo de Jonge is voornemens de schoolperiode op te rekken van 2 tot 12 jaar: de zogenaamde Groep 0. Hier wordt overwegend HBO geschoold personeel op gezet. Dit zal de zichtbaarheid van deze categorie kinderen aanzienlijk vergroten.

Advies

- *Groep 0.* Sluit aan bij de Groep 0 aanpak waarbij kinderen eerder in het schooltraject stappen.
- *Norm voor de Jeugd op Zuid.* Scholen gaan meer inzetten op ouderparticipatie. Traject Pact op Zuid i.s.m. Hogeschool Rotterdam.
- *Uitbreiding van het integrale programma Opvoedingsondersteuning.* Verbinding van Stichting Welzijn Feyenoord (SWF) activiteiten met het ouderparticipatietraject van de Schoolsportvereniging.
- *Zorg in en rondom scholen.* Expertise van het CJG de school inbrengen. Met het CJG nieuwe vormen van multidisciplinaire samenwerking mogelijk maken. Aansluiten van het Algemeen Maatschappelijk Werk (AMW), opvoedingsondersteuning, jongerenwerk, lokale interventieteams, het lokale team huiselijk geweld bij gezinsonderzoeken en het casuïstiekoverleg CJG, met opschalingsmogelijkheid naar DOSA/jeugdconsul uit Ieder Kind Wint)
- *Bureau Frontlijn.* Verbind de daardoor gegenereerde ouderbetrokkenheid met de CJG's, maar ook met de armoedebestrijding en ouderondersteuningscapaciteit van Bureau Frontlijn.

Gezondheid & Hulpverlening

- Opvoedingsondersteuning ouders, moeder-kind lessen
- Groep 0

- Senioren fitness speeltoestellen Nassauhavenpark
- SOS/TOS: senioren op straat - gymtoestellen
- Ambulant Jongerenwerk
- Fitness ruimte vrouwen / ouderen

- WMO 2.0 (vraagwijzer)
- Bureau Frontlijn + CJG's / Jong XL
- Actieve leefstijl (Stadionpark)

- *Wegtrekken eerstelijns hulp naar Parkstad?*
- *Zorgcluster pas in 2019*

Geïnteresseerde zorgnetwerken

ONDERWIJS

PARTICIPATIE

c) ouderen Wet maatschappelijk Ondersteuning

Naast obesitas en diabetes zijn eenzaamheid en depressie grote problemen in de wijk Feijenoord. Een andere aanpak binnen de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO) kan de betrokkenheid van ouderen vergroten. Door de overheveling van ondersteunende en activerende begeleiding naar de WMO zijn veel kwetsbare buurtbewoners nog meer in een isolement geraakt. De Vraagwijzer zou zijn doorverwijsfunctie via coalities met zorginstellingen kunnen versterken door in samenwerking met het opbouwwerk deze groep kwetsbare buurtbewoners beter in beeld te brengen.

Initiatiefrijke ouderen kunnen aan de tuinen worden gekoppeld. Er kan ook gedacht worden aan het project Feijenoordschool waarin leerlingen verhalen ophalen bij buurtbewoners. Vaak is niet bekend wat ouderen ooit voor rol hebben gespeeld of wat ze op die specifieke plek hebben meegemaakt. Deze oral history draagt bij aan het geschiedenisprogramma van de Feijenoordschool. Dit kan aan het mediaproject gekoppeld worden waarmee dit hoofdstuk eindigt.

Advies

- *Senioren Op Straat*: bejaarden/ouderen willen een TOSconcept voor ouderen: SOS. In de geplande speeltuin van het Nassauhavenpark kunnen beweegtoestellen geplaatst worden voor 3 generaties. Deze SOS werkgroep van Feijenoord Vertelt is op werkbezoek in Hillesluis geweest, waar TNO zo'n concept met succes heeft ontwikkeld. Zie: http://www.tno.nl/downloads/KvLPZouderen_beweging_hillesluis_maart_2007.pdf Op de Veluwe en in Den Haag loopt zo'n experiment. Zie: <http://www.straatbeeld.nl/artikelen/nieuws/pilotouderenfitnessveluwekrijgtvervolg.html>
- *WMO Vraagwijzer*. In IJsselmonde draait een WMO pilot nieuwe stijl. Daarin worden de ouderenwerkers vanuit een netwerkgedachte getraind om hun cliënten terug te koppelen naar bestaande netwerken in de wijk om ze zo weer te laten participeren.

Aanzet

- Treed in overleg met Vraagwijzer of de deelgemeente IJsselmonde om de mogelijkheden voor Feijenoord in te schatten. (Contact: Karel Haga)

1.4.5 Relatie met Participatie & Vrije tijd

Uiteindelijk gaat samenleven om meedoen. Dat is altijd maatwerk. Als we het over participatie hebben dan gaat het vooral om sociale en culturele participatie. Dit is de basis voor binding en overbrugging. Een van de grootste problemen is de druk op altijd al actieve bewoners die daardoor kunnen afhaken.

We maken op dit leefveld een onderscheid tussen verschillende groepen: jeugd (0-12), jongeren (12+) en volwassenen. Voor de jongere kinderen zijn er flink wat activiteiten, maar voor jongeren van 12 jaar en ouder is er nauwelijks iets te doen. Als jongeren niet door activiteiten in de wijk worden gebonden, verdwijnen ze snel uit beeld. Voortijdige schoolverlaters vormen een groot probleem. 14 jaar is een van de meest kwetsbare leeftijden. Uit alle interviews blijkt dat er voor deze jongeren in de wijk nauwelijks activiteiten aangeboden worden. Naast buurthuis de Dam waar veel door voornamelijk Marokkaanse jongens wordt gevoetbald en de verschillende moskeeën is er thaiboksen in de koepels en Goju karate op de Oranjeboomstraat. In de koepels worden nog extra activiteiten door SWF opgezet.

a) fysiek-economische faciliteiten

Advies

- *Drijvend zwembad.* Tot ver in de jaren vijftig lag er aan de Maaskade aan het Noordereiland een drijvend zwembad, dat in Nederland gebouwd is. In de Seine ligt er op dit moment ook een. Deze faciliteit sluit aan op het Lekker Fit programma van de scholen

Afbeelding 7 - Voorbeelden van drijvende zwembaden

en opgenomen worden in het aanbod van jeugd jongerenwerk.

- *Salon Feijenoord.* De Kuijpersfabriek kan herontwikkeld worden als plek voor zakelijke en culturele ontmoetingen.
- *Villa van Waning.* Midden in het Nassauhavenpark biedt de villa de mogelijkheid om ontwikkeld te worden als familierestaurant waaraan andere activiteiten kunnen worden verbonden.
- *Podium.* Plaats in het park een mobiel theater waar het wijktheater en andere muziek- en theaterinitiatieven gebruik van maken. Jongeren van Koepels en Helderheid betrekken bij programmering en beheer.

Aanzet

- Betrek de verschillende onderdelen van de businesscase Piekstraat van IkZit^{op}Zuid bij deze ontwikkeling.

Participatie & Vrije Tijd

ONDERWIJS

- Schoolsportvereniging (met ouderparticipatie)
- Voorleesexpres Feijenoord-school
- Feijenoord Vertelt
- Wijktheater
- AKAdemie (Touzani)

PARTICIPATIE

- Feijenoord eet
- Wijkarena's (DRIFT)
- MediaGroenwijk Antenne TV
- Wereld Havendagen
- Feijenoord festival park
- Opzoomeren 2.0

- Jeugdraad
- Urbansports (Skateland)
- Salon Feijenoord
- Villa Waning
- H.E.L.D.E.R.H.E.I.D's festival + herinrichting
- Drijvend zwembad

- Transitie Sportfaciliteit:
Persoonshal rosepark plaats

Creatieve interactie

b) sociaal-culturele faciliteiten

- *Feijenoordfestival*. Programmeer in het Nassauhavenpark jaarlijks een Feijenoordfestival waarin bestaande initiatieven zoals Feijenoord EET een plek krijgen.
- *Wereldhavendagen*. Sluit met het Feijenoordfestival aan bij de activiteiten van de Wereldhavendagen.
- *Culturen werken samen*: (onderdeel van Feijenoord Vertelt) met een interculturele insteek wordt tentoonstelling van huiskamers van bewoners in Sporthal Persoonsdam georganiseerd. De beheerder heeft dit soort projecten al eerder gedaan in PIER 80 in Delfshaven. Feijenoord Eet en de Feijenoordschool houden 2x per jaar ontmoetingsdagen. Bij de eerste Feijenoord Eet in september waren 200 bewoners aanwezig.
- *Senioren Op Straat*: bejaarden/ouderen willen een TOSconcept voor ouderen: SOS. Ook dit is gekoppeld aan eten: 1x per week in Persoonsdal, inclusief 'ontmoeten' met spelletjes. Naast SWF en het Pluspunt participeert Hunter Douglas via de Feijenoordschool.
- Uitbreiding van de participatie van BOF, de Speeltuinen, jongerenwerk en TOS bij deze activiteiten.

c) jongeren

Een veelgehoorde klacht is het ontbreken van faciliteiten voor jongeren ouder dan 12 jaar. SWF zet outreachende en ambulante jongerenwerkers nieuwe stijl in om de jongeren te bereiken. Er zullen echter ook fysieke plekken moeten komen waarin de best practice van de Koepels wordt verlengd.

- *Jeugdraad*. Gebruik de Jeugdraad Feijenoord om in een vroeg stadium voorlichting te geven op basisscholen.
- *Meiden*. Stimuleer activiteiten door en voor vrouwen/meiden in Meidenvilla achtige omgeving.
- *Wijktheater*. Het Wijktheater is op de basisscholen actief. Met het thema 'buiten-ruimte' kan een theaterproject gestart worden dat naast de school ook in de openbare ruimte kan worden opgevoerd tijdens de festivals. Hierbij de samenwerking met Zuidplein Theater verder uitbouwen.
- *Skateland*. Ondersteun het initiatief van Skateland om dit jaar de Nederlandse Kampioenschappen op de Piekstraat te houden en gebruik de exposure voor het promoten en uitbouwen van jongerenactiviteiten.
- *Urban sports traject*. In koepels, CruyffCourt, Piekstraat en Persoonsdal zijn groepen jongeren actief. Meer reguliere stagetrajecten van MBO sport&Veilig, van HR Sport&Management/Pedagogiek kan hier verschil maken.

d) MediaGroenwijk: geen klacht maar kracht

Onwetendheid is vaak de oorzaak van onverschilligheid. Adequate informatie en serieuze wederzijdse communicatie is een eerste vereiste om bewoners te motiveren mee te doen. Periodieke uitwisseling van wensen en ideeën kan de klachtenstroom indammen en de negatieve energie omzetten in positieve actie. Het gaat hier niet om repressief naming, blaming and shaming maar om een versterking van de positieve initiatieven, om zo via informatie en communicatie de participatie te begroten.

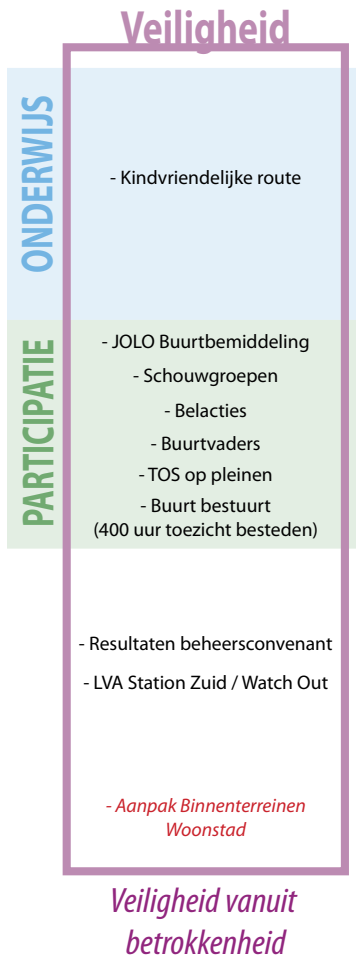
Advies:

- *Zuidereilandzender*. Sluit aan bij het communicatietraject waarmee de protovisie van Woonstad eindigt en vul de communicatie via wijkkrant en websites van Woonstad en de deelgemeente aan met een lokale cultuurzender.
- Verbind zo jeugd en jongeren met buurtbewoners, zoals dat op Rotterdam TV in verschillende wijken al gebeurt, maar nu gericht op wijkactiviteiten. Een vast uitzenduur per week op Rotterdam TV focust de aandacht. Zo kunnen concrete plannen en resultaten worden getoond en schuiven informatie, communicatie en participatie naadloos in elkaar. SONOR, SWF, TOS, de scholen en de moskeeën kunnen aanhaken.
- Ontwikkel geschiedenisroute (aansluitend op culturele wandeling van Jan Oudenaarden); website met films/fotosessies in de wijk; foto exposities (Jaap Berkhout maakt vanaf 1984/1985 elk jaar de knipselkrant voor de BOF en heeft een enorm archief; drukkerij Argus heeft al een boek over Feijenoord uitgebracht).
- Verbind studenten van de verschillende HBO opleidingen in Rotterdam via structurele stagetrajecten met jongeren in de wijk.

Aanzet:

- Creatief Beheer (CB) beheert op het braakliggende terrein van het Zinkerblok een Ecotuin. Aan Creatief Beheer is echter ook Antenne TV verbonden. Deze heeft zendtijd op Rotterdam TV en kan het ecobeheer verbinden met deze zender. (Contact: Rini Biemans)
- IkZit^{op}Zuid wil een mediawerf ontwikkelen. Zadkine is daar al bij betrokken. Het is goed om de TV van CB met dit digitale netwerk te verbinden. Dit kan in het verlengde van de Patching Zone die in 2009 en 2010 in Feijenoord is uitgerold. (Contact: IZOZ, Anne Nigten)

1.4.6 Relatie met veiligheid

a) 'De Buurt bestuurt': samenwerking met Politie en Stadstoezicht

Uit de verschillende gesprekken met bewoners komt regelmatig naar voren dat de samenwerking met toezichthoudende instanties niet optimaal is. Wijkagenten en servicemedewerkers wijzen daar zelf ook op. Ondanks de pilot en dubbele inzet (2 man per dagdeel) blijft Stadstoezicht voor veel bewoners onzichtbaar. Contact in de repressieve sfeer – beboeten – heeft slechts een beperkt effect en leidt zeker niet tot een duurzame gedragsverandering. Een van de sleutels is een goede communicatie tussen bewoners en toezichthouders. Deze samenwerking moet transparanter en directer worden. Een centraal punt in de wijk is een aanzet. Er moet aangesloten worden bij beheerconvenant en Lokaal VeiligheidsArrangement (LVA) Station Zuid.

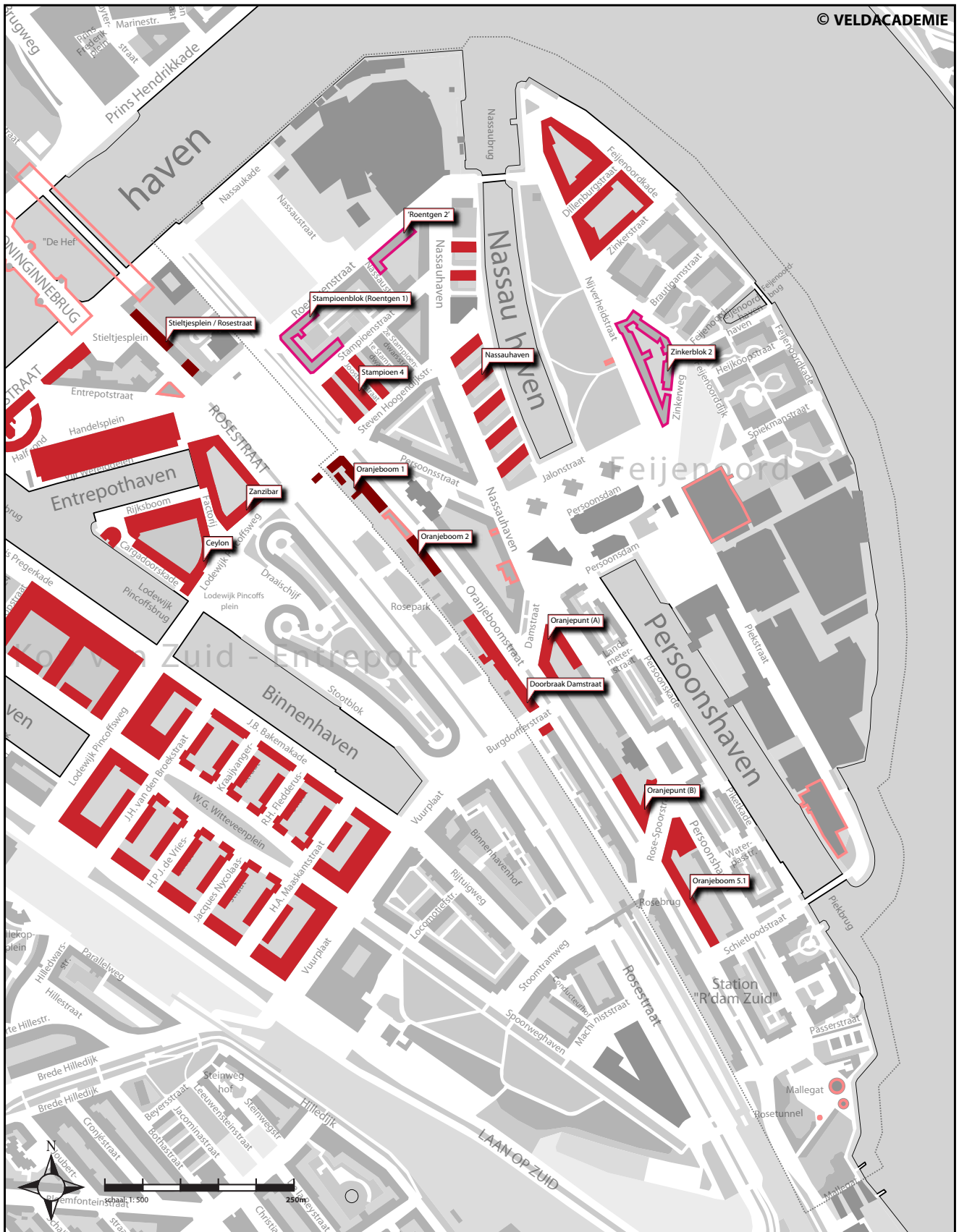
Advies

- *Aanbelacties 2010.* Breng de groepen die tijdens de aanbelacties in 2010 zijn aangemeld in contact met de twee wijkagenten en met medewerkers van Stadstoezicht om samen afspraken te maken.
- *Onderlinge communicatie.* Laat hen ook spreken met de schouwgroepen en de buurtouders/vaders om ervaringen uit te wisselen. Laat ieder zijn eigen verhaal vertellen en probeer de samenhang boven tafel te krijgen. In de eerste fase is communicatie het belangrijkste.
- *JOLO.* Zet Jongeren Lossen het OP (JOLO) in voor actieve buurtbemiddeling tussen jongeren en andere wijkpartijen als er problemen zijn in de openbare ruimte. JOLO is al in de deelgemeente Feijenoord werkzaam.
- *Watch Out.* Overweeg om Watch Out jongeren in te zetten op de Oranjeboomstraat (LVA).

Aanzet

- In Delfshaven is er succesvol een traject 'Buurt bestuurt' uitgezet om bewoners en politie/ Stadstoezicht te laten samenwerken. Daarin mogen bewoners 200 uur inzet van de politie en 200 uur van Stadstoezicht zelf verdelen. Dit traject wordt nu ook in andere wijken van Rotterdam uitgezet. (Contact: Lot Mertens, gebiedsmanager Delfshaven)

Afbeelding 8 - Inventarisatiekaart Wonen

Karakteristieke gegevens in kaart gebracht op het gebied van wonen.

Wonen: Inventarisatie

2 Daadkracht

2.1 Veldanalyse en leefvelden

In de veldanalyse is op verschillende schalen onderzoek gedaan. Er is vooral gezocht naar dwarsverbanden en mogelijke coalities binnen de bestaande netwerken. Daartoe is eerst alles verwerkt wat er aan relevante rapporten en analyses op papier is verschenen of digitaal op het web is gepubliceerd. Relevante gegevens uit deze rapporten plus statistieken van het COS zijn op de zeven leefvelden in matrices uitgezet. Na de kengetallen volgt de uitwerking van de meest recente, beschikbare gegevens van indexen (JeugdVeiligheidsIndex, Sociale Index, Jeugdmonitor, Kiwimonitor), van de stedelijke beleidsprogramma's met hun ambities en analyses. Ook de deelgemeentelijke uitvoeringsprogramma's zoals de Gebiedsvisie Noord en de IWAP zijn verwerkt. Ten slotte zijn gegevens van de betrokken instellingen en organisaties opgenomen. De verzamelde informatie is op twee kaarten uitgezet: de eerste inventariseert de huidige stand van zaken, de tweede het beoogde beleid. Bij Participatie & Vrije tijd is er voor de overzichtelijkheid een opsplitsing in leeftijdsgroepen gemaakt. Analyserend vanuit de ontwikkeling van de Kop van Feijenoord worden vanuit de fysieke planning naar aanknopingspunten op de andere leefvelden gezocht.

aantal potentiële beroepsbevolking	aantal wijk	aantal dlgm.	aantal R'dam
aantal inwoners algemeen:	7422	69.310	592.939
aantal inwoners 0 t/m 14 jaar	1.635	12.970	97.766
aantal inwoners 15 t/m 64 jaar	4.934	48.440	410.714
aantal inwoners 65 jaar en ouder	720	7.899	84.456
percentage potentiële beroepsbevolking	% wijk	% dlgm.	% Rotterdam
aantal inwoners 0 t/m 14 jaar	22,4	18,7	16,5
aantal inwoners 15 t/m 64 jaar	67,7	69,9	69,3
aantal inwoners 65 jaar en ouder	9,9	11,4	14,2
leeftijdsopbouw	% wijk	% dlgm.	% Rotterdam
% inwoners 0 t/m 4 jaar	6,9	6,3	5,9
% inwoners 5 t/m 9 jaar	7,9	6,3	5,4
% inwoners 10 t/m 14 jaar	7,6	6,1	5,2
% inwoners 15 t/m 19 jaar	7,6	6,9	5,9
% inwoners 20 t/m 34 jaar	22,5	22,9	24,2
% inwoners 35 t/m 54 jaar	27,2	29,1	28,2
% inwoners 55 t/m 64 jaar	10,4	11	10,9
% inwoners 65 t/m 79 jaar	7,5	9	9,9
% inwoners 80 jaar en ouder	2,4	2,4	4,3
etniciteit	% wijk	% dlgm.	% Rotterdam
% Turken	27	19	8
% Autochtonen	17	34	52
% Marokkanen	15	10	7
% Surinamers	14	11	9
% Overig niet-westers	10	10	7
% Antillianen	5	5	4
% Kaapverdianen	5	2	3
% Overige Europese Unie	3	5	6
% Overig westers	3	4	5
aantal huishoudens	aantal wijk	aantal dlgm.	aantal R'dam
inwoners	7.289	69.310	592.939
huishoudens	3.314	33.560	305.507
bewoonde adressen	3.032	30.197	276.298
type huishoudens	% wijk	% dlgm.	% Rotterdam
% een-persoonshuishoudens	41,9	44	46,4
% ongehuwd stel zonder kinderen	4	6,1	7,6
% gehuwd stel zonder kinderen	10,5	13,1	14,1
% ongehuwd stel met kinderen	2,9	3,5	3,8
% gehuwd stel met kinderen	18,4	16,8	14,5
% een-ouder huishoudens	18,7	13,1	10,1
% huishoudens met kinderen	40	33,4	28,4
% overige huishoudens	2	1,8	1,4

Bron: Cos Buurtmonitor 2010, Jeugdveiligheidsindex 2010

Tabel 1 - Kengetallen demografie Feijenoord

2.2 Wonen

De Visie Kop van Feijenoord fase 2 van juni 2009 is bijgesteld. Op grond van de meest recente inschattingen zijn de komende tien jaar de volgende ingrepen te voorzien.

- *d'Oranjeboom*: de inschrijving is gestopt en de projectontwikkeling is opgeschort. Het heropenen van de inschrijvingen zal niet voor 2012 beginnen, wat betekent dat de fysieke ontwikkeling pas in 2013 wordt gestart.
- *Stieltjesblok*: de bestaande woningen blijven tot 2020 staan. Alleen in de Entrepotstraat zal er gerenoveerd worden.
- *Hefblok*: de ontwikkeling zal tussen 2015-2020 plaatsvinden, mede door de onteigeningsprocedures van de drie horecagelegenheden die nu nog op het braakliggende terrein aan het begin van de Rosestraat uitbaten. Ook staan op het terrein naast het voormalige treintalud nog een opvangfaciliteit en een kinderdagverblijf.
- *Entrepotblok*: de ontwikkeling van dit blok zal tussen 2015-2020 plaatsvinden.
- *Zinkerblok/Piekstraat*: met de ontwikkeling van deze twee plekken zal in 2012/2013 worden begonnen.
- *Kop Rosepark*: begin 2012 zal de eerste paal voor het woninggedeelte worden geslagen. De sportfaciliteit volgt later en zal 2015 klaar zijn.
- *Persoonsdam*: het idee van de torens is van tafel. Er zullen lage woningen zonder lift worden gebouwd. Parkeerruimte wordt op straat gerealiseerd. De faciliteiten van de Persoonshal gaan over naar de Sporthal op de Rosestraat. Eind 2011 of begin 2012 wordt met de woningen begonnen waarna de hal wordt gerealiseerd. Dit hele proces is in 2015 afgerond.
- *Stampioenblok*: hier wordt de kwaliteitsslag minimaal gerealiseerd.
- *Nassauhavenpark*: het inrichtingsplan van het park wordt in samenwerking met dS+V ontwikkeld. Begin 2012 zijn de eerste resultaten zichtbaar.

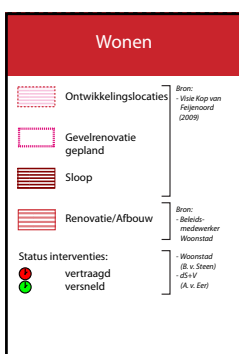
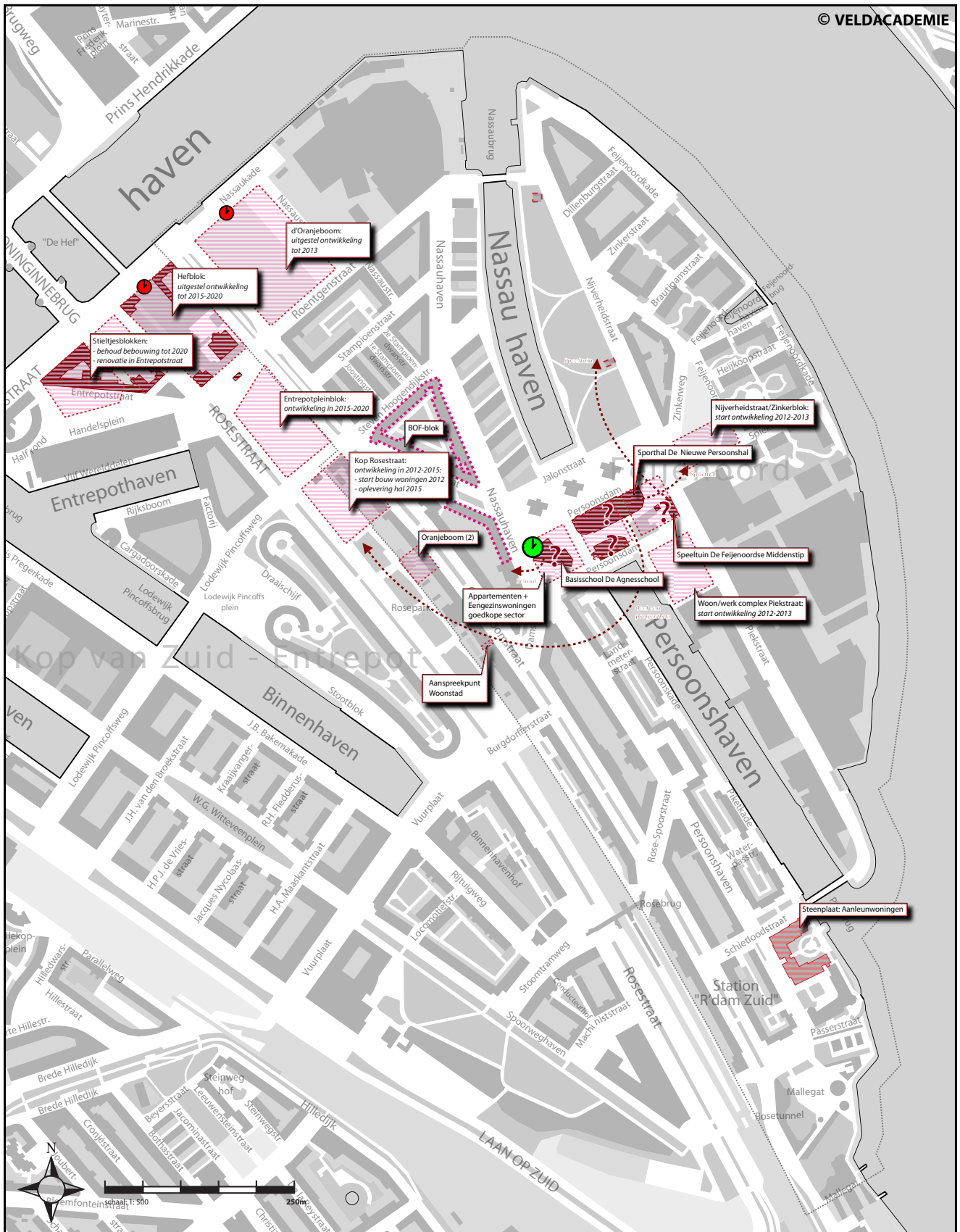
Deze heroriëntatie heeft consequenties voor de andere leefvelden, met name de woonomgeving en daarmee voor de buitenruimte. De voorzieningen – onderwijs, vrije tijd, gezondheid – in de wijk komen door deze verschuivingen onder druk te staan. (Zie de rode vakken in de matrix.) In dit hoofdstuk worden de in hoofdstuk 1 gedane voorstellen verder toegelicht en van voorbeelden voorzien.

	aantal wijk	% wijk	% dlgm.	% Rotterdam
woningvoorraad				
aantal woningen	3.085			
aantal koopwoningen	182	6%	19%	33%
aantal huurwoningen	2928	94%	81%	67%
woningtype				
benedenwoningen	279	9%	11%	9%
eengezinswoningen	52	2%	24%	24%
etagewoningen	246	8%	17%	12%
portiek/ galerij zonder lift	2079	67%	29%	29%
portiek/ galerij met lift	426	14%	18%	24%
woonzorgcentrum	1			
eigendom				
woningen corporatie	2866	93%	67%	48%
particulier verhuur	36	1%	13%	19%
koopwoningen (eigenaar bewoner)	182	6%	19%	33%
woz waarde				
gemiddelde WOZ-waarde koopwoningen		€ 170.940	€ 174.397	€ 220.642
gemiddelde WOZ-waarde huur en koopwoningen		€ 111.230	€ 130.243	€ 163.792
gemiddelde WOZ-waarde huurwoningen		€ 107.487	€ 120.024	€ 135.939
gemiddelde WOZ - waarde per kamer		€ 49.830		€ 73.530

bron: cos buurtmonitor 2010, Sociale Index 2010

Tabel 2 - Kengetallen op het gebied van wonen.

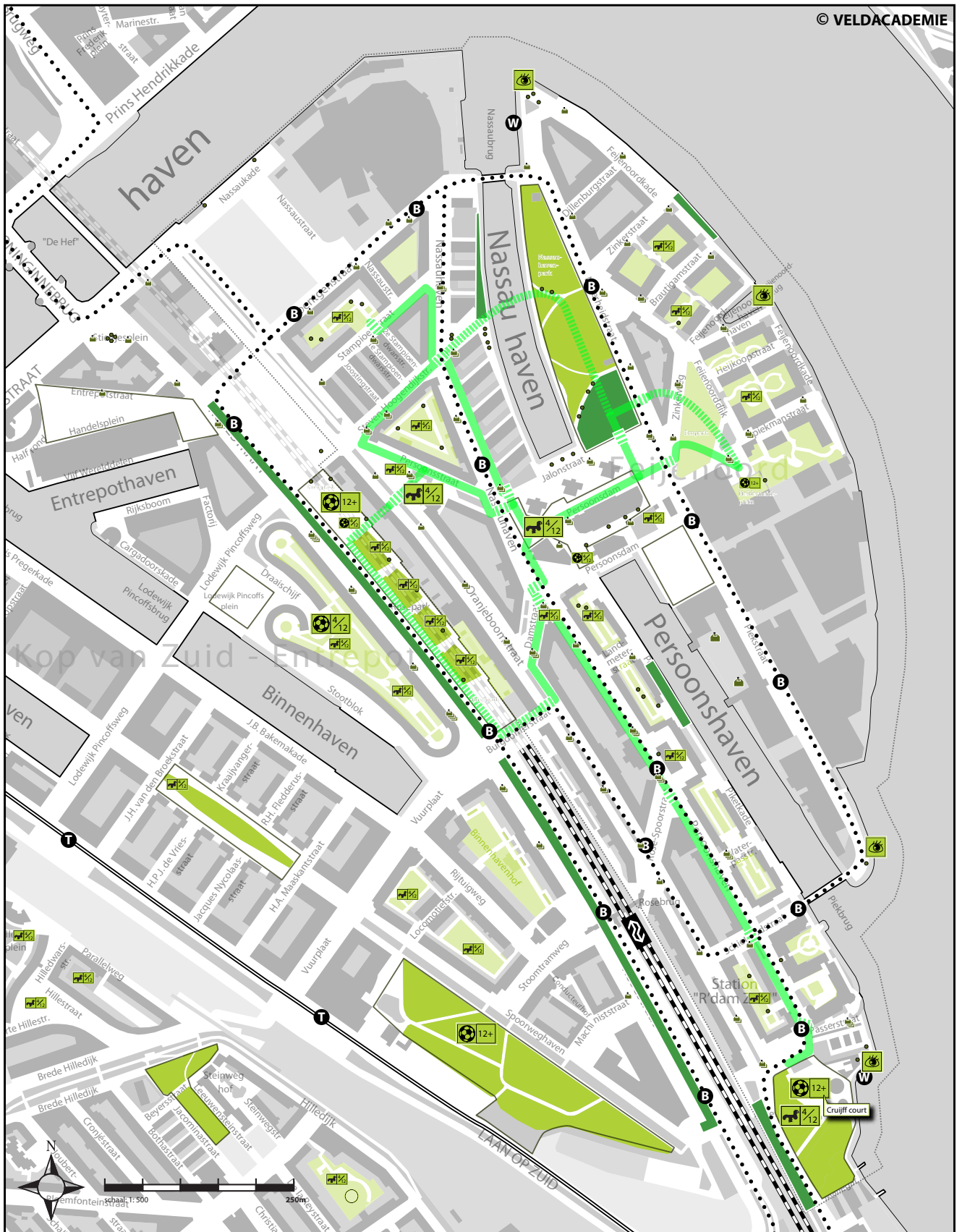

Afbeelding 9 - beleidskaart Wonen

Beleid en toekomstige ontwikkelingen in kaart gebracht op het gebied van wonen. Accent ligt op beleid dat de wijk Feijenoord beïnvloedt.

Wonen: Beleid

Woonomgeving

	toegankelijke hoven	Bron: Onderzoek VA
	vuilcontainers	Gisweb 2.0
	papierbakken	Onderzoek VA
	hondenuitlaatzones	
	Park/plantsoen/plein	Visie Kop van Feijenoord (2009)
	Uitzichtpunt	Stadsarchief
	Pilot stadstoelicht	SWP
	Kindvz. route; oversteekpl.	
	Kindvz. route; korte termijn	
	Kindvz. route; toekomstig	
	speelplein 4-12 jaar	Onderzoek VA
	speelplein 4-12 jaar	
	speelplein 12+ leeftijd	
	spoorlijn	Site RET
	tramlijn	Site Waterzu
	buslijn	
	watertap	

Afbeelding 10 - Inventarisatiekaart Woonomgeving

Karakteristieke gegevens in kaart gebracht op het gebied van de woonomgeving.

Woonomgeving: Inventarisatie

2.3 Woonomgeving: R3-plekken en breekgroen

Door de vertraging van de fysieke wijkontwikkeling loopt de geplande vergroening van de wijk vast. Om een voorbeeld te geven: de bomenrijen in de straten van het noordelijke deel van de wijk in de Roentgenstraat kunnen pas geplant worden nadat de woonblokken zijn gerealiseerd. De ontwikkeling daarvan laat echter op zich wachten. Als na 2011 de bouwactiviteiten in de wijk worden opgestart, zullen er steeds weer grote stukken grond tussen bestaande woonblokken braak komen te liggen. Nu al liggen de volgende plekken braak: hoek Steven Hoogedijkstraat-Oranjeboomstraat (1 jaar), eind van de Rosestraat (5 tot 10 jaar), Zinkerblok (1,5 jaar), Oranjeboomblok (2 jaar). Dit brengt de bekende problemen met zich mee, zoals in het braakliggende terrein tegenover het Stieltjesblok waarop tussen 2015 en 2020 het Hefblok zal verrijzen. Het regent in 2010 klachten over de ongewenste activiteiten die daar plaatsvinden. Er zijn echter al maatregelen genomen om dit terrein overzichtelijker te maken. De inrichting met zogenaamd 'breekgroen' zou de klagers wellicht kunnen inspireren om hun creatieve krachten te bundelen om hun woonomgeving kwalitatief aan te pakken.

Breekgroen. In de hier geschetste integrale aanpak van de buitenruimte die op termijn tot een mentaliteitsverandering moet leiden, wordt vooruit gelopen op de plekken die in de komende 8 jaar braak komen te liggen. Dit zijn ruïneuze restruimten (R3). Deze zijn niet bevorderlijk voor de mentaliteitsverandering die voor het oplossen van het zwerfvuilprobleem is vereist. Een slecht onderhouden, of zelfs een afgebroken woonomgeving nodigt bewoners niet uit om zich verantwoordelijk te voelen voor hun omgeving. Het is zaak deze ruimte in een gefaseerde aanpak te ontsluiten in breekgroentrajecten. Daarin spelen de bewoners een actieve rol. Alleen als bewoners serieus genomen worden in hun wensen en ideeën zullen zij bereid zijn de verantwoordelijkheid op zich te nemen. Het is ook hier een kwestie van (verantwoordelijkheid) geven en nemen.

Breekgroenbeleid.

Zo worden al twee leefvelden in elkaar geschoven: het participatie- en het woonomgevingstraject. In de samenwerking met Opzoomeren 2.0 kan hier een vierjaarlijkse programmering op worden gezet. De fysieke centra van het netwerk van groenplekken zijn het Nassauhavenpark en het Rosepark. De eerste vormt in 2011 het begin van het traject en het Rosepark is in 2015 het sluitstuk. De tuin die nu achter de Oranjeboomstraat wordt ontwikkeld is de eerste aanzet van meer duurzame tuinen, met een functie als productietuin. Hierbij is aansluiting bij het gemeentebestuur 'Stadslandbouw' te maken. De breekgroenplekken zijn transitiegebieden waar uiteindelijk weer huizen verrijzen. Maar er zijn nog meer verbindingen te maken, zoals met het onderwijs.

		% wijk	% Rotterdam
schoon en heel (score: probleem)			
buurtprobleem vervuiling op straat		56%	36%
buurtprobleem hondenpoep op straat		45%	35%
buurtprobleem vuil naast container		63%	38%
buurtprobleem wildplassen		25%	19%
buurtprobleem bekladding muren		24%	17%
vernield kapot straatmeubilair		21%	13%
overlast van groepen jongeren		31%	20%
tevredenheid met buurt			
tevreden met de eigen buurt		57%	73%
tevredenheid openbaar groen	probleem	4,3	4,9
tevredenheid recreatief groen	probleem	4	4,3
tevredenheid over speelplaatsen	probleem	4,6	4,9
thema aedequate voorzieningen			
tevredenheid over buurthuizen pleinen	voldoende	6,5	5,1

Bron: Veiligheidsindex 2010, Jeugdveiligheidsindex 2010, Sociale Index 2010

Tabel 3 - Kengetallen op het gebied van woonomgeving.

Afbeelding 11 - De Tussentuin - Het Oude Westen

Voorbeeld 1: De Tussentuin

Zie: <http://www.detussentuin.eu/page/de-tussentuin-gaffelstraat-oude-westen-rotterdam>.

Een in het Oude Westen door Woonstad ondersteund initiatief van buurtbewoners is de Tussentuin aan de Gaffelstraat. Er is naast door bewoners beheerde groentetuinten ook een podium geplaatst waarop theater- en muziekkuitvoeringen worden gegeven. De activiteit van het Wijktheater op de basisscholen in de wijk Feijenoord biedt kansen om de kinderen via het onderwijs aan de buitenruimte te verbinden. Omdat het hier om activiteiten van buurtbewoners gaat, komen voor de financiering het Oranjefonds, Laurensfonds en Stichting Volkskracht in aanmerking voor aanvragen.

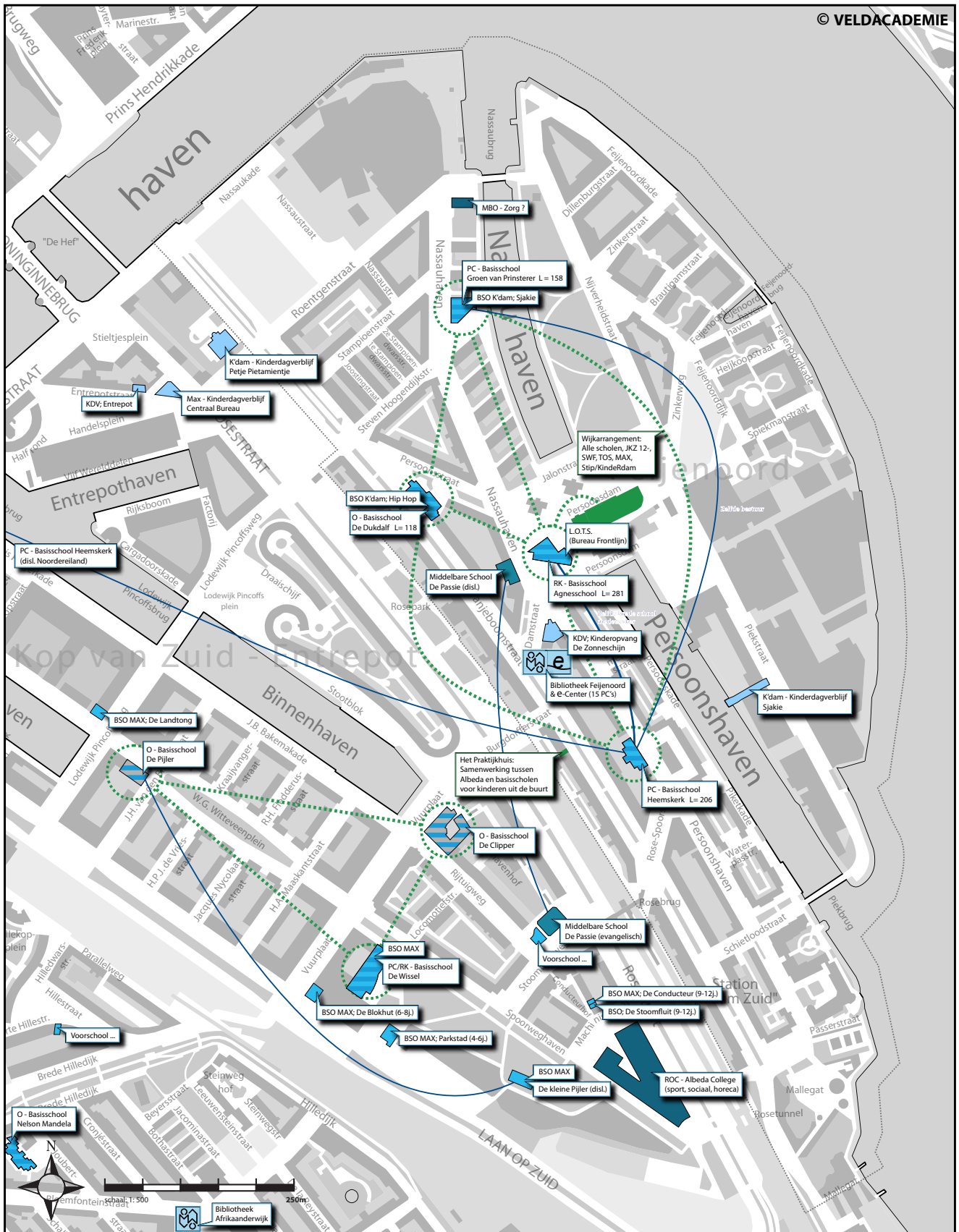
Opwateren. De wijk herbergt naast groen nog een andere potentie: recreatief water. Aan het Nassauhavenpark kan een drijvend podium worden verbonden tijdens het hoogseizoen dat zich leent voor activiteiten die verbonden worden aan de Havendagen. Ook de eerder geopperde gedachte om woonboten toe te laten wordt hierdoor weer levensvatbaar. Water is echter voor veel kinderen een gevaar. Dat is het eerste waar ouders op wijzen. Maar deze klacht kan ook omgezet worden in een kracht. Door de focus op het water wordt de noodzaak van schoolzwemlessen weer duidelijk. Dit kan weer een intensivering van het beweegpatroon van kinderen betekenen en daarmee een actieve leefstijl bevorderen. Zwaarlijvigheid wordt zo geparceerd. In Parkstad, aan de overzijde van de Vuurplaat, zal binnen twee jaar door Vestia ook een nieuw zwembad worden gerealiseerd wat de recreatieve mogelijkheden nog meer vergroot voor de oudere kinderen. Voor de jongeren die de wijk nauwelijks uitkomen zou in de zomer zo'n drijvend zwembad in de Maas een uitkomst zijn. Bovendien zal het het Urban Sportcluster bij Piekstraat en het Cruyff Court en de Koepels versterken.

Afbeelding 12 - beleidskaart Woonomgeving

Beleid en toekomstige ontwikkelingen in kaart gebracht op het gebied van de woonomgeving. Accent ligt op beleid dat de wijk Feijenoord beïnvloed.

Woonomgeving: Beleid

Afbeelding 13 - Inventarisatiekaart Onderwijs
 Karakteristieke gegevens in kaart gebracht op het gebied van onderwijs.

Onderwijs

Schoolgebouwen:

Leeftijd	Type
0-4	KDV / BSO
2-4	Voorscholen
4-12	Basisscholen
12+	Voortgezet ond.
12+	Beroepsondw.

Wijkarrangement
 Intensive samenw.

bibliotheek & E-center

Bron:
 - GISWeb 2.0
 - Onderzoek V4
 - Schoolstroom

GISWeb 2.0
 Onderzoek V4

Onderwijs: Inventarisatie

2.4 Onderwijs: jong geleerd, oud gedaan

Afleren is moeilijker dan aanleren. Het is efficiënter een mentaliteit te vormen dan een mentaliteit te veranderen. Als we over een periode van 9 tot 10 jaar spreken gaat het eigenlijk over een volledige schoolgeneratie. Zeker als we de huidige plannen van de wethouder om te beginnen met het programma 'Groep 0' – tweejarigen al op het schooltraject aansluiten – al in de aanpak meenemen. Er zijn door de ROTEB en andere organisaties voor scholen natuurlijk al programma's over afval en vuil in de openbare ruimte ontwikkeld die als lespakketten regelmatig op scholen worden uitgezet. Deze projectmatige aandacht voor de buitenruimte in de klassen blijft een welkome aanvulling, maar helaas moeten we constateren dat ze blijkbaar niet volstaan. Er zijn positieve impulsen op andere leefgebieden nodig: op school, op straat, thuis, in de moskee, in de vrije tijd, op het werk. Alleen dan zal een dergelijke aanpak op den duur vruchten afwerpen.

opleidingsniveau bevolking		% wijk	% dlgm.	% Rotterdam
middelbaar en hoger opgeleiden			45%	62%
thema voldoende opleiding				
moeite met Nederlands		33%	24%	14%
goede taalbeheersing	soc. z. zwak	3,1	3,7	5
VSV Monitor Rotterdam 2009 (cijfers uit 2007/08)				% Rotterdam
met startkwalificatie naar etniciteit, 2008 (voor heel Rotterdam)				
Nederlands				61,1%
Antilliaans				37,1%
Kaapverdisch				34,7%
Marokkaans				34,0%
Surinaams				40,4%
Turks				34,0%
overige rijke landen				65,9%
in Nederland geboren allochtonen			meis. 46,7%	jong. 35,3%
1e generatie-allochtonen			meis. 45,1%	jong. 36,4%
vsv-er autochtoon				11,9%
vsv-er allochtoon 1e generatie				22,2%
vsv-er allochtoon 2e generatie				15,2%
afkomstig uit MBO				59,7%
afkomstig uit VO				20,7%
aantalen jong. n. onderwijspositie Feijenoord wijk (17 t/m 22)	aantal wijk	% wijk	% dlgm.	% Rotterdam
jongeren met startkwalificatie	187	28%	32%	43%
jongeren zonder startkwalificatie	337	51%	48%	40%
vsv-ers	133	20%	20%	17%
VO scholen met leerlingen uit Feijenoord				
	aantal wijk			
CSG Clavijn	173			
Zuiderpark College	679			
Islam SGM Ibn Ghaldoun	34			
Grafisch Lyceum R'dam	22			
Erasmiaans Gymnasium	20			
De Passie Rotterdam	10			
basisschoolleerlingen in Feijenoord				
	aantal wijk	% wijk		
in wijk op school	709	75%		
buiten wijk op school	183	25%		
K - Agnesschool	281			
PC - Heemskerschool I en II	206			
PC - Groen van Prinsteren	158			
M - De Dukdalf	118			

Bron: Buurtmonitor 2009, vsv monitor 2009, Veldacademie, JOS 2009, Sociale Index 2010

Tabel 4 - Kengetallen op het gebied van onderwijs in de wijk Feijenoord.

In de wijk Feijenoord staan vier scholen. Binnen de Jeugdkanszone zijn initiatieven als de Vijf van de Wijk, Brede Schoolontwikkeling en schoolsportverenigingen aangrijpingspunten om het gedrag van leerlingen te beïnvloeden. De kinderen die nu basisonderwijs genieten (4-12) wonen in de wijk. Maar in de praktijk blijken nieuwe bewoners van het Dillenburgblok hun kinderen op de Kop van Zuid op school te doen. Daardoor vindt er geen nieuwe toestroom plaats naar de 4 aanwezige basisscholen. Dat wordt door deze scholen als een groot probleem ervaren.

De katholieke basisschool Agnes zou in een nieuwe locatie op de Persoonsdam komen en in een MultiFunctionele Accommodatie (MFA) samengaan met een andere school.

Brede school: groen wijkarrangement

Een verbreding van het breekgroenbeleid naar het onderwijs is een vereiste om de beoogde mentaliteitsverandering te laten slagen. Dit kan via Natuur- en Milieu Educatie (NME). Zo kan van de expertise van de dienst Sport en Recreatie gebruik worden gemaakt. De schooltuinen komen steeds meer onder druk te staan, maar wellicht kan de wijk Feijenoord een experimenteerplek worden waarin een nieuw concept van schooltuinieren wordt uitgetoetst. Nu hebben de vier scholen in de wijk Feijenoord een wijkarrangement - extra 6 uur bovenop het Brede Schoolcurriculum - waarbij Stichting De Meeuw is betrokken. Deze kan zich met de educatieve kant van een groen wijkarrangement bezighouden in samenwerking met de Ecotuin van Creatief Beheer.

Participatie: ouders, jongeren en stages

Een ander groot voordeel van het betrekken van de scholen bij de ontwikkeling van de buitenruimte is de directe lijn naar de ouders, met name de moeders. Via het programma *Laagdrempelige Ondersteuning Thuis en op School (L.O.T.S.)*, ontwikkeld door Bureau Frontlijn, worden moeders via de school benaderd en wordt er via studenten gezinsondersteuning verleend. Op deze manier worden moeders betrokken bij het onderwijs en bij de ontwikkeling van hun kind. Door de tuinen kunnen ook de vaders of de buurtouders bij de schoolactiviteiten worden betrokken. Stageplekken vanuit het MBO en inzet van zakgeldjongeren verbreden de aanpak naar het leefveld Participatie & Vrije Tijd. Bij het in ontwikkeling brengen van de braakliggende gronden kunnen jongeren via de ROC of het VMBO in een stagetraject meewerken onder leiding van een vakmeester. Of ze kunnen worden betaald uit zakgeldvoorzieningen of reïntegratiegelden. In het verlengde van deze werkzaamheden zijn voor jongeren zonder startkwalificaties scholingstrajecten op te starten. Door een accentverschuiving naar gezonde voeding zijn bestaande activiteiten zoals Feijenoord EET te betrekken. Door horecagelegenheden erbij te betrekken, zoals nu al in de Oranjeboomtuin gebeurt, kan een verbinding naar het leefveld 'Werkgelegenheid' worden gemaakt.

Kortom, de BSO leidsters en die van de kinderdagverblijven, peuterleidsters, onderwijzers, welzijnswerkers, kinderwerkers, jongerenwerkers en ondernemers kunnen in verschillende samenwerkingsverbanden op verschillende schalen aan het wijkconcept deelnemen. Maar al deze groepen gaan alleen meedoen als deze extra activiteiten binnen hun eigen takenpakketten valt. Niemand zit op nog meer werk te wachten. Wel op efficiënte dubbel-, drie- en vierslagen. Het instellen van zogenaamde Groepen NUL in deze wijk kan hulp zijn voor samenwerking-nieuwe-stijl, waarbij het kind centraal staat.

Afbeelding 14 - Fysieke Integriteit
Bloemhofschool
Zie: <http://www.henkoosterling.nl/fysiekeintegriteit/fysieke-int.html>

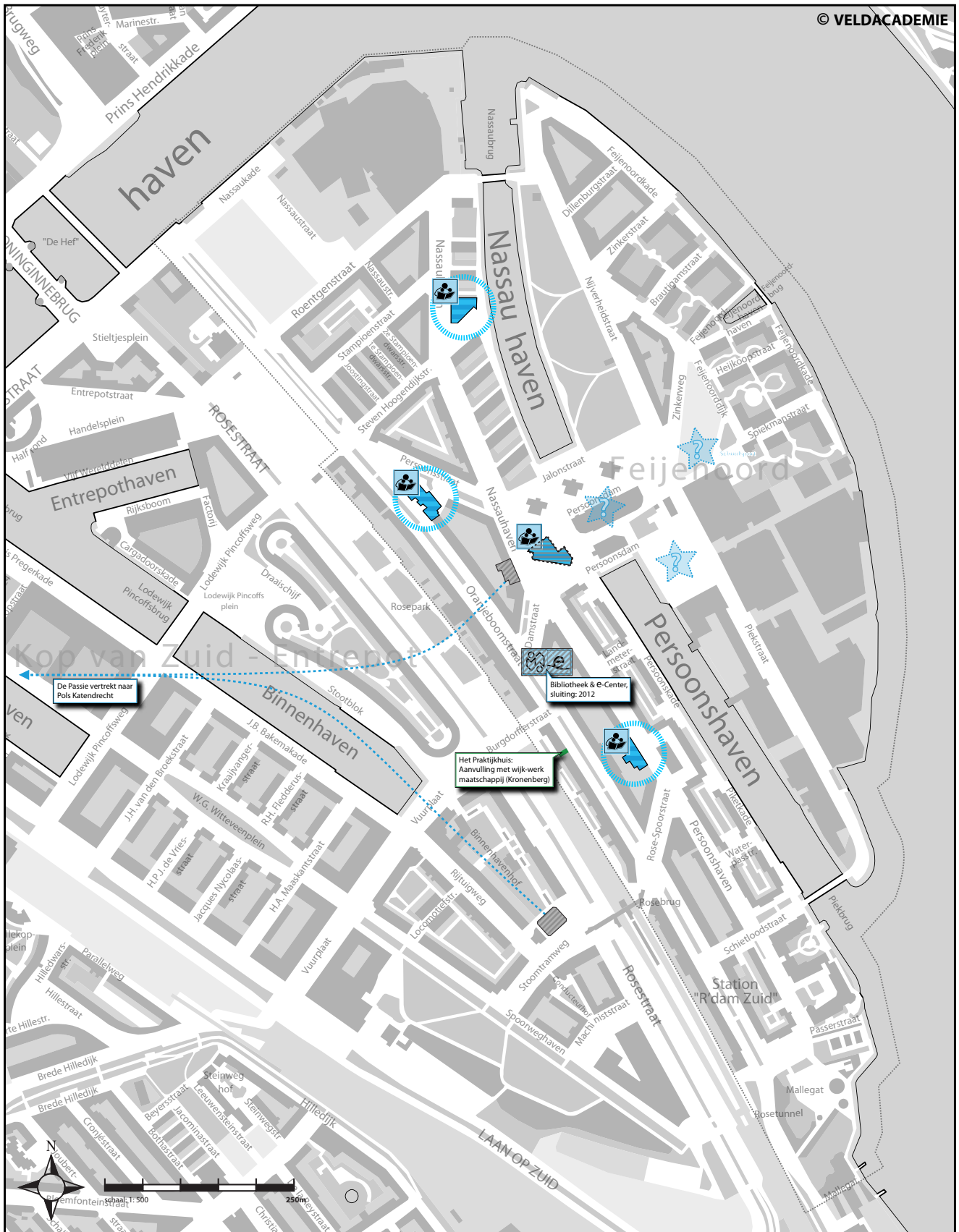

In de wijk Bloemhof loopt op de openbare basisschool tussen 2008 en 2011 een project waarin onder andere in de wijk opgeschaalde R3 plekken door een samenwerking van dienst SenR, dienst JOS, Pact op Zuid, de deelgemeente Feijenoord en wooncorporatie Vestia omgewerkt zijn tot educatieve tuinen. Het gaat om een viertal tuinen. Het project Fysieke Integriteit is een integraal leefstijlproject waarin sporten, eten/koken en tuinieren gecombineerd wordt met filosofielessen. Dit project wordt wetenschappelijk gemonitord tot eind 2011. Het is gerealiseerd binnen het Verlengde Dag Arrangement (VDA). Het onderdeel 'ecolijn' betreft de buitenruimte en is samen een lespakket in de lijn 'filosofie/eco3' in te zetten in het wijkarrangement. Voor de judolijn zou op termijn te denken zijn aan een 'zwemlijn' om de blauw-aspecten van het wijkconcept te versterken.

Afbeelding 15 - Educatieve tuin. Foto's: Ralph van Meijgaard

Onderwijs

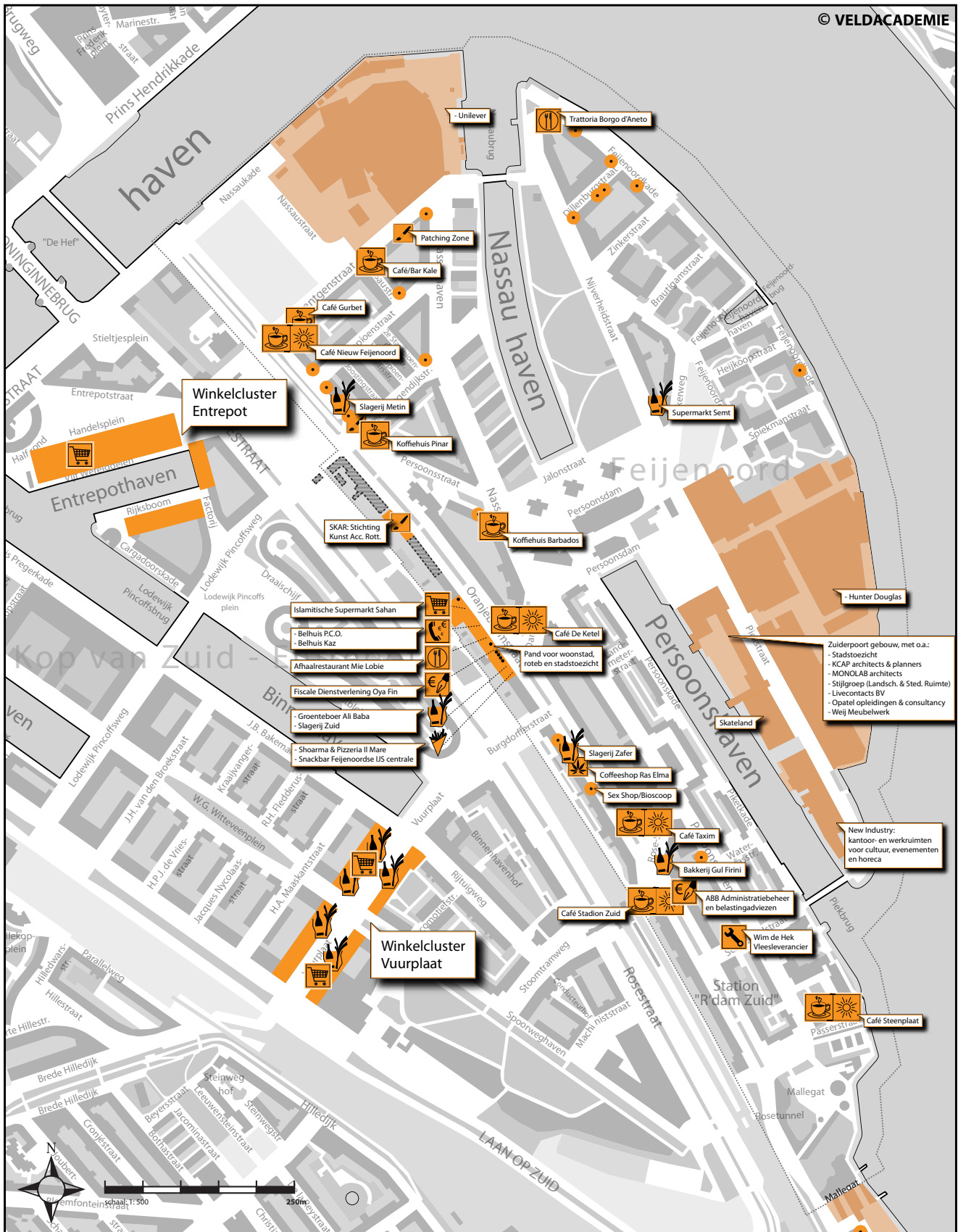
- Mogelijke locaties nieuwe school
- Voorleesexpress via scholen (20 wkn, 2011)
- Scholen te klein in leerlingen aantal
- Sluiting voorziening
- Sloop voorziening

Bron: - Visie Kop van Feijenoord (2009) - Beleidsmedew. Dg Deelgemeente - JOS - Bibliotheek rotterdam - Visie Kop van Feijenoord (2009)

Afbeelding 16 - beleidskaart Onderwijs

Beleed en toekomstige ontwikkelingen in kaart gebracht op het gebied van onderwijs. Accent ligt op beleid dat de wijk Feijenoord beïnvloedt.

Woonomgeving: Beleid

Economie, werk & inkomen

	winkelcluster		supermarkt
	levensbehoefte spec.		solitaire winkels
	bedrijven terrein		restaurant
	bedrijf		financ. adv.
	coffeeshops		café
	belhuizen		terras
	snackbar		creatieve ondernms.

Bron: Google maps, GISWeb 2.0, Openstreetmap
 schaal: 1:500
 250m

Afbeelding 17 - Inventarisatiekaart Economie, werk & inkomen
 Karakteristieke gegevens in kaart gebracht op het gebied van economie, werk en inkomen.

Economie, Werk & Inkomen: Inventarisatie

2.6 Economie, werk & inkomen

De beginsituatie van de aanwezige beroepsbevolking is niet rooskleurig. Van de 7422 inwoners is 67% tussen de 15 en 64 jaar. Daarvan is 31% werkloos en heeft 20% een uitkering (730 personen). 52% van de huishoudens heeft een laag inkomen. Onder de jonge beroepsbevolking heeft 61,1% van de autochtone en 37-40% van de allochtone jongeren een startkwalificatie. Het gaat in totaal om 470 jongeren. (51%/337 zonder startkwalificatie; 20%/133 vroegtijdige schoolverlaters). Hoe kunnen we de economische potenties van de wijk versterken en gebruik maken van de 'gouden handjes' die er al aanwezig zijn?

Op dit leefveld wordt een onderscheid gemaakt tussen de ondernemers die al in de wijk werken en nieuw aan te trekken werkgelegenheid. Het blauw-groen concept zou daarvoor ook leidend kunnen zijn. In de eerdere versies van de Kop van Feijenoord is in een verplaatsing van de detailhandel naar het Entrepotgebied voorzien. Inmiddels is duidelijk dat daar de komende tien jaar geen sprake van is. Ook moet niet uit het oog verloren worden dat kleine winkels ontmoetingsplekken zijn. Er wordt veel sociaal kapitaal vergaard. Bovendien houdt het de mobiliteit in de wijk vast. Op dit moment centreert het zwerfvuilprobleem zich ook rond de winkels op de Oranjeboomstraat. Daar zal slechts verandering in komen als de daar gevestigde, maar niet wonende ondernemers profijt van een aantal maatregelen krijgen waardoor zij bereid zijn voor een adequate afvoer van hun vuil te zorgen.

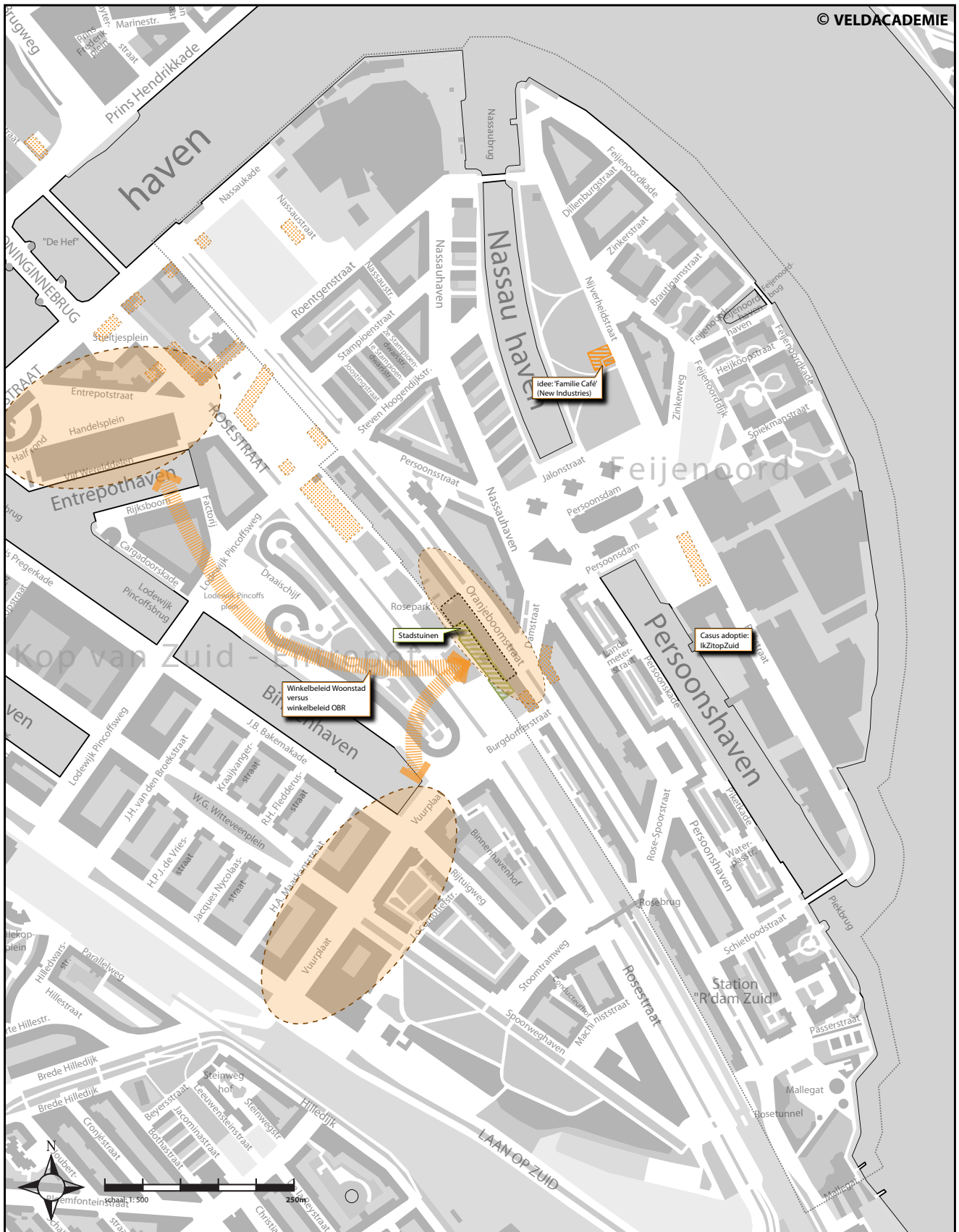
	aantal wijk	% wijk	% dlgm.	% Rotterdam
beroepsbevolking				
potentiële beroepsbevolking 15 - 64		67%	67%	67%
bevolking zonder startkwalificatie		23%	25%	15%
inkomensverdeling				
laag inkomen (onderste 40%; 24.300€)		70%	61%	54%
laag inkomen gestandaardiseerd (18.200€)		73%	63%	51%
midden (middelste 40%; 45.000€)		24%	30%	34%
midden gestandaardiseerd (29.100€)		23%	28%	34%
hoog (bovenste 20%; v.a.45.000€)		6%	24%	13%
hoog gestandaardiseerd (v.a.29.100€)		4%	9%	15%
lage inkomens nader bekeken				
huishoudens die moeilijk rondkomen		36%	26%	17%
tot 105% sociaal minimum	790	27%	22%	16%
waarvan: eenpersoonshuishouden	360			
eenoudergezinnen	200			
paar met kinderen	90			
kinderen in gezin met 105% sociaal minimum			19%	17%
waarvan kinderen tot 6 jaar			24%	
waarvan kinderen tot 6 -12 jaar			26%	
waarvan kinderen tot 12 - 18 jaar			28%	
bron inkomen				
loon of winst		46%	56%	61%
pension		21%	20%	23%
werkloos/ bijstand/arbeidsongeschikt		31%	22%	14%
uitkeringen 35-55		20%	16%	10%
niet-werkend werkzoekend		18%	15%	9%
geregistreerde werkloosheid			10%	5%
% > 1jr niet-werkend werkzoek. tov potent. ber.bev		8%	6,3%	4,3%
aantal uitkeringen				
totaal aantal uitkeringsontvangers	730			
aantal uitkeringsontvangers van 20 tm 24 jaar	41			
aantal uitkeringsontvangers van 25 tm 29 jaar	75			
aantal uitkeringsontvangers van 30 tm 34 jaar	92			
aantal uitkeringsontvangers van 35 tm 39 jaar	127			
aantal uitkeringsontvangers van 40 tm 44 jaar	94			
aantal uitkeringsontvangers van 45 tm 49 jaar	99			
aantal uitkeringsontvangers van 50 tm 54 jaar	68			
aantal uitkeringsontvangers van 55 tm 59 jaar	79			
aantal uitkeringsontvangers van 60 tm 64 jaar	53			
aantal uitkeringen n. etniciteit				
aantal uitkeringen Turken	203			
aantal uitkeringen Surinamers	138			
aantal uitkeringen Autochtonen	91			
aantal uitkeringen overig westers	90			
aantal uitkeringen Marokkanen	90			
aantal uitkeringen Antillianen	69			

Bron: Buurtmonitor 2009, Sociale Index 2010, Feitenkaart Inkomen 2007

Tabel 5 - Kengetallen op het gebied van economie, werk & inkomen in de wijk Feijenoord.

De belangrijkste gesprekspartner voor het terugbrengen van werk naar de wijk Feijenoord is op dit moment het binnen het Pact op Zuid opererende IkZit^{op}Zuid. In het vorige hoofdstuk zijn de initiatieven die zij nemen al in verspreide vorm op allerlei verschillende leefvelden aan de orde gekomen voor zover ze een ondersteuning zijn van het blauw-groen leefconcept van de wijk. Hieronder wordt de gehele lijst opgenomen.

- Uitbreiding van het principe van de wijkschool met aandacht voor praktijkonderwijs, techniek en het faciliteren van doorgaande leerlijnen.
- Snuffelstages: kinderen op basisscholen brengen één ochtend of middag een bezoek bij bedrijven en ondernemers in de wijk. (Ans Stolk en Becha Broeders (de Meeuw) maken daarvoor een projectplan en draaiboek).
- Herontwikkeling van de Kuijpersfabriek als plek voor zakelijke en culturele ontmoetingen. (New Industry Development neemt hierin het voortouw).
- Salon Feijenoord (maart 2011):
- Herontwikkeling van Villa van Waning (2012) tot familierestaurant (Vincent Taapkens).
- Programmeren van het Nassaupark (2011/2012) met een Feijenoord-festival. Bestaande initiatieven als Feijenoord EET krijgen daarin een plek.
- Visrestaurant Kraansteiger (2011/2012) ontwikkelen als Visrestaurant/afhaal, Wijnbar en aanlegsteiger.
- Drijvend zwembad.
- Zakelijke dienstverlening en creatieve sector
- Vakwerf Feijenoord: een verzameling initiatieven waarbij jongeren in de praktijk een vak gaan leren. Plaats voor context gebonden leren, i.s.m. Coalitie Norm voor de Jeugd op Zuid en de Arbeidmarktmeesters en Rotterdams Offensief. Te denken valt aan een nieuwe scheepswerf aan de achterzijde van de Piekstraat waarin in een samenwerkingsconsortium sloepen worden gebouwd. Steigers met openbare pontons, een hotel op de hoek bij de Piekbrug, een jeugdcentrum, een fietsroute langs het water, nieuwe horeca, een drijvende jeugdherberg.
- Proces 7 stappenplan wijkwerkplaats Feijenoord (OK en SBAW).
- Plan voor klusbedrijfsruimte.

Economie, werk & inkomen

- Commerciële plinten
- Beoogde clustering voorzieningen
- Lufteleid (concentratie winkels dagelijkse voorz.)
- Aanvullende ontwikkelingen

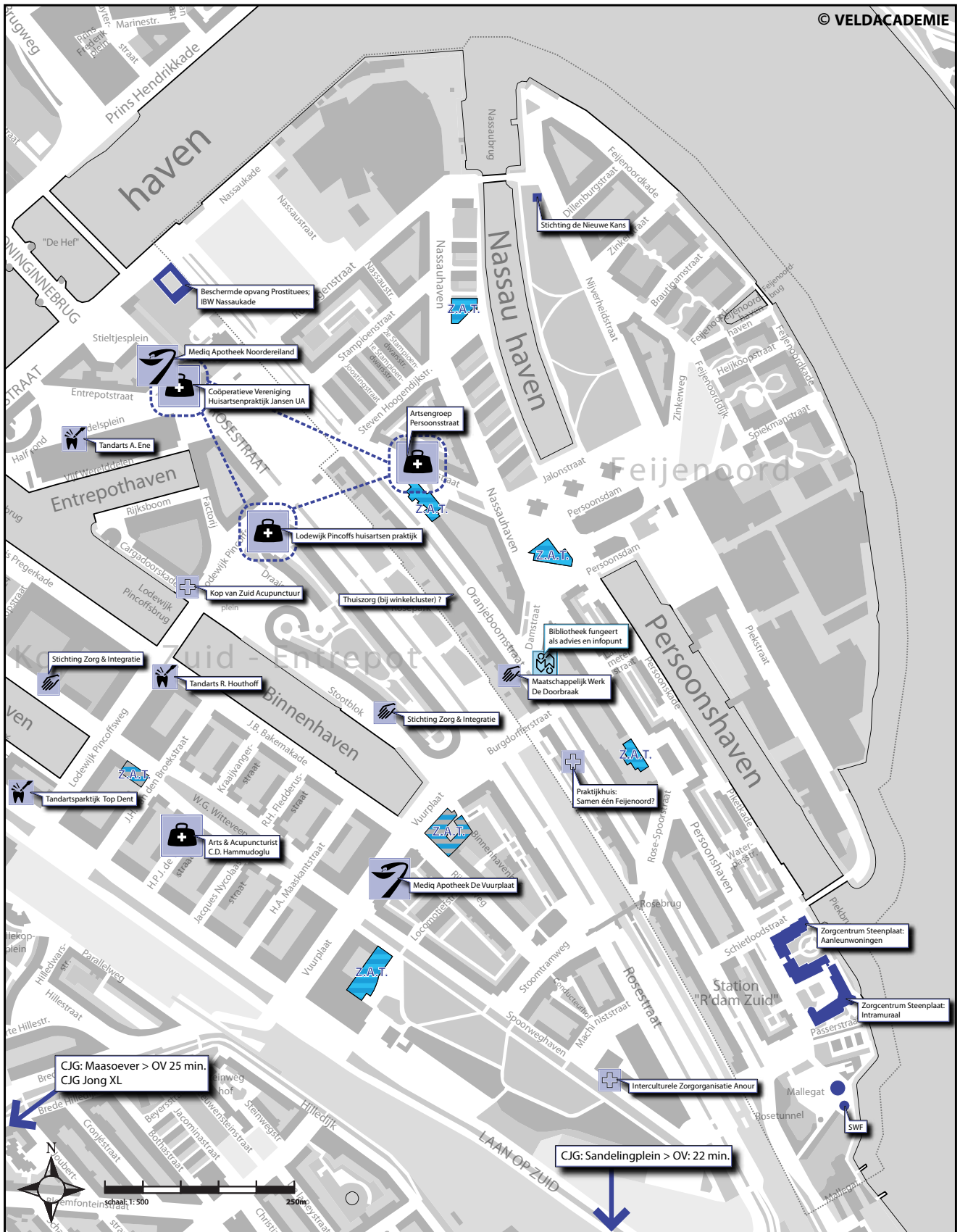
Bron: Wijkrapport van Feijenoord (2009)

Woonstad

newindustry.nl

Afbeelding 18 - Beleidskaart Economie, werk & Inkomen
 Beleid en toekomstige ontwikkelingen in kaart gebracht op het gebied van economie, werk en inkomen. Accent ligt op beleid dat de wijk Feijenoord beïnvloedt.

Economie, Werk & Inkomen: Beleid

Welzijn & Hulpverlening

- apotheek
- tandarts
- huisarts
- andere zorgvoorz.
- maatschappelijke hulpverlening
- gesloten zorginstell.
- samenwerkingsverb.
- zorgadviesteam

Bron: Onderzoek VA Gemeentegids Gemeeb. 2017

Bron: Onderzoek VA

Bron: GGD

Afbeelding 19 - Inventarisatiekaart Economie, werk & inkomen
 Karakteristieke gegevens in kaart gebracht op het gebied van gezondheid & hulpverlening. Hiervan is geen beleidskaart gemaakt, aangezien de bestaande beleidsgegevens niet ruimtelijk te vertalen zijn.

Gezondheid & hulpverlening: Inventarisatie

2.7 Gezondheid & hulpverlening

Alhoewel het leefveld Gezondheid & Hulpverlening op het eerste gezicht weinig aanknopingspunten met Buitenruimte heeft, zijn er indirect wel degelijk verbindingen te leggen en overbruggingen te maken. Het gaat dan vooral om de relatie tussen de meer kwetsbare bewoners met activiteiten die de kwaliteit van de buitenruimte ten goede komen. Er is al gewezen op S.O.S. als een van de initiatieven van Feijenoord Vertelt. Daarvoor kunnen toestellen worden geplaatst in het Nassauhavenparkgebied. Maar het gaat ook om de kansen van de allerjongsten en van ouderen om deel te nemen aan het wijkconcept. Zorg is een belangrijke component voor een gezonde leefstijl en faciliteiten voor ouderen en voor moeders met jonge kinderen vergen een veilige buitenruimte. Dat kan betekenen dat de inrichting van een plein daar bij voorbaat rekening mee moet houden. Vaak wordt zo'n plein – bijvoorbeeld een Cruyff Court – snel gemonopoliseerd door groepen oudere jongens. Zeker als er alleen vandaalbestendig steen is gebruikt en er geen bomen zijn en afgeschermden delen waar de meer kwetsbare groepen kunnen verblijven. Daarover moet bij de inrichting worden gedacht. Zo blijkt uit onderzoek dat verlichting, programmering en personeel vaak ontbreken. TOS speelt hier al een rol in en SOS zou daar een toepassing voor ouderen voor kunnen worden.

	% dlgm.	% Rotterdam
angst, depressie, spanning, stress 16+		
% matig risico op depressie DG/Rdam	41%	40%
% hoog risico op depressie DG/Rdam	12%	8%
% gebruikt psychofarmaca DG/Rdam	10%	7%
eenzaamheid 16+		
% matig eenzaam DG/Rdam	51%	42%
% hoge score emotioneel en soc. eenzaam DG/Rdam	20%	16%
ervaren leefstijl 16+		
% vindt eigen leefstijl n.gezond/ongezond/z.ongezond	35%	32%
% vindt eigen leefstijl zeer gezond: DG/Rdam	6%	5%
% vindt eigen leefstijl gezond: DG/Rdam	56%	62%
% vindt eigen leefstijl niet gezond/ongezond: DG/Rdam	30%	28%
% vindt eigen leefstijl ongezond: DG/Rdam	4%	3%
% 55+ onvoldoende regie op eigen leven: DG/Rdam	25%	25%
overgewicht 16+		
% matig overgewicht: DG/Rdam	37%	34%
% obesitas: DG/Rdam	18%	14%
23% obesitas in wijk Feijenoord		
lichaamsbeweging 16+		
% voldoet niet aan NedNormGezond: DG/Rdam	53%	43%
% van plan om meer te bewegen: DG/Rdam	17%	25%
drugs, alcohol 16+		
% zware drinkers DG/Rdam	10%	12%
% overmatige drinkers DG/Rdam	7%	10%
% risico drinkers DG/Rdam	3%	4%
% afg. Jaar cannabis gebruikt DG/Rdam	9%	10%
% ooit harddrugs gebruikt DG/Rdam	8%	10%
mantelzorg 16+		
% afgl. jaar mantelzorg gegeven DG/Rdam	12%	13%
% afgl. geeft nu mantelzorg: DG/Rdam	9%	10%
% 55+ hulp in huishouding DG/Rdam	24%	22%
% 55+ hulp bij pers. Verzorging	10%	11%
ervaren problemen 16+		
% problemen met relatie partner	8%	8%
% problemen met relatie ander persoon	10%	8%
% problemen met combinatie werk/zorg	9%	8%
% ernstige ziekte naaste	12%	12%
% overlijden naaste	13%	12%
% met gokken, kansspelen	2%	2%
huiselijk geweld 16+		
% inw. ooit slachtoffer van huisl. geweld	8%	10%

bron: gezondheidsenquête 2008 **Tabel 6** - Kengetallen op het gebied van gezondheid en hulpverlening in de wijk Feijenoord.

Maar het gaat ook om mobiliteit in de wijk. Mensen moet vaak naar zorginstellingen toe. In de visie Kop van Feijenoord is op termijn in het Hefblok een geïntegreerde zorgfaciliteit gepland. De apotheek verhuist daar naartoe, evenals de fysiotherapeuten die nu nog aan de overkant aan het eind van de Rosestraat praktiseren. Ook huisartsen zullen overwegen om zich hier te vestigen waardoor de praktijken uit het oostelijke deel van de wijk zullen verdwijnen. Maar deze MFA zal pas rond 2018 zijn gerealiseerd. De twee nog in de wijk praktiserende huisartsen zullen binnenkort vertrekken naar een locatie in Parkstad. Dit betekent dat de eerstelijns hulp uit de wijk verdwijnt. Moeders met jonge kinderen en bejaarden zijn doorgaans minder mobiel. Door de gebrekkige ontsluiting van het gebied zijn de kwetsbare bewoners van de wijk aangewezen op bus 66 waarmee ze op het Sandelingeplein kunnen komen waar nu een nieuwe zorg MFA wordt gebouwd. Het CJG aan de Maashaven is minder makkelijk te bereiken. Dat is merkbaar aan het slechte frequentiecijfer van baby's aan consultatiebureau/CJG. Mobiliteit is gering en de kosten van OV zijn hoog. Als straks nieuwe tramlijn door Oranjeboomstraat gaat rijden, verdwijnt de bus uit de wijk en wordt Feijenoord op dat gebied echt een eiland.

In hoofdstuk 1 is al kort op de mogelijkheden van een vernieuwde WMO aanpak gewezen. De Vraagwijzer kan hierin, net als in de WMO pilot in IJsselmonde, een centrale rol spelen. De achterliggende gedachte is de versterking van de netwerken van kwetsbare bewoners. Niet uitsluitend ouderen maar ook een groep jongeren. Daarvoor moet de vraag achter de vraag duidelijk worden. Wat er precies aan de hand is, is nooit direct duidelijk. Dat geldt ook voor de klachten over het zwerfvuil. Het formuleren van de hulpvraag door een bewoner/cliënt is vaak een probleem omdat deze zich meestal laat leiden door het aanbod. Het 'consumeren' van aanbod heeft mensen in hun vraagstellingen gegijzeld. De vraag naar een rollator bijvoorbeeld blijkt vaak een andere vraag te verbergen: de vraag naar relaties, naar de mogelijkheid om andere mensen te ontmoeten. Vandaar dat het laten opkomen van de echte hulpvraag tijd kost.

Voorbeeld 3: WMO pilot – van rollator naar relatie. Zie: <http://www.ijsselmonde.rotterdam.nl/Rotterdam/Openbaar/Deelgemeenten/IJsselmonde/WMO/projectplanWmopilot.pdf>

	% dlgm.	% Rotterdam
zorggebruik		
% afgel. 2 maand. contact m. huisarts	41%	38%
% afgel. 12 maand. contact m. huisarts	80%	74%
% afgel. Jaar contact m. med. Specialist	35%	35%
% afgel. Jaar contact m. med. tandarts	61%	67%
% afgel. Jaar contact m. med. paramedici	23%	25%
% afgel. Jaar contact m. GGZ/AMW	12%	9%
ervaren gezondheid 16+		
% matige tot slechte gezondheid (DG/Rdam: 25%/19%) *gze		
chronische ziekte of aandoening 16+		
% minimaal 1 ziekte of aandoening (DG/Rdam: 64%/57%) *gze	64%	57%
% minimaal 1 ziekte of belemmering dag.bezigheden	75%	57%
significant hoger		
% depressie	17%	11%
% klachten aan nek/ schouder	15%	11%
% luchtwegklachten	12%	9%
% diabetes	8%	6%
minimaal 1 ADL-beperking (alg. dagelijkse activiteiten)		
DG/Rdam	16%	14%
minimaal 1 HDA-beperking (huishoudelijke dag. activiteiten)		
DG/Rdam	18%	22%
problemen met gehoor DG/Rdam	12%	9%
problemen met zien DG/Rdam	13%	9%

bron: gezondheidsenquête 2008

Tabel 7 - Vervolg Kengetallen op het gebied van gezondheid en hulpverlening in de wijk Feijenoord.

2.5 Participatie & Vrije tijd

Cultuur is een van de minst zichtbare pijlers van gebiedsontwikkeling. Zij dankt deze onzichtbaarheid aan haar vanzelfsprekendheid: cultuur wordt gewoon voorondersteld. Pas als er niet meer in wordt geïnvesteerd, blijkt hoe belangrijk investeringen in cultuur zijn voor het leefklimaat in de wijk. Normen en waarden veronderstellen een gezamenlijke beleving van cultuur. Kunst speelt hierin een belangrijke rol. Het zijn de belangeloze ontmoetingen via muziek, sport, eten of gewoon het vrijuit spreken met elkaar die de weg vrij maken voor specifieke belangenbehartiging en gezamenlijke actie. Appelleren aan de creativiteit van bewoners is een teken dat zij serieus genomen worden.

Strikt genomen moet het 'Schoon en Heel' traject, waaronder ook de aanbelaacties vallen, bewoners enthousiast maken om mee te praten over de buitenruimte. Dit heeft in 2010 twintig toezeggingen van bewoners opgeleverd, waarvan er uiteindelijk slechts twee naar de bijeenkomst kwamen. Maar in de wijk Feijenoord zijn het laatste decennium veel meer groepen met elkaar in gesprek geraakt. De BOF is, gezien haar samenstelling, niet langer een representatieve belangenbehartiger, maar een van deze vele groepen. Door haar verankering in de wijk en haar lange geschiedenis kan de BOF in een bredere samenstelling echter een rol van betekenis blijven spelen. De door haar beheerde ruimte is allereerst een ontmoetingsruimte. Maar er zijn ook andere groepen ontstaan: buurtvaders/ouders, bewonersgroepen in de diverse blokken die door Woonstad in het voortraject van de visie Kop van Feijenoord zijn georganiseerd. Er is een Stieltjespleingroep die net als een aantal andere bewonersgroepen door De Werkplaats is begeleid. Inmiddels is een nieuw initiatief gestart: Feijenoordontmoetingen. Hierbij zijn 20 tot 25 mensen betrokken uit de Dillenburg-, Simons- en Jalonblokken. Ook besturen van sommige moskeeën praten hierin mee.

Daarnaast lopen er andere participatietrajecten. In januari 2010 wordt door Urbancore het project Feijenoord Vertelt opgezet, medegefinancierd door Pact op Zuid. Feijenoord Vertelt is methodiekontwikkeling "erop gericht om actieve bewoners meer stem te geven bij de ontwikkeling van de wijk, en zo microstructuren als nieuwe vormen van participatie te ontwikkelen". Het initiatief richt zich op de ontsluiting van mini-netwerken van bewoners, professionals, ondernemers en ondernemende ambtenaren. Hun methodiek werd in het najaar van 2010 gepubliceerd op de Stuurgroep Experimenten Volkshuisvesting (SEV) site. Studenten interviewen 26 actieve bewoners waarna deze verhalen in mei van dat jaar gezamenlijk worden gepresenteerd. Trefwoorden uit de verhalen vormen ingrediënten van vervolgaanpak. Vóór de zomervakantie hebben de deelnemers initiatieven in drie themagroepen uitgewerkt, De Feijenoordschool, Feijenoord Eet/ Culturen Werken Samen en SOS, senioren ontmoeten elkaar. In september vindt de eindpresentatie plaats in de Persoonshal. En gaan allerlei activiteiten van start: 26 september de eerste in de reeks van Feijenoord Eet, waaraan 200 bewoners deelnemen. Vanaf oktober hebben de senioren elke dinsdag hun ontmoetingskans in de persoonshal van 1300 – 1600 uur. Op 26 november heeft de Feijenoordschool de eerste leerling: Seyit Yeyden. En in november start het Droomtheater in kader van Feijenoordschool met een programma op de basisscholen (nov. 2010-juli 2011).

Participatie & Vrije tijd

- Nieuwe sportfaciliteiten
- Mogelijke locaties MFA
- Sluiting voorziening

Bron:
- Vrije tijd van Feijenoord (2009)
- Beleidsmedewer Deelgemeente

Afbeelding 21 - beleidskaart Participatie & Vrije tijd
 Beleid en toekomstige ontwikkelingen in kaart gebracht op het gebied van participatie en vrije tijd. Accent ligt op beleid dat de wijk Feijenoord beïnvloed.

Participatie & Vrije tijd: Beleid

De jongerenactiviteiten die nu in de Dam en de sporthal plaatsvinden, zullen tijdens de grootscheepse renovatie gewoon doorgang moeten vinden, zeker in deze zeer kinderrijke wijk waar het aanbod al uitzonderlijk krap is. Voor de leeftijdsgroep 12-18 jarigen is dit extra problematisch omdat er nauwelijks activiteiten voor hen zijn. Nieuwe ontwikkelingen worden afgestemd op de mogelijkheden voor deze jongeren om hun vrije tijd zinvol te besteden. Tussen de afbraak van de Persoonshal en de bouw van de nieuwe sporthal aan de Rosestraat zal geen gat mogen vallen. De nieuwe sportfaciliteiten die Vestia de komende twee jaar in Parkstad gaat bouwen, zullen ook van invloed zijn op de bezetting van de nieuwe sporthal in Feijenoord. Afstemming is meer dan vereist.

Er is echter een groot probleem als het om de vrijetijdsbesteding en scholing van de basisschooljeugd gaat. In de huidige plannen staat de opheffing van de bibliotheek op de Oranjeboomstraat op stapel. Rekenkundige inschattingen zien over het hoofd dat deze faciliteit een ontmoetingsplek bij uitstek is voor moeders met jonge kinderen die zelf gestimuleerd worden om iets aan hun eigen ontwikkeling te doen. Deze ontmoetingfaciliteit zal met het opheffen van de bibliotheek tevens verdwijnen, zoals dat ooit met het postkantoor op de Oranjeboomstraat is gebeurd.

In dit leefveld wordt een onderscheid gemaakt tussen drie groepen: jeugd (0-12), jongeren (12+) en volwassenen. Zo zijn er meer specifieke trajecten uit te stippelen en kunnen de dwarsverbindingen ertussen exacter worden aangegeven. Wat de buitenruimte betreft, springen er drie trajecten uit: 1) de ecotuin voor jongeren tot 12 en nog een deel nog van wat oudere kinderen, 2) zakgeldtrajecten voor ontwikkeling van R3plekken en stageplaatsen vanuit het MBO, zoals het Lager en Middelbaar Tuinbouwonderwijs en het traject Senioren Op Straat (SOS) dat uit Feijenoord Vertelt is voortgekomen. Het ligt voor de hand om hier activiteiten en inspanningen van diverse welzijnsorganisaties zoals SWF, SONOR en TOS en verenigingen zoals de speeltuin of de in de koepels ondergebrachte activiteiten onderling te bundelen en te verbinden met initiatieven zoals de Ecotuin en de beoogde schooltuinen. Zo wordt ook onderwijs in dit hele netwerk opgenomen.

Jeugd: 4-12

Voor de jongsten zijn initiatieven zoals zomeractiviteiten op het ecoparkje te combineren met de vakantieschool die de Groen van Prinstererschool in iedere lesvrije periode organiseert. Daaraan zijn stagetrajecten HBO/HR te verbinden om deze ontmoetingen te organiseren en te ondersteunen.

Afbeelding 23 - Voorbeeld 4: Katendrecht wereldtuin Zie: <http://www.wereldtuinkatendrecht.nl/> Op Katendrecht is al jaren de Wereldtuin gevestigd die allerlei activiteiten met het tuinieren combineert, zoals eten en uitstapjes.

Jongeren: 12+

Jongerenwerk wordt recentelijk op een andere leest geschoeid. Door outreachende en ambulante werkers zijn jongeren beter te bereiken. Bovendien zet SWF in op een projectmatige aanpak waarbij jongeren niet langer hangen, maar gericht aan hun talenten werken. Een van de meest succesvolle projecten waar jongeren uit de wijk bij betrokken zijn, vindt plaats in de Koepels in de Monteiro Gym. Tot 2011 waren er mentortrajecten vanuit Nieuwe Kans aan verbonden. Naast de reguliere thaiboxtrainingen, waarbij jongeren opgeleid worden en lesgeven (P2Pcoaching en –training), worden hier ook gedragstrainingen zoals ‘Stoer met Oud en Nieuw’ voor jongeren en hun ouders georganiseerd, zoals in december 2010. Naast de Deelgemeente en de Politie zijn daar ook ‘Pak je Kans’ en SWF bij betrokken.

Feijenoord school

De uit Feijenoord Vertelt voortgekomen Feijenoordschool waaraan bewoners, ondernemers en professionals (DG, Woonstad, PoZ, TOS, SWF en SONOR) verbonden zijn, betreft jongeren ouder dan 12 bij het in kaart brengen van de verhalen waarin de geschiedenis van Feijenoord vastligt. Stagiairs van het HBO kunnen deze activiteiten begeleiden. Deze laten zich uitstekend integreren in geschiedenistrajecten op de basisscholen. Samenwerking met de bibliotheek ligt voor de hand.

Voorbeeld 5: zakgeldjongeren

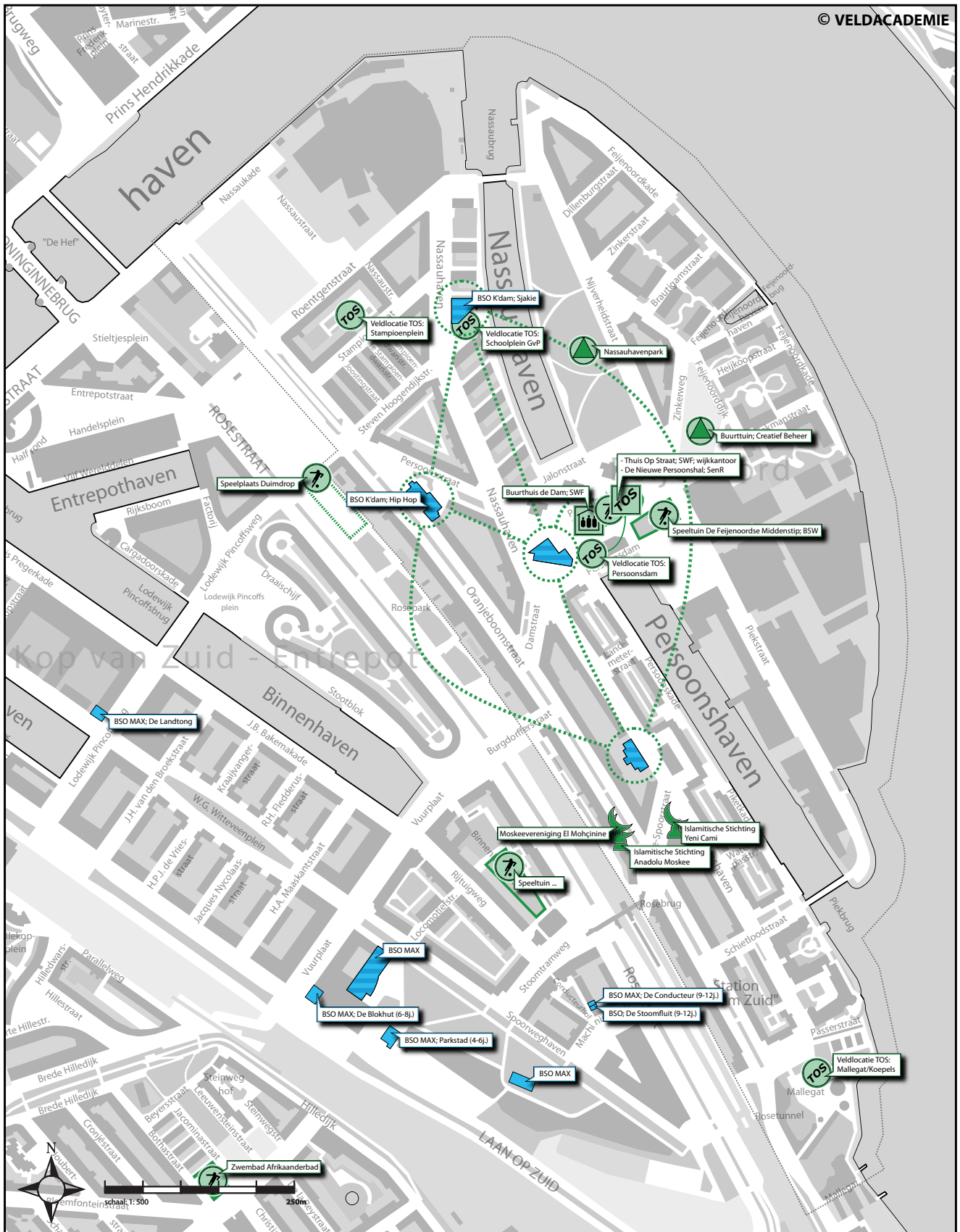
Het bewerken van de braakliggende stukken grond vereist een investering die via zakgeldjongeren en reïntegratiegelden van de SoZaWe of in het kader van full engagement kan worden gerealiseerd. In het eerder aangehaalde voorbeeld van het project Fysieke Integriteit in Bloemhof is bij de aanleg van de tuinen gewerkt met zakgeldjongeren. Het is natuurlijk ook mogelijk om stageplekken vanuit verschillende ROC’s en HBO instellingen te organiseren.

Afbeelding 24 - foto's: Kees Wischmann

Volwassenen

Dit is het kernstuk van de mentaliteitsverandering. Participatie van bewoners bij hun buitenruimte is al decennialang verankerd in Opzoomeren. Door wethouder Louwes is aan deze organisatie de vraag voorgelegd om het concept te revitaliseren. Talentontwikkeling en jongeren moeten in dit participatietraject worden opgenomen. Dat biedt kansen om jongeren en ouderen via de vergroening bij de buitenruimte te laten samenwerken en hier tegelijkertijd werkgelegenheidsprojecten aan te verbinden. Uit Feijenoord Vertelt zijn nieuwe participatietrajecten voortgekomen die zich vooral op ouderen richten.

Participatie & Vrije tijd

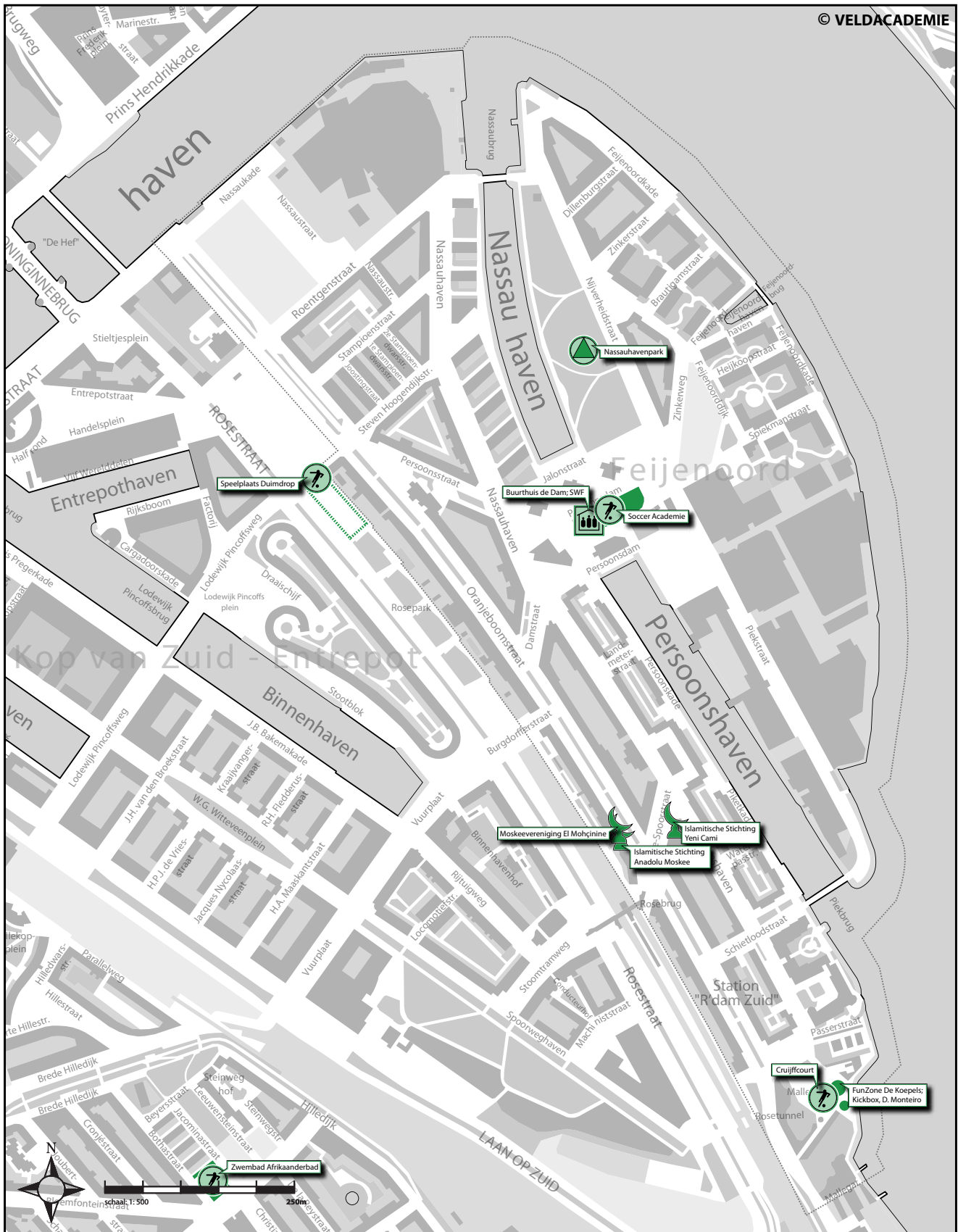
- wijkgebouw
- christelijke instelling
- islamitische instelling
- collectieve tuin
- cultuur / evenementen
- bewonersorganisatie
- andere organisaties
- sport & recreatie:
  - gebouw
  - omheind
  - open gebied
- TOS; wijkkantoor
- TOS; veldlocatie

Bron: Gemeenteb. 2.0 Onderzoek V&V

Afbeelding 20 - Inventarisatiekaart Participatie & Vrije tijd: leeftijd tot 12 jaar
 Karakteristieke gegevens in kaart gebracht op het gebied van participatie en vrije tijd. Behoeftes en voorzieningen verschillen sterk per leeftijdscategorie. De kaart hierboven beslaat kinderen tot 12 jaar.

Participatie & Vrije tijd: Inventarisatie

Leeftijd tot 12 jaar

Participatie & Vrije tijd

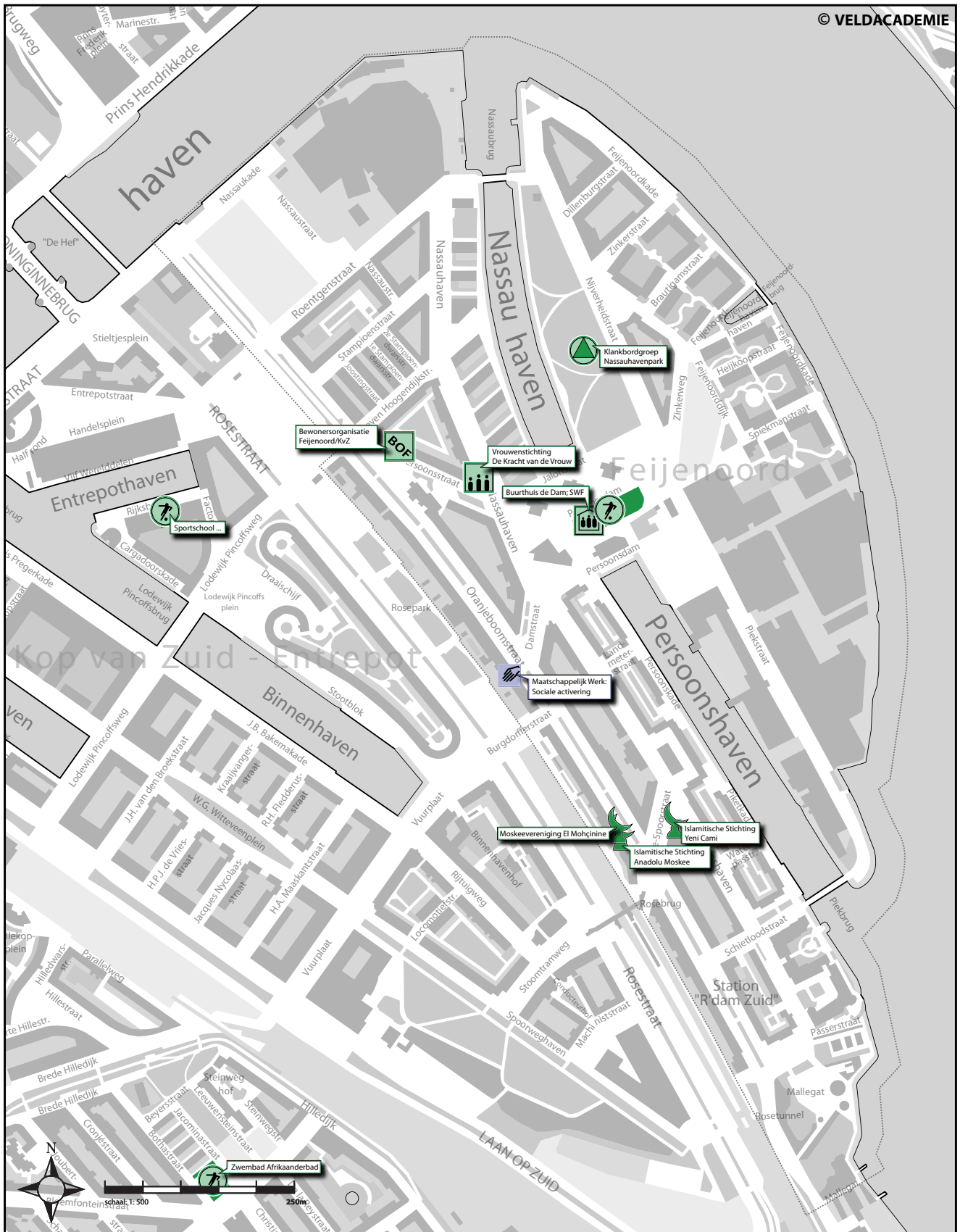
- wijkgebouw
- christelijke instelling
- islamitische instelling
- collectieve tuin
- cultuur / evenementen
- bewonersorganisatie
- andere organisaties
- sport & recreatie:
  - gebouw
  - openheid
  - open gebied
- TOS; wijkkantoor
- TOS; veldlocatie

Bron: Gemeentelijke Openbare Werken (GOW) - Onderzoek V&V

Afbeelding 22 - Inventarisatiekaart Participatie & Vrije tijd: leeftijd vanaf 12 jaar
 Karakteristieke gegevens in kaart gebracht op het gebied van participatie en vrije tijd. Behoeftes en voorzieningen verschillen sterk per leeftijdscategorie. De kaart hierboven beslaat kinderen van 12 jaar tot volwassenen.

Participatie & Vrije tijd: Inventarisatie

Leeftijd vanaf 12 jaar

Participatie & Vrije tijd

- wijkgebouw
- christelijke instelling
- islamitische instelling
- collectieve tuin
- cultuur / evenementen
- bewonersorganisatie
- andere organisaties
- sport & recreatie:
  - gebouw
  - omheind
  - open gebied
- TOS; wijkkantoor
- TOS; veldlocatie

Bron: Gemeenteb. 2.0 Onderzoek V&A

Afbeelding 25 - Inventarisatiekaart Participatie & vrijetijd: volwassenen
 Karakteristieke gegevens in kaart gebracht op het gebied van participatie en vrije tijd. Behoeftes en voorzieningen verschillen sterk per leeftijdscategorie. De kaart hierboven beslaat volwassenen.

Participatie & Vrije tijd: Inventarisatie volwassenen

2.8 Veiligheid

Op de vraag wat de voorwaarden voor een schone, hele en veilige buitenruimte zijn, is in deze twee hoofdstukken via een omweg een uitgebreid antwoord gegeven. Het mag duidelijk zijn dat braakliggende stukken grond uitnodigen tot allerlei activiteiten waar buurtbewoners niet op zitten te wachten. Zolang zij zelf op een constructieve manier weinig aan die situatie kunnen veranderen, zullen ze zich beperken tot het melden van klachten. Repressie kan op korte termijn een zeker effect hebben, maar de investering is niet productief omdat daders over het algemeen een stuk vindingrijker zijn dan dienders. Die laatsten worden er ook niet echt vrolijker van.

De samenwerking tussen bewoners en toezichthouders wordt pas productief als beide groepen elkaar in een gemeenschappelijke inzet vinden. In hoofdstuk 1 is een voorbeeld gegeven van een goede praktijk waar de wijk Feijenoord zijn voordeel mee kan doen: Buurt bestuurt. (§ 1.4.6 p.27)

16-09-10 - Bijeenkomst uitleg project Buurt Bestuurt

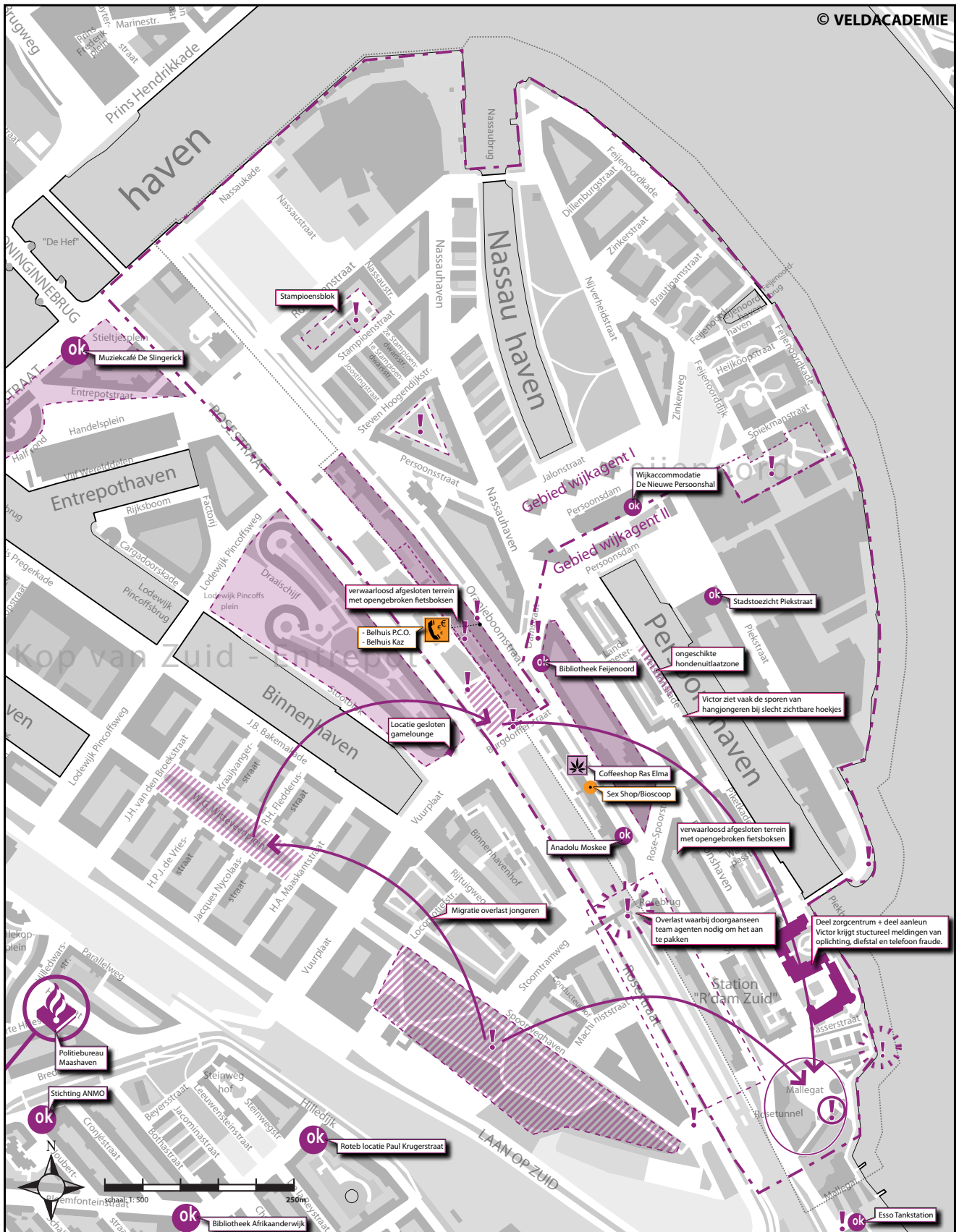
Aanstaande vrijdag 24 september zijn alle bewoners en winkeliers uitgenodigd voor een bijeenkomst waarin de politie en Stadstoezicht uitleg geven over het project Buurt Bestuurt. In het kort komt het project erop neer dat bewoners en winkeliers van de Gerrit van de Lindebuurt aan mogen geven waar beide diensten extra aandacht aan moeten besteden in de maanden oktober en november.

Politie en Stadstoezicht stellen beiden 200 uur extra ter beschikking, naast de reguliere werkzaamheden, om te besteden aan zaken waar u overlast van ervaart. Of het nu gaat om jeugdoverlast, hondenpoep, te hard rijden, drugsoverlast. Waar u behoefte aan heeft, pakken wij aan!

Kom daarom op vrijdag 24 september a.s. naar de bijeenkomst, dan bepalen we met elkaar hoe we de veiligheid en leefbaarheid in uw wijk kunnen vergroten.

Zie verder: http://www.rotterdam.nl/oom_agent_op_bestelling_in_de_wijk

Veiligheid	
	Politiebureaus
	OK-punten
	hangplekken
	vormgeving gebrekkig (verlichting, etc.)
	meldingen geweld en burengerucht
	overlast coffeshop
	overlast gebied
	gebied wijkagenten
	overlast door jongeren
	locatie
	invalijnpunt
	Site OK-punten
	Onderzoek VA
	Onderzoek TDS
	Wijkagenten
	Onderzoek VA
	PPC score fase 2010
	Gebiedsvisie
	Woord
	Wijkagenten
	Wijkagenten

Afbeelding 26 - Inventarisatiekaart Veiligheid

Karakteristieke gegevens in kaart gebracht op het gebied van de veiligheid. Een gedeelte hiervan zijn signaleringen geïnventariseerd door middel van interviews. Hiervan is geen beleidskaart gemaakt, aangezien de bestaande beleidsgegevens niet ruimtelijk te vertalen zijn.

Veiligheid: Inventarisatie

3 Discours

3.1 *Data, denken en daden*

In dit hoofdstuk zijn de volgende onderdelen opgenomen:

1. Een overzicht van de verschillende studies die de afgelopen vijf jaar aan de wijk Feijenoord zijn gewijd. Daarin zien we structureel een cluster wensen, klachten en ideeën van bewoners terugkomen.
2. Een uiteenzetting van de netwerktheorie en de concepten die de verbinding van integrale gebiedsontwikkeling en samenlevingsopbouw onderbouwen.
3. Een samenvatting van de afgenomen interviews.

3.2 *Rapportages 2005-2010*

In het rapport van Joke van der Zwaard en Arnold Reijndorp uit juli 2005 gaan de opstellers samen met De Werkplaats (Piet Huiskens) na wat de betekenis en het gezicht van de wijk Feijenoord voor aanwezige en potentiële bewoners is. Zij concluderen dat “er woongebiedjes en voorzieningen nodig zijn waarin mensen zichzelf en hun ambities kunnen herkennen. (...) Daarbij zouden De Nieuwe Unie en de deelgemeente veel meer dan tot nu toe gebruik moeten maken van de ideeën, creativiteit en expertise van de mensen die in dit gebied wonen en werken”.

Er wordt geadviseerd een werkgroep van bewoners in te stellen om radicale verbeterplannen voor de sporthal te ontwikkelen. Ook is het wenselijk een workshop te houden om de lelijkheid in beeld te brengen en te bespreken. Een ideeënclub houdt zich bezig met een grand-café-achtige uitspanning op een van de mooiste uitzichtpunten aan de Feijenoordkade. Veel van de aanbevelingen komen terug in de visie van de Kop van Feijenoord en in deelgemeentelijke initiatieven die in samenwerking met Pact op Zuid worden opgezet, zoals ‘Feijenoord Vertelt’. Hun voorstel van ‘Parkwijk Feijenoord’ moet “de verwaarlozing van de openbare ruimte, het gebrek aan groen en speelplekken” tegengaan. Een EHBO-post – Eerste Hulp Bij Ongenoegens/Overlast – krijgt een plek en methodeontwikkeling wordt sterk aanbevolen.

Piet Huiskens van De Werkplaats begeleidt de verdere ontwikkeling van een wijkvisie. Hij ondersteunt De BOF, evenals een adviesraad waarin naast bewoners van de Dillenburghblokken ook huurders zitten. Vanuit het opbouwwerk worden er zogenaamde ‘complexgroepen’ opgezet die 4x per jaar bijeenkomen: Simonsblokken, 1e en 2e Stampioenwarsstraat, BOFBlok, Nassauhaven, Jalonstraat, Persoonshaven, Stieltjesplein, Oranjeboomstraat midden en het blok achter de Steenplaat. In iedere groep zitten gemiddeld vier mensen. Deze groepen neemt Woonstad onder zijn hoede evenals de VvE’s van de Dillenburghblokken. In november 2007 wordt er in het kader van projectgroep Feijenoord onder leiding van De Werkplaats opnieuw met bewoners gesproken. Het Nassauhavenpark met zijn problematische hondenuitlaatzone staat hoog op de agenda. Onderwerp van gesprek zijn speelplekken en ontmoetingsplekken. Er zijn te weinig voorzieningen voor jongeren en vrouwen in de wijk: “aanpakken verloedering buitenruimte” en “het zou fijn zijn als deze nu eens goed onderhouden zou worden. Dat helpt ook om het vertrouwen weer op te bouwen”. Onderhoud is een terugkerend onderwerp.

In september 2008 wordt er na een door De Werkplaats verzorgd voortraject met de BOF en bewoners over de eerste visie van de Kop van Feijenoord gesproken. Naast Riek Bakker zijn ook Arnold Reijndorp en Henk Oosterling bij de sessies aanwezig. Een van de hoofdpunten is een “totale visie op investeren in openbare (groene) ruimten”. Dit zijn de ‘unique selling points’ van het gebied: “het is belangrijk om te investeren in de inrichting, het beheer en een sociaal- en sportprogramma voor het Rosepark en Naassauhavenpark. Er moet een totale parkvisie ontwikkeld worden samen met bewoners en buurt- en sportorganisaties”. Inzake het dagelijkse beheer klinkt regelmatig de klacht op dat “verantwoordelijke organisaties zeer slecht naar bewoners luisteren”. Conclusie: “er moet een strategie ontwikkeld worden om een pro-actieve samenwerking tussen actieve bewoners en dienstverlenende organisaties te bevorderen”.

Een maand later, in oktober 2008, doen managementadviseurs Van Nimwegen & partners met bewoners twee identiteitsessies: “Wijkidentiteit Feijenoord. Van droom naar realiteit”. Dit levert een viertal geclusterde identiteitskenmerken van de wijk op: wijk met een verhaal, verrassend geheim, gevarieerde beleving en doorzettingsvermogen. En weer wordt geconstateerd dat er te weinig groen is, maar ook dat er behoefte is aan ambachtelijke bedrijfjes en winkels en vooral meer voorzieningen voor jongeren.

Jongeren komen ook in een rapport van Dienst Sport en Recreatie van juni 2009 in beeld. Het gaat dan om het concept Brede School met zijn wijkarrangementen. De Persoonshal zal omgevormd worden tot een Lokaal Activiteiten Centrum (LAC). De buitenruimte komt ook aan de orde: “Rond het gebouw zijn volop mogelijkheden voor activiteiten in de buitenruimte. Met enkele aanpassingen in die buitenruimte wordt een aangename, groene, actieve en veilige buitenruimte gecreëerd waar kan worden gesport en getuind”. Gezond en groen zijn de sleuteltermen. Tuinieren in de wijk is een optie.

In juni 2009 presenteert Woonstad zijn definitieve protovisie voor de Kop van Feijenoord. Het rapport eindigt met een ‘communicatietraject’ met vier communicatielagen: themabijeenkomsten, panels, 1 op 1 gesprekken en algemene informatievoorziening. Een van de aandachtspunten is de beoogde kwaliteit van de openbare ruimte in het plangebied. Omwonenden zullen worden gevraagd naar hun ideeën voor de inrichting en het voorzieningenniveau.

In oktober 2009 brengt het projectmanagementbureau Rotterdam BRO de eindrapportage voor commerciële en maatschappelijke voorzieningen voor de Kop van Feijenoord uit. Een van de speerpunten is “opwaarderen kwaliteit van de openbare ruimte, aanleg drie wijkparken”. Naast het Jan Eleveld op het Noordereiland zijn dat het Nassauhavenpark en het te ontwikkelen vergroende Rosepark. Daar komt ook de nieuwbouw van de Persoonshal te staan, achter de Steven Hoogendijkstraat. Bewoners moeten worden gestimuleerd meer te bewegen. Voor de creatieve bedrijvigheid wordt vooral naar de Piekstraat gekeken.

Dat komt ook terug in het op kunst en cultuur gerichte rapport “Salon Feijenoord” uit 2010 van Transformers. Kunstenaars die al jaren in Feijenoord werken, zouden met andere creatieve ondernemers een cultureel netwerk kunnen uitbouwen om de wijk van artistieke impulsen te voorzien. Periodieke presentaties en de uitreiking van jaarlijkse prijzen vinden dan in Salon Feijenoord plaats. Onder het kopje ‘orgware’ wordt de noodzaak van een coördinator benadrukt en het werven van gelden bij uiteenlopende instanties om een Fonds Feijenoord op te richten waarvan de gelden via de formule van het televisieprogramma Dragon’s Den worden toegewezen.

Al deze elementen komen terug in het Concept Gebiedsvisie Noord van de deelgemeente Feijenoord dat in oktober 2010 uitkomt. Daarin worden analyses, ambities en doelstellingen geformuleerd voor de periode 2011-2014. De inzet is duidelijk: “het verbinden van bewoners (...) biedt een basis voor een prettige leefomgeving”. Als oplossing voor het zwerfvuilprobleem “is een door buurtbewoners gezamenlijk gedragen verantwoordelijkheid voor die woonomgeving nodig”. En, zo voegt het rapport er aan toe, “dit betekent eveneens inspraakmogelijkheden of zeggenschap van bewoners in de manier waarop hun leefomgeving wordt ingericht”. In 2014, stelt het rapport, “voelt een meerderheid zich medeverantwoordelijk voor de leefbaarheid in de buurt”. Er wordt echter erkend dat “het groen weinig aanleiding geeft tot daadwerkelijk gebruik”, dat “de bestrating in de wijk Feijenoord er over het algemeen rommelig uitziet” en dat er geen ‘beeldbepalende trekkers’ zijn. Als er evenementen worden georganiseerd in dit gebied dan valt de wijk Feijenoord daar buiten. Maar “de kern voor de wijk Feijenoord zit hem in de ontmoeting”. Een integrale aanpak wordt onvoorwaardelijk onderschreven. Naast inspraak is ook zelf kunnen handelen in de leefomgeving van groot belang.

3.3 *Netwerktheorie en concepten*

Alle rapporten benadrukken het belang van een vergroening en stellen dat dit samen met de bewoners moet gebeuren, ook al verschillen opvattingen over de participatie. Wonen, werk en welzijn zijn ijkpunten binnen de integrale gebiedsontwikkeling. Bewoners serieus nemen, hen vanaf het begin van de ontwikkeling laten meepraten en de ideeën die uit deze gesprekken komen faciliteren, is de kern van een grootscheepse en langdurige integrale aanpak. De afgelopen tijd is door de deelgemeente en door Woonstad het goed beargumenteerde protest van bewoners tegen een aantal fysieke ingrepen binnen de visie Kop van Feijenoord gehonoreerd. Een positieve ontwikkeling waarin onderkend wordt dat actieve participatie meer inhoudt dan geïnformeerd worden.

Iedere beleidsmaker begrijpt dat problemen in een wijk nooit uitsluitend aan bewoners liggen. Zij mogen dan een gebrek aan informatie hebben – zo blijkt het nieuwe nummer 14010 bij veel bewoners niet bekend te zijn – en ten aanzien van hun directe woonomgeving steken laten vallen – hun kinderen zetten vaak zakken vuil gewoon naast de container – aan de onderlinge communicatie tussen de betrokken gemeentelijke en deelgemeentelijke partijen schort het ook vaak. De zichtbaarheid van de diensten is minimaal door centralisatie van beheertaken. Bovendien levert de sectorale benadering van afzonderlijke diensten regelmatig problemen op. De ROTEB kan het probleem niet in zijn eentje oplossen. Veegploegen pendelen heen en weer van een centraal punt in de Afrikaanderwijk of ergens anders naar de wijk Feijenoord. En dat geldt ook voor de servicemedewerkers van Woonstad en nog meer voor Stadstoezicht en Gemeentewerken die op nog grotere afstand opereren.

a) Webdenken en netwerken

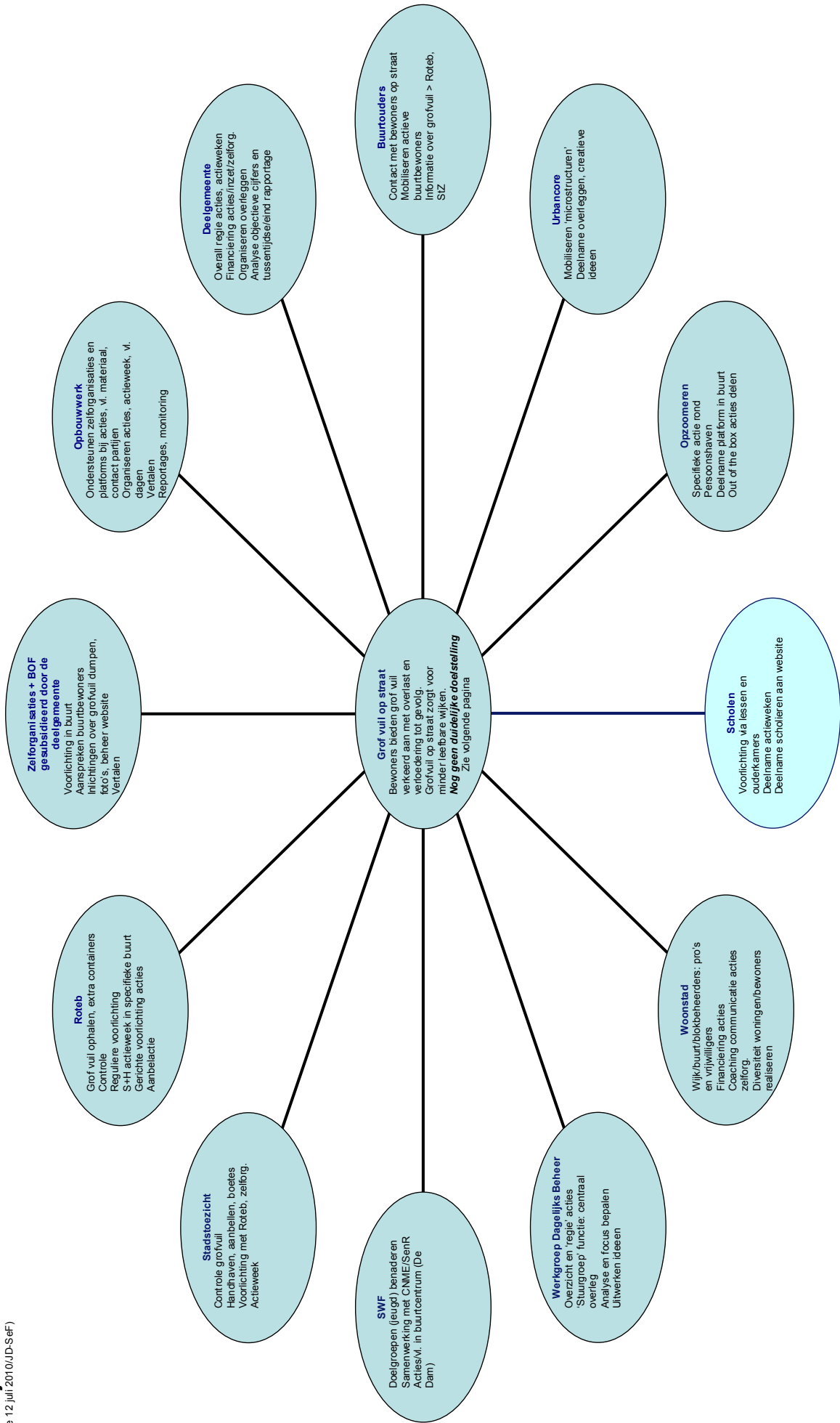
Ieder draagt zijn steentje bij. Maar al die steenkorreltjes leveren bij elkaar voorlopig slechts los zand op. Het probleem zwerfvuil glipt door de vingers van beleidsmakers heen. Er is geen greep op de materie te krijgen. Dit zien ook de medewerkers van alle organisaties in. Uit gesprekken blijkt dat zij zich vaak onmachtig voelen om vanuit hun afgebakende positie iets aan het probleem te doen. Soms is nalatigheid de oorzaak, meestal tijdsgebrek of gebrek aan capaciteit. Zo versterken onmacht van organisaties en onverschilligheid van bewoners elkaar. Iedereen beseft dat een adequate aanpak, wil deze kans van slagen hebben, integraal en duurzaam moet zijn en vanuit vele invalshoeken moet worden ingezet. Dit wordt bevestigd door een door de dienst Jeugd, Onderwijs en Samenleving (JOS) ontworpen probleemweb rond het zwerfvuil. (Zie fig. 27)

Maar wat betekent dit concreet voor de wijk Feijenoord? Met repressie, sancties en boetes kan soms snel resultaat worden geboekt. Maar het natrekken van gegevens en het cashen van bekeuringen kost op zich weer veel tijd, als dat al lukt. Al de uren die in de behandeling gaan zitten, drijven de kosten voortdurend op. De winter- en zomerbelactie van 2010 is daar ook een voorbeeld van. Hoe rendeert zo'n grootscheepse investering? Uit de actie zijn in totaal 20 aanmeldingen gekomen van bewoners die wel mee wilden denken over een oplossing. Dat is winst. Uiteindelijk zijn er na een schriftelijke uitnodiging slechts twee mensen op komen dagen en is dit potentieel verschrompeld.

Wat is de opbrengst uiteindelijk als zulke acties niet verbonden worden naar andere leefvelden en activiteiten? De 'hokjesgeest' waarbinnen velen noodgedwongen moeten werken, versterkt vaak ongewild kortzichtigheid. Omdat al de kosten uitgesmeerd zijn over allerlei diensten, organisaties en instellingen komen ze niet in beeld in de berekeningen van wat zo'n aanpak precies heeft gekost. Zou die berekening wel worden gemaakt dan blijkt er heel veel geld over de balk gesmeten te worden. Een integrale aanpak maakt niet alleen deze kosten zichtbaar, er wordt ook op andere kapitaalsoorten ingezet. We hebben het dan over sociaal en cultureel kapitaal: de eerste is het rendement van ontmoetingen en gezamenlijke activiteiten, de tweede het rendement van talentontwikkeling en het realiseren van ambities op diverse gebieden.

Waaier Beleid en Organisatie(s)

Pilot Fijenoord
(versie 12 juli 2010/JD-SeF)

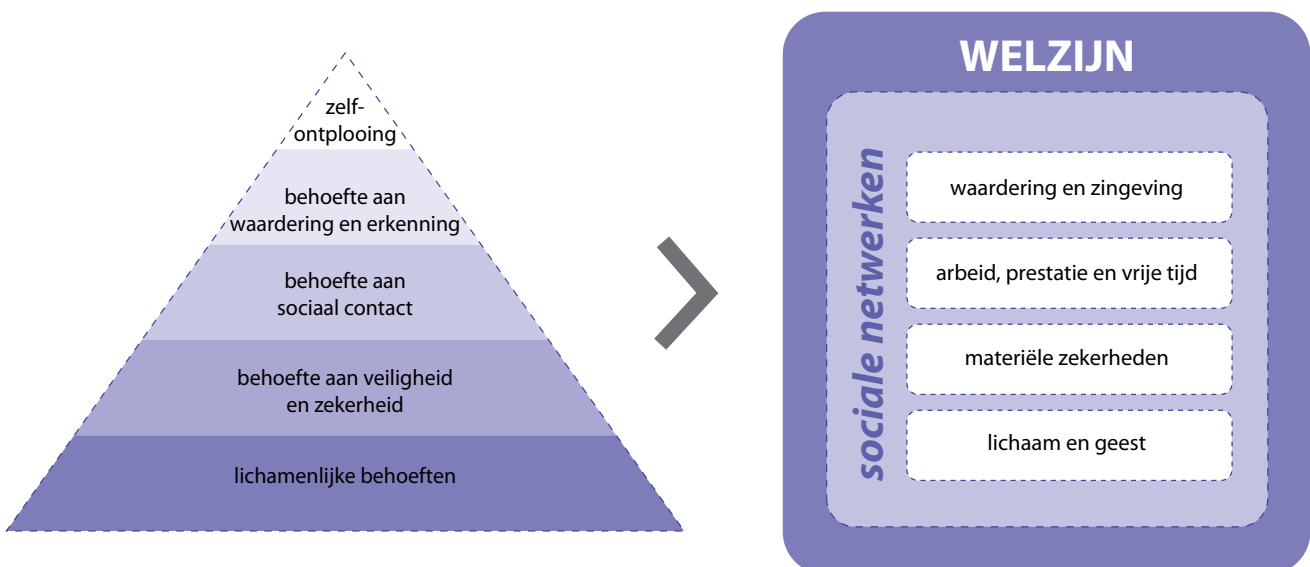
Afbeelding 27- bron: Dienst Jeugd, Onderwijs, Samenleving

b) Sociaal en cultureel kapitaal: binden en overbruggen

Als je in die termen over de samenleving nadenkt, kantelt het beeld dat je ervan hebt. Je ziet andere samenhangen en daarmee nieuwe kansen. Voor sommigen lijkt de maatschappij nog op een piramide. De machthebbers zitten aan de top, de machtelozen aan de basis. Top-down beleid om de basis te 'empoweren' blijkt echter niet langer effectief. Ondertussen is door actievere deelname van bewoners via media en in participatietrajecten de aard van het samen leven veranderd: we leven in een mediasamenleving waarin alles met alles in verbinding staat. De sociale media hebben de mondigheid vergroot. We leven in een netwerksamenleving. Globaal en lokaal, fysiek en virtueel haken voortdurend in elkaar. De kredietcrisis heeft dat weer eens duidelijk gemaakt. Vraag het een willekeurige onderaannemer of bouwvakker. De beurs treft uiteindelijk altijd de basis.

De maatschappij is eerder een weefsel. Volgens de één een lappendeken met rafelranden en slijtplekken, de ander ziet het meer als een gelaagd netwerk waarin fysieke en virtuele trajecten elkaar kruisen en versterken: niet alleen bewoners communiceren via LinkedIn, Twitter, Hyves en Facebook, maar ook medewerkers van organisaties en instellingen. Sommige netwerken zijn heel sterk, andere zitten lossier in elkaar. Om zo'n samenleving te verbeelden schiet het beeld van de piramide tekort. In zo'n netwerksamenleving verplaatsen mensen zich dagelijks van het ene netwerk naar het andere: thuis, school, werk, straat, vereniging, mantelzorg, moskee, voetbalstadion. Ze investeren in deze netwerken. Er ontstaat sociaal kapitaal: voor wat hoort wat. Wederzijdse ondersteuning ligt voor de hand. Binding noemt de Amerikaanse socioloog Robert Putnam dat. Interessanter wordt het als mensen niet alleen in hun eigen netwerk investeren, maar ook in andere netwerken. Als die zich met elkaar verbinden komen bewoners die normaal nooit met elkaar praten of met elkaar iets doen, plotseling met elkaar in contact. Dan hebben we te maken met bridging of overbrugging. Een integrale aanpak mikt zowel op binding als op bridging: naar binnen sterk, naar buiten open.

Het piramidedenken wordt ook nog gehanteerd als het gaat om de ontwikkeling van individuen. Zo zit de piramide van Maslow nog velen tussen de oren. Zelfontplooiing staat bovenaan. Dit piramidale individualisme schiet tekort om na te denken over onze huidige manier van samenleven. Het accent ligt daarbij veel meer op sociale netwerken. De bewoner verschijnt zo als het knooppunt in al deze netwerken. Welzijn van bewoners valt voor een zeer groot deel samen met de kwaliteit van hun sociale netwerken. Dan pas komen waarden en normen in beeld: hoe gedraag ik me in de openbare ruimte? Zulke diepgravende vragen veronderstellen echter concrete zaken: zinvol werk, redelijk inkomen, goede woning, goede scholing- en ontwikkelingsmogelijkheden, vrijetijdsbesteding, kwalitatieve zorg, veilige omgeving en een gezond leven. Om de mentaliteit van mensen te veranderen zet een integrale aanpak in op de verbinding van deze verschillende aspecten van welzijn via de sociale netwerken. Participatie betekent meer verknoping door gezamenlijke krachtsinspanning. Hier ligt de meerwaarde van overbruggende verbindingen voor het welzijn van individuen.

Afbeelding 28 - Van Maslow naar leefvelden

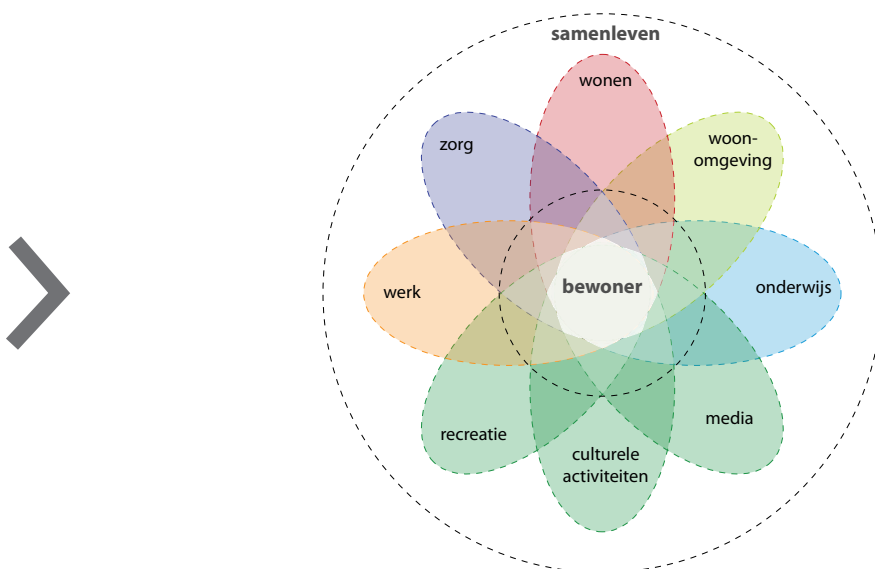
c) *Dagpaden en leefvelden: gefaseerd en geschaald*

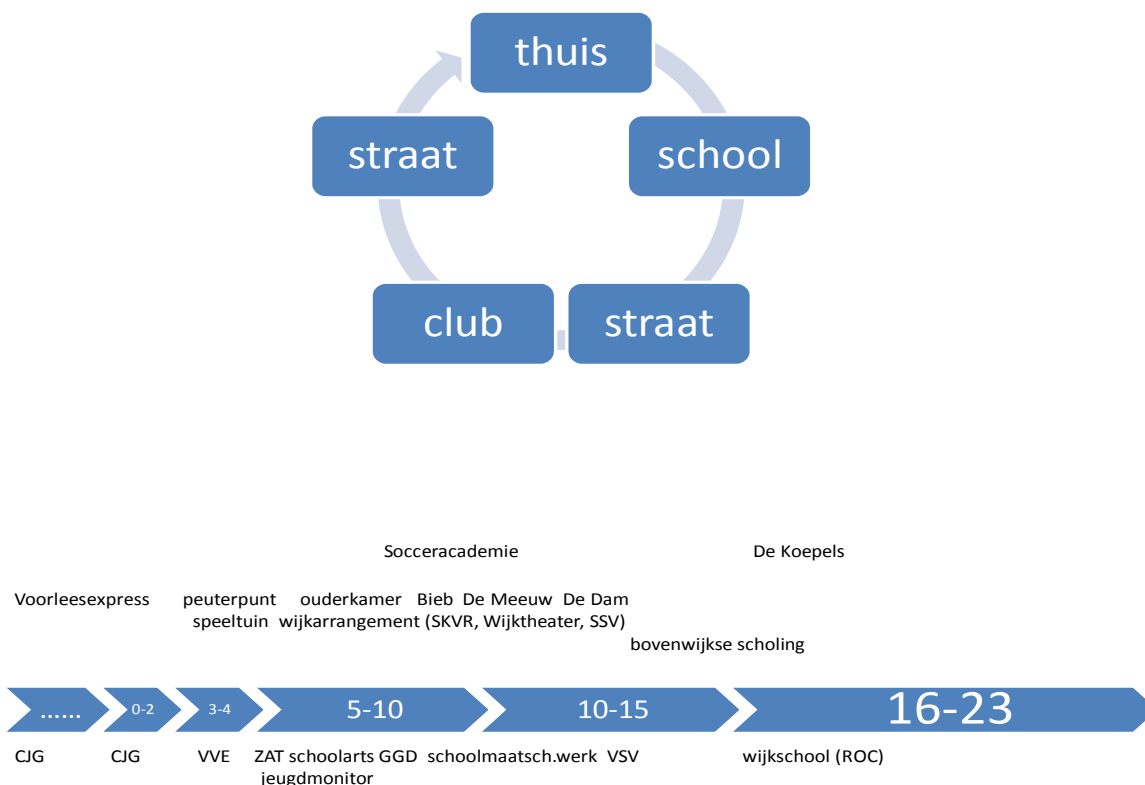
Hoe verknoopt het dagelijkse leven van mensen zich. Waar gaan ze heen en met wie gaan ze om? Wat vinden ze zinvol en wat zijn hun talenten? Van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat verplaatsen bewoners zich door de openbare ruimte van het ene netwerk naar het andere: van thuis naar school of het werk naar koffiehuis of café, een stadion of een andere ontmoetingsplek om kennissen, vrienden en familie te ontmoeten en om samen dingen te doen. Zo'n dag vol activiteiten kan uitgetekend worden op een 'dagpad'. Dagpaden van bewoners kruisen elkaar. Soms gebeurt dat wekelijks of maandelijks. Uiteindelijk biedt dit alles zicht op een levenspad of leefpad. Deze paden worden meestal fysiek doorkruist: lopend, met de fiets, OV of auto naar school, werk of thuis. Meestal leggen mensen dagelijks dezelfde dagpaden af. De onlangs geopende kindvriendelijke route in de wijk bakent zo'n pad af. Veiligheid speelt hierin, ook voor ouderen, een grote rol. Maar we bewegen ons ook virtueel: met een mobieltje in de virtuele ruimte. De openbare ruimte is fysiek en virtueel. Slimme interventies maken van beide dimensies gebruik.

Leefvelden

Waar spreken we over als we het over netwerken hebben? Netwerken mag dan wat technisch klinken, het gaat gewoon over mensen die met elkaar activiteiten ontwikkelen en met elkaar daarover overleggen. Netwerken omvatten informeren, communiceren en participeren. Netwerken zijn dynamische 'leefvelden' waarop en waardoorheen mensen met elkaar een levenspad of 'leefpad' uitstippelen. Zo'n leefpad verandert naarmate iemand ouder wordt. Kinderen bewegen zich minder actief op leefvelden dan jongeren en die weer op een andere wijze dan hun ouders of grootouders. Maar al die velden overlappen elkaar en krijgen samenhang door activiteiten. De leefpaden van afzonderlijke bewoners haken in elkaar en vormen netwerken. Voor sommige, kwetsbare bewoners zijn dat vangnetten, voor de meer ambitieuze onder hen trampolines om hogerop te komen. Straatvoetbal kan via schoolsport en verenigingsport tot een sublieme carrière leiden.

Als een gedragsverandering en de daaruit voortvloeiende mentaliteitsverandering kans van slagen heeft dan slechts wanneer er sprake is van 1) langdurige investeringen in sociaal en cultureel kapitaal op verschillende leefvelden (binding) en 2) het verknopen van deze leefvelden zodat het opdoen van nieuwe contacten tot een bredere belangstelling en een groter verantwoordelijkheidsbesef leidt (bridging).

Afbeelding 29 - Dagpad & leeflijn jongeren

Dagpad schoolgaande jeugd

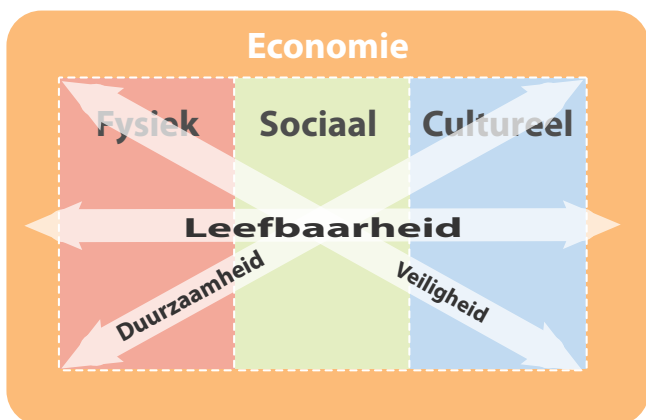
Leefvelden worden doorkruist door de dagpaden van alle wijkbewoners. Het belang van interventies op de dagpaden van jongeren ligt voor de hand: hoe meer zij zich in netwerken bewegen, hoe groter de kans dat ze hun school afmaken en een actieve leefstijl ontwikkelen. Ieder kind en jongere beweegt zich in de loop van de dag op verschillende leefvelden: meestal van huis via de straat naar school en van clubs en de straat weer naar huis. Om zicht en greep te krijgen op de dagpaden van kinderen en jongeren is het zaak deze onder te verdelen op een leeflijn in verschillende leeftijdsfasen: 0-4, 4-10, 10-15, 16-23. In deze fasen vallen wat ondersteuning en activering betreft een aantal gaten: de fase 0-4 en de oudere jongeren van 10-15. Bij de eerste groep kan contact met de CJG's beduidend verbeterd worden, zelfs tot de fase daarvoor waar het om zwangerschapsbegeleiding gaat. Slechte voeding, taalachterstand, weinig sociale vaardigheden, gedragsstoornissen, gebrek aan beweging en de proportioneel hoge percentages zwaarlijvigheid vormen een probleem bij basisschoolleerlingen. Bij de groep 10-15 jarigen speelt vooral het probleem van de overgang van de basisschool naar het voortgezet en beroepsonderwijs. Als er geen netwerken zijn waarin deze overgang begeleid wordt en jongeren dus uit het zicht van de ouders verdwijnen, doemt het probleem van het voortijdig schoolverlaten op. In de oudste groep leidt dat door het ontbreken van startkwalificaties tot een hoog percentage jeugdwerkloosheid. Door alle leeftijdsgroepen heen vormen de meiden een groep die nog extra aandacht vereist. Het in kaart brengen van dagpaden kan deze problemen blootleggen.

Een dagpad verzamelt trajecten die zich met elkaar tot netwerken verknoepen. Die kennen alle hun eigen schaal waarop eigen normen en waarden gelden: thuis gedraag je je anders dan in de raadzaal of op de fitnessclub. Sommige mensen hebben heel veel netwerken en bewegen zich dus op vele schalen, anderen, zoals veel bewoners van de wijk Feijenoord, opereren in weinig netwerken. Er zijn mensen die nauwelijks hun huis uitkomen en geen internetaansluiting hebben. De Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO) kan voor deze mensen veel betekenen. In de verknopingen ontwikkelt zich het sociale leven en rendeert het sociale en culturele kapitaal. Dat is de waarde van de activiteiten in De Dam, de Ecotuin en de koepels en van projecten als Feijenoord Vertelt of Feijenoordontmoetingen. Dit zijn vooral ontmoetingen uit interesse naar hoe de ander leeft, kookt, muziek maakt en denkt. En deze interesse stelt de relaties tussen mensen centraal en probeert van daaruit nieuwe, gezamenlijke belangen te formuleren. Die nieuwe belangstelling zou de ontwikkeling van de wijk Feijenoord kunnen inspireren en begeistere.

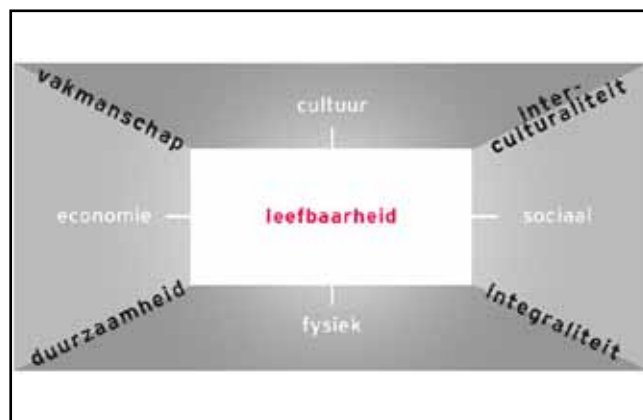

d) Integrale gebiedsontwikkeling als samenlevingsopbouw

Als we dit verhaal nu terugbrengen naar de gebiedsontwikkeling die de wijk Feijenoord te wachten staat, wat betekent dit dan voor de strategische aanpak? Gebiedsontwikkeling is doorgaans gebaseerd op vier pijlers: fysiek (de gebouwen), economisch, sociaal en cultureel. Die zijn het afgelopen decennium door minstens drie centrale begrippen verbonden: veiligheid en duurzaamheid, resulterend in leefbaarheid. Dit heeft geleid tot een herwaardering van de onderlinge verhoudingen en het zoeken naar een samenhang die uitgedrukt wordt in het begrip 'integraliteit'. De sectorale pijlers onder de gebiedsontwikkeling krijgen hierdoor samenhang. Gebiedsontwikkeling wordt een integraal proces. Doordat er op allerlei schaalniveaus netwerken worden geweven is er tevens sprake van samenlevingsopbouw. Concreet betekent dat voor de wijk Feijenoord dat er naast de bouw en renovatie van woonblokken ook een economische impuls is vereist en er sociale netwerken aangelegd en opgetuigd moeten worden waarvoor culturele ontmoetingen en evenementen als onderlegger en draagvlak dienen. Het wijkweefsel wordt zo versterkt met verschillende lagen netwerken. (Zie afbeelding 30). Nogmaals voor kwetsbare bewoners fungeren ze als vangnet, voor meer talentvolle bewoners als trampoline. Het weven van vangnetten en trampolines vergt slimme coalities en sterke verbindingen. Daadwerkelijke interesse in elkaars activiteiten blijft daarbij het uitgangspunt.

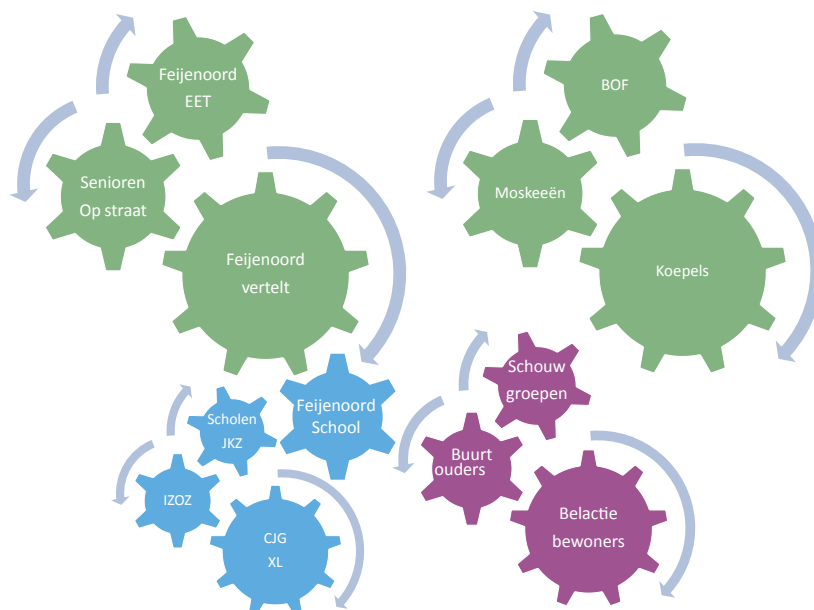
Afbeelding 30 - Integrale gebiedsontwikkeling

Afbeelding 31 - Leefbaarheid

De keuzes voor concrete trajecten op fysiek, economisch, sociaal en cultureel vlak worden geïnspireerd door een viertal kernconcepten: integraliteit, duurzaamheid – zowel fysiek als sociaal –, interculturaliteit en vakmanschap. (Zie afbeelding 31). De eerste twee zijn al aan de orde gekomen. Gegeven de aanwezigheid van veel culturen en leefstijlen wordt het accent van veel aparte, op zich staande culturen dat in het begrip 'multicultureel' wordt uitgedrukt, verlegt naar vruchtbare relaties tussen deze culturen. Vandaar *interculturaliteit*. Binden wordt zo overbruggen: wat gebeurt er *tussen* culturen? In de jongerencultuur is dat al duidelijk: talen en culturen worden zo gemengd dat ze een nieuwe - hybride - mix opleveren. Ten slotte is er in de wijk een nieuwe economische impuls nodig die de problemen die jongeren met hun opleiding hebben aanpakt. Vandaar vakmanschap.

Zo worden de afzonderlijke pijlers door onderlinge verbindingen naar een integraal vlak getrokken. Vanuit deze integrale optiek zijn allerlei trajecten te ontwikkelen die het blauw-groene leefconcept van de wijk invulling geven. Dat kan door basisschoolleerlingen te verbinden aan de tuinen die in de wijk worden aangelegd op de braakliggende plekken. Via vakstages kunnen met jongeren sloepen worden gebouwd. Ouders kunnen op alle vlakken meewerken, evenals ouderen die hun expertise educatief kunnen inzetten en in de buitenruimte meer activiteiten kunnen ontwikkelen. Uiteindelijk zal door al deze interventies het welzijn in de wijk kwalitatief verbeteren.

Afbeelding 32

e) wijkinteresse: verantwoordelijkheid geven en nemen

Kortom, in dit integrale plan wordt over een langere termijn over investeringen en rendementen op verschillende leefvelden nagedacht. Wat op het eerste gezicht neveneffecten lijken op andere leefgebieden – mensen die elkaar toevallig ontmoeten, even met elkaar spreken, samen een buurtactiviteit organiseren – worden in een integrale strategie, gebaseerd op een inhoudelijke visie, tactische zetten om nieuwe belangstelling te wekken en zo wijkinteresse te organiseren. Het voorkomen van zwerfvuil in de openbare ruimte vereist dus geen uitsluitend repressieve aanpak. Zo'n sanctionerende aanpak kan flankerend wel waarde hebben binnen een grotere strategie. Een aanpak die de positieve kwaliteiten en de talenten van bewoners 'triggert' en versterkt, biedt meer ontplooiingskansen. Naast preventie gaat het dan vooral om het ontwikkelen van potenties van de aanwezige ruimte en om de ontwikkeling van onvermoede talenten van de bewoners en wijkpartners.

Uiteindelijk gaat het erom dat bewoners zich verantwoordelijk gaan voelen 'hun' buitenruimte. Maar dan moet het ook wel hun buitenruimte zijn. Zij moeten zichzelf erin herkennen. Pas dan hebben zij belang bij een schone, hele en veilige ruimte. Dat gebeurt alleen als hun eigen ideeën en wensen samen met die van beleidsmakers en bouwers zichtbaar terugkomen in de fysieke inrichting en de sociaal-culturele programmering. Betrokkenheid is pas duurzaam als je voelt dat je serieus wordt genomen. Niets is zo frustrerend als je goed onderbouwde mening geven en vervolgens merken dat er niets mee wordt gedaan.

Al deze overwegingen versterken het idee dat de aanpak van het zwerfvuilprobleem alleen effectief is als het geschaald en gefaseerd – dat wil zeggen integraal – wordt aangepakt nadat er met alle betrokkenen over is nagedacht en gesproken. Deze gesprekken leveren ongetwijfeld inzicht in een cluster tactieken op waarin iedere bewoner samen met anderen zijn specifieke belangen kan inbrengen en realiseren. Een ding staat bij dit alles voorop: verantwoordelijk vragen is verantwoordelijkheid geven. Dat is de nieuwe belangstelling: als opgave een immense uitdaging.

Zie verder: Henk Oosterling, *Woorden als daden. Rotterdam Vakmanstad/Skillcity 2007-2009. Jap Sam Books, Heiningen 2009, p. 29/264.*

Literatuur

Robert Putnam, *Bowling Alone. The Collapse of the American Community*. Simon & Schuster, New York 2000

Henk Oosterling, *Woorden als daden. Rotterdam Vakmanstad/Skillcity 2007-2009*. Jap Sam Books, Heijningen 2009

Rapporten

Joke van der Zwaard en Arnold Reijndorp, "Wonen in & werken aan de Kop van Feijenoord/Kop van Zuid" (juli 2005)

Woonstad, "Conceptvisie Kop van Feijenoord" (juni 2009)

Van Nimwegen & partners, "Wijkidentiteit Feijenoord. Van droom naar realiteit" (oktober 2008)

Dienst Sport en Recreatie, (juni 2009)

Projectmanagementbureau Rotterdam BRO, "Eindrapportage voor commerciële en maatschappelijke voorzieningen voor de Kop van Feijenoord" (oktober 2009)

Transformers, "Salon Feijenoord" (2010)

Deelgemeente Feijenoord, "Concept Gebiedsvisie Noord 2011-2014" (oktober 2010)

Websites

Amerikaans onderzoek groen

www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2649717/

Vuilnisbak

www.youtube.com/watch?v=cbEKAwCoCKwFlessen

Game

www.youtube.com/watch?v=zSiHjMU-MUoGlijbaan

Spin off Stadionpark, Actieve leefstijl:

www.rotterdam.nl/DSV/Document/Stadsvisie/Het_Stadionpark_brengt_Zuid_in_beweging.pdf

Fysieke Integriteit Openbare basisschool Bloemhof

www.henkoosterling.nl/fysiekeintegriteit/fysieke-int.html

www.vakmanstad.nl

SOS fitness toestellen

www.tno.nl/downloads/KvL-PZ-ouderen_beweging_hillesluis_maart_2007.pdf

www.straatbeeld.nl/artikelen/nieuws/pilot-ouderenfitness-veluwe-krijgt-vervolg.html

WMO pilot IJsselmonde

www.ijsselmonde.rotterdam.nl/Rotterdam/Openbaar/Deelgemeenten/IJsselmonde/WMO/projectplanWmopilot.pdf

De tussentuin

www.detussentuin.eu/page/de-tussentuin-gaffelstraat-oude-westen-rotterdam

Katendrecht wereldtuin

www.wereldtuinkatendrecht.nl/

Buurt bestuurt

www.rotterdam.nl/oom_agent_op_bestelling_in_de_wijk

JOLO

www.jongerenbuurtbemiddeling.nl/

Bijlagen

- A. Methodiekbeschrijving leefveldenanalyse
- B. Samenvattingen interviews
- C. Kaart van ontmoetingsplekken
- D. Kaart van samenwerkingsverbanden
- E. Bijdrage interviews van studenten TUDelft / EUR
- F. Legenda leefveldenkaarten

Beschrijving leefvelden-analyse

De leefvelden-analyse is een door de Veldacademie Bureau Frontlijn ontwikkelde wijkanalyse op basis van acht verschillende thema's (leefvelden). De leefvelden die in deze analyse gebruikt worden zijn: wonen, woonomgeving, economie werk & inkomen, onderwijs, gezondheid & hulpverlening, participatie & welzijn en veiligheid. De leefvelden-analyse is een gefaseerde gebiedsanalyse en bestaat uit drie fasen. In de eerste fase vindt een brede gebiedsverkenning op basis van kwantitatieve data en beleidsstukken plaats. In de tweede fase wordt deze verkenning uitgebreid door kwalitatief onderzoek. In de derde fase worden de uitkomsten van fase 1 en 2 aangescherpt door de analyse terug te koppelen aan een gebruikersgroep.

In het volgende worden de drie fasen nader beschreven.

Fase 1

Data-analyse

In de eerste fase vindt een kwantitatieve verkenning van de wijk plaats. Hiervoor worden diverse stedelijke en landelijke informatiesystemen geraadpleegd. Per leefveld wordt vervolgens een dataset samengesteld. De datasets vormen de achtergrondkenmerken van de wijk en maken de context duidelijk waarin naar een mogelijke oplossing voor een probleem moet worden gezocht.

Beleidsanalyse

In de beleidsanalyse worden alle voor het gebied relevante stukken geïnventariseerd, bijvoorbeeld beleidsstukken, gebiedsvisies, actieplannen, nota's, etc. De stukken worden geanalyseerd en gescreend op ambities en acties per leefveld. Deze informatie wordt waar mogelijk op kaarten gevisualiseerd.

Basiskaarten

Ter voorbereiding op de tweede fase wordt een aantal basiskaarten gemaakt. Hiervoor worden relevante voorzieningen per leefveld in kaart gebracht, zoals bijvoorbeeld scholen, sport- en speelvoorzieningen, winkels of zorgvoorzieningen. De voorzieningen worden zowel ruimtelijk als ook programmatisch in kaart gebracht. Daarnaast worden geplande gebiedsontwikkelingen in kaart gebracht. Per leefveld ontstaat er dus een inventarisatiekaart en een beleidskaart.

Producten

- Dataset per leefveld
- Inventarisatiekaart per leefveld
- Beleidskaart per leefveld
- Basisinventarisatie (sociale) netwerken en contactpersonen

Doel van de eerste fase is een brede verkenning van de wijk om een eerste indruk verkrijgen. Wat zijn de voornaamste problemen, wat is het beleid en wat zijn de concrete plannen voor de toekomst? Ongeacht de probleemstelling worden alle leefvelden in beeld gebracht. Dit is belangrijk om verbindingen te leggen die wellicht niet meteen voor de hand liggen.

Discussie met klankbordgroep

De eerste fase wordt afgesloten met een samenvatting per leefveld en een presentatie van de kaartlagen aan de opdrachtgever/klankbordgroep. De resultaten worden besproken met de betrokken partijen om een gezamenlijke definitie van de onderzoeksfocus voor de komende fase vast te stellen.

Fase2

Kwalitatieve inventarisatie

In de tweede fase vindt een diepere verkenning van de wijk plaats, de nadruk wordt gelegd op partijen in de uitvoering. Klopt het beeld uit fase1, is er meer informatie beschikbaar, zijn er oorzaken voor de problemen te vinden en wat gebeurt er daadwerkelijk in de wijk? Welke samenwerkingsverbanden zijn er in de wijk? Ook in de tweede fase wordt rekening gehouden met de leefvelden zodat de brede kijk ook hier wordt doorgezet.

Onderzoeksmethodieken fase 2

Het dieper gaande onderzoek kan op verschillende manieren worden uitgevoerd. Een mogelijkheid is het voeren van gesprekken met diverse partijen in de wijk, andere mogelijkheden zijn observatie, participatie, wijkschouwen/wandelingen met bewoners of het maken van foto's en tekeningen. Afhankelijk van de opgave wordt de uiteindelijke uitvoering van fase 2 samen met de opdrachtgever/ klankbordgroep bepaald.

Aanvullen en uitbreiden kaartmateriaal

De basiskaarten uit fase1 worden zo veel mogelijk met de uitkomsten uit de kwalitatieve verkenning aangevuld. Afhankelijk van de vraagstelling worden aanvullende kaarten gemaakt. Zo ontstaat er een divers beeld van de wijk en kunnen de datasets vergeleken worden met de daadwerkelijke situatie. Alle informatie wordt per leefveld op de verschillende kaarten (lagen) gezet en kan met elkaar gecombineerd worden. Tijdens de uitvoering van fase 2 vindt minimaal een tussenevaluatie met de betrokkene partijen plaats.

Producten

- Leefvelden-kaarten
- Gespreksverslagen per leefveld
- Data- en informatieverzameling
- Conclusie(s), aanbevelingen

Niet alle informatie laat zich gemakkelijk op een kaart zetten. Daarom wordt het eindproduct aangevuld met diverse bijlagen, zoals gespreksverslagen, contactenlijst, foto's, diverse stukken die tijdens het traject zijn verzameld en de datasets uit fase1.

Fase 3

De uitkomsten van fase 2 worden ook weer besproken met de opdrachtgever/klankbordgroep(en). De deelnemers worden gevraagd de informatie op de kaarten aan te scherpen, zodoende wordt de kaartenset steeds meer een gemeenschappelijk gedragen gebiedsanalyse. De kaartenset vormt het uitgangspunt voor verdere stappen in de strategieontwikkeling.

De kaartlagen worden digitaal getekend in een lagen-structuur. Op dit moment wordt onderzocht hoe de kaartlagen dynamisch weergegeven kunnen worden door de informatie te exporteren naar een GIS (Geographic Information System) – database. De koppeling van kaartlagen met aanvullende informatie (empirische data, beleidsstukken, projectinformatie, contactpersonen, foto's etc.) is dan veel makkelijker te bewerkstelligen en de informatie is voor vele partijen beter toegankelijk.

Bijlage B) Thematische samenvattingen interviews

Inleiding

Door de Veldacademie zijn per leefveld een aantal professionals en bewoners geïnterviewd. De focus van deze interviews lag op operationele uitvoering en buitenruimte. De gesprekken zijn gehouden in de periode van september tot december 2010. De informatie uit deze gesprekken is zo veel mogelijk in de kaarten verwerkt. Natuurlijk kan dat maar in zeer beperkte mate omdat niet alle gegevens aan een fysieke plek kunnen worden gekoppeld.

Ter aanvulling op de kaarten zijn daarom in dit rapport delen van de gesprekken weergegeven, die aanvulling kunnen geven op wat er in de analyse naar voren komt. Voor een goed overzicht zijn de onderwerpen die in de gesprekken aan bod zijn gekomen geordend op basis van de volgende leefvelden:

- ***Wonen & Woonomgeving***
- ***Woonomgeving***
- ***Economie, werk & inkomen***
- ***Onderwijs***
- ***Gezondheid & hulpverlening***
- ***Participatie & vrije tijd***

- PARTICIPATIE & VRIJE TIJD**
1. Ecolinderpark Creatief beheer
  2. BOF
  3. Speeltuin de Feijenoordse Middenstip
  4. Skateland
  5. SWF Funzone De Koepels
  6. De Tuigcommissie
  7. Anadolu Moskee
  8. Anadolu Moskee
  9. SWF
- OVERIG**
- Feijenoord Salon
  - TOS

- ECONOMIE, WERK & INKOMEN**
1. Café
  2. Café Nieuw Feijenoord
  3. Sigarenboer
  4. Beauty & Kapsalon
  5. Supermarkt Sahar
  6. Surinaams restaurant Mie Lobie
  7. Sigarenboer KINO B.V.
  8. Ali Baba Groente & fruit
  9. Naamloze Broodjeszaak
  10. Shoarma & pizza El Avivaa
  11. Café de Ketel
  12. New Industries - De Stijlgroep - KCAP
  13. Voorzitter VVE ondernemers Oranjeboomstr.
- OVERIG**
- WTC
  - EUR
  - De Werkplaats
  - IkZitopZuid

- ONDERWIJS**
1. Agnesschool
  2. Bibliotheek Feijenoord
  3. Heemskerk school PCBO
  4. basisschool de Dukdalf
  5. ISOS
  6. De Wissel
  7. De Clipper
  8. Groen v. Prinsterenschool
- OVERIG**
- Zadkine
  - Stichting de Meeuw
  - JOS

- WONEN & WOONOMGEVING**
1. stadstoezicht
  2. Commissie Buitenruimte
- OVERIG**
- Roteb
  - Gemeentewerken
  - Programmamanager Regio Feijenoord - Woonstad
  - Regiodirectrice Woonstad
  - Service medewerkers Woonstad

- VEILIGHEID**
1. Wijkagent
  2. Wijkagent
- BEWONERS**
1. Jongen (16)
  2. Jongen (20)
  3. Mohammed
  4. jongen (21)
  5. Speeltuinvereniging
  6. Ali (16)
  7. Samira (21)
  8. Walid (22)
  9. 8 jongeren
  10. 25 Marokkaanse jongeren

- GEZONDHEID & HULPVERLENING**
- OVERIG**
- SWF
  - GGD
  - SoZaWe: werkplein manager
  - SoZaWe: programma manager
  - CJG regisseur
  - wijkverpleegkundigen (2)

Afbeelding 34 - Overzicht van locaties waar interviews hebben plaats gevonden in de wijk.

woonomgeving

Buitenruimte en jongeren

De buitenruimte in Feijenoord is van een treurig niveau. Acht jaar geleden is er een analyse van de buitenruimte gemaakt, maar de situatie is volgens de school niet verbeterd. Er wordt in hun ogen wel veel geld uitgegeven aan onzinnig projecten zoals 'groene duinen' op het schoolplein, maar binnen een jaar is daar niks meer van over. Het 'kinderlint', de fleurige tegels, zie je niet, de leuke veilige plekken zijn niet op veilige plekken gekomen en de route is ook niet veilig (directeur basisschool).

~

Er is in de ontwikkeling van het gebied wel op toegezien dat er per woning 1,3 parkeerplekken zijn, maar er is geen enkele rekening gehouden met speelruimte voor kinderen (Clipper).

~

De kinderschouwen hebben in 2009 informatie opgeleverd over kindvriendelijke routes. Dit schooljaar wilden ze vervolg geven aan het 'Kinderlint', maar de deelgemeente heeft de aanvraag niet gehonoreerd. De beperkte route mag geen 'kinderlint' heten, men noemt het nu 'kindvriendelijke route'. Het sociale is eraf geknipt. Concreet betekent dit oversteekplaatsen met zebra's en tegels in de stoep (coördinator JKZ).

~

Een medewerker van de moskee zegt dat er wel eens vuil op straat ligt maar dit niet ziet als een dreiging of vervuiling van de buurt, het valt wel mee. *"Het vuil op straat kan opgeruimd worden door Roteb, maar wie zorgt er voor onze jongeren in de buurt?"*. Daarmee wil men aangeven dat sommige jongeren in de wijk een negatieve invloed hebben op de buurt. Dit zorgt voor meer overlast en hinderlijk gedrag. Als we vragen wat voor overlast deze jongeren vertonen, geeft de medewerker aan dat deze jongeren vaak op hoeken van de straat hangen en daarbij de buurtbewoners lastigvallen of dat zij meisjes achterna fluiten en dat zij vaak op de grond spugen. Ook geeft de medewerker aan dat zij last hebben van de coffeeshop naast de moskee. Dit zou voor veel jongeren een makkelijke manier zijn om aan een joint te komen. Graag zien zij dat er videobewaking komt. Hier wordt al ruim een jaar op gewacht naar aanleiding van de afspraak met de deelgemeente.

~

Het plein voor de school wordt voor een groot deel opgeofferd aan de nieuwbouw van de nieuwe Albert Heijn, Pijler en Clipper die op de Laan op Zuid worden gebouwd. Hiervoor komt een "pocketpleintje" terug en een Cruifcourt. Het nadeel van dit soort kleine veldjes is dat die worden gedomineerd door een klein groepje kinderen/jongeren waardoor andere kinderen er niet kunnen of durven spelen.

~

Het parkje voor de school zoals het nu is wordt veel gebruikt maar er zitten ook onverzorgde, niet onderhouden stukken in waar bijvoorbeeld matrassen in de struiken liggen en gebruikte condooms op het voetpad. Deze "hangplekken" worden niet opgeruimd. Reden daarvoor is dat het straks toch weg is (Wissel).

Binnenterreinen

Woonstad is een aanpak binnenterreinen samen met de bewonerscommissies van de blokken gestart. De meeste complexen hebben nog een bewonerscommissie. Op dit moment worden de commissies begeleid door Sonor, maar daar wordt in de toekomst mee gestopt. Woonstad wil het participatieproces in de blokken graag veranderen. Woonstad denkt dat een participatiemodel rond een bepaalde agenda beter werkt omdat er dan bewoners meedoen die er ook belang bij hebben.

Bedrijfsafval - vervuiling buitenruimte

Er zijn verschillende kleinere ondernemers in de Oranjeboomstraat geïnterviewd. Vragen werden vooral gesteld over vervuiling van de buitenruimte.

Voor bedrijfsafval heeft een aantal ondernemers een contract met de Roteb - maar volgens meerdere gesprekspartners komt Roteb haar verplichtingen niet altijd na. Bedrijfsafval komt dan alsnog in gewone containers terecht. Enkele bedrijven hebben een contract met Gansewinkel (2 keer per week d.m.v. rolcontainer). Er wordt opgemerkt dat zowel medewerkers van Roteb als ook van Stadtoezicht een zeer agressief rijgedrag er op na houden. In een enkel geval wordt zelfs over chantage door een Roteb medewerker gesproken. Er zijn ook enkele ondernemers die geen contract hebben voor het ophalen van bedrijfsafval en afval gewoon in de huisvuilcontainers gooien.

~

Veel ondernemers maken zelf hun stoep schoon. Er ligt vaak vuilnis naast de container dat vervolgens weg waait en er zijn klachten over vuil op straat, met name papier en lege flessen. Er is ook veel overlast van rondzwervende winkelwagentjes en ongedierte. Er is begrip dat Roteb niet 24 uur dag kan opruimen maar men vindt wel dat er te weinig containers staan.

Parkeren, laden en lossen

Er zijn problemen met onbetaald parkeren. De straat staat zo vaak vol dat er geen plek is voor eigen auto's en het laden/lossen van goederen. Omdat de achterkant van de winkels aan de Oranjeboomstraat voor vrachtwagens niet bereikbaar is moet het laden en lossen via de voorkant gebeuren – dat zorgt vaak voor overlast. Er is een laad- en losstrook maar die vinden enkele ondernemers te ver weg. Door het hoogteverschil liggen er plassen op straat die opspatten als auto's langsrijden of parkeren. Dat heeft ook te maken met asociaal rijgedrag. Er gebeuren veel ongelukken en opstoppingen (ondernemers in de wijk).

Gesprek met Commissie Buitenruimte

Werkwijze

De commissie buitenruimte (CB) werkt in groepen per thema. De commissie 'dagelijks beheer' bestaat uit 8 mensen. Schouwen worden gehouden in samenwerking met verschillende diensten. De structuur van CB is langzaam verwaterd, ze is begonnen met gemeenschappelijke schouwen waarin ook de Roteb, Woonstad en de deelgemeente participeerden. Maar korte tijd werd de groep steeds kleiner - nu is het enkel nog een particulier initiatief.

Wijkschouwen

De incidentele schouwen die gezamenlijk met Roteb en Gemeentewerken worden gehouden zijn volgens sommige leden een farce. Het is een gezellig rondje door de wijk waarbij vooral veel gekletst en niet geschouwd wordt. Ook klagen leden over Stadstoezicht die volgens hen niet of nauwelijks in de wijk aanwezig is.

De deelnemers voelen zich alleen gelaten. Ze zetten zich in voor een schone buitenruimte en verwachten daarom een directe lijn met de deelgemeente om klachten te kunnen doorgeven. Maar sinds de invoering van het nieuwe meldsysteem moeten ze klachten via het gemeentelijk klachtensysteem inbrengen. Hierover zijn ze teleurgesteld - want hun extra inzet wordt niet beloond door extra aandacht en maakt het voor hen ook onnodig ingewikkeld. De leden van de CB zijn zelf niet allemaal goed op de hoogte van het klachtennummer dat ze moeten bellen om een klacht in te dienen. Het gaat nu ook via internet, waar sommige leden moeite mee hebben. Dit geldt uiteraard niet voor alle leden. Sommige deelnemers melden wel via het systeem – en als het gaat over vervuiling buitenruimte wordt het ook snel opgelost. Het wordt lastig als de verantwoordelijkheid (bv. deelgemeente/woonstad/obr) niet duidelijk is - dan kan het verhelpen van gebreken erg lang duren.

Problemen onderhoud buitenruimte

- Winkelwagens van Jumbo en andere supermarkten zijn overal in de wijk te vinden. Naar aanleiding van een melding van BOF zijn er 53 wagens verzameld door *Clubkunst*.
- Het Eneco transformatorhuis Persoonsdam is een bron van overlast. Het terrein achter het hek wordt als vuilstortplaats misbruikt.
- Etensoverblijfselen op straat vormen een probleem.
- Overlast en vernieling in het BOF-blok: het binnenterrein van dit blok is semi-openbaar. Recent zijn er speeltoestellen in brand gestoken, ook al is het blok afgesloten. Probleem is ook dat de sleutel tot het terrein wordt doorgegeven.

Gesprek met Gemeentewerken

Werkwijze

De meldingen buitenruimte komen binnen via 'Melding Systeem Buitenruimte' (MSB) en wijkschouwen dagelijkse zorg. MSB is een stadsbreed meldsysteem en verwijst klachten door naar de juiste afdelingen. Wanneer de klacht een taak is van gemeentewerken wordt bepaald of het opgelost kan worden met periodiek onderhoud. Als het een storing is wordt het binnen 3 dagen opgelost, spoedgevallen worden onmiddellijk door de 24 uren wacht&waak dienst opgepakt.

Wijkschouwen

Gemeentewerken houdt ook zelf wijkschouwen. Technische schouwen waarbij gekeken wordt naar gebruiksfunctie en schouwen voor dagelijks onderhoud: hier wordt de buitenruimte beoordeeld vanuit het perspectief van de gebruiker. Voor deze schouwen maakt gemeentewerken gebruik van twee benaderingen:

- Het gebiedsgericht werken: hiervoor wordt in samenwerking met bewoners, corporatie, Roteb en deelgemeente een plan gemaakt voor de verbetering van een bepaald gebied. Helaas wordt het steeds moeilijker om bewoners betrokken te krijgen.
- De productnormering buitenruimte

Problemen onderhoud buitenruimte

- Problemen in beheer en onderhoud doen zich volgens Gemeentewerken vooral voor op gebieden waar verantwoordelijkheden overlappen. Voorbeelden hiervan zijn:
- Straatafval: Containers zijn vaak te vol door illegaal bedrijfsafval.
- Randen van braakliggende terreinen: de eigenaar (vaak OBR) is verantwoordelijk voor het onderhoud van de terreinen. De eigenaren zouden een contract moeten aangaan met gemeentewerken voor onderhoud, maar doen dat vaak niet.
- Binnenterreinen: in het bijzonder het (afgesloten) blok achter de persoonstraat zijn de vernielingen niet te keren, hoewel er grote inspanningen geleverd worden in samenwerking met Woonstad en Roteb om dit op te lossen.
- Niet alle binnenplaatsen worden beheerd door Gemeentewerken. Een terrein wordt beheerd door *Creatief Beheer*. De activiteiten die *Creatief Beheer* uitvoert kunnen zorgen voor schade in de openbare ruimte. Dit wordt niet overlegd met Gemeentewerken.
- Kademuren: deze zijn eigendom van het Havenbedrijf. Bij breuk van de muren ontstaan dikwijls gaten in de weg.
- Spoortunnel NS: wordt beheerd door BST (buurt service team).

Stadstoezicht

Werkwijze

STZ voert op dit moment i.s.m. Roteb een pilootproject in Feijenoord uit. Per dagdeel zijn er vanuit Stadstoezicht twee medewerkers actief in Feijenoord (7 dagen per week). De medewerkers lopen door het gebied, als ze verkeerd aangeboden vuil, vernield straatmeubilair, verstopte container, etc. tegenkomen maken ze met een smartphone een foto ervan en sturen ze het meteen naar een controlesysteem waaraan ook Roteb is aangesloten. In de wijk is een veegwagen actief, deze komt het vuil dan ca. een half uur later ophalen. Wat te groot is voor de veegwagen wordt op dezelfde dag nog meegenomen door Roteb, die een aantal wagens op 'stand by' heeft (voor de hele stad). In de pilot wordt dubbel zo veel mankracht ingezet als in andere wijken. Voor het gebied Zuid zijn er drie veegwagens, waarvan er een op dit moment in de wijk Feijenoord wordt ingezet.

Voorlichting en wijkschouwen

Daarnaast houdt STZ regelmatig voorlichtingsacties in de wijk. Medewerkers van Stadstoezicht bellen bijvoorbeeld in een bepaalde buurt aan en informeren bewoners of houden wijkschouwen. Bewoners mogen ook meerijden in de veegwagen of het kantoor bezoeken - klantenbinding is belangrijk. STZ werkt ook samen met scholen waarin ze in de scholen informatieochtenden houdt. Twee keer per jaar worden ook actieweken samen met Roteb, Gemeentewerken en de BOF georganiseerd. De bewoners die mee doen komen altijd uit dezelfde groep mensen, het overgrote deel van de wijk is erg passief.

Problemen onderhoud buitenruimte

De wijk Feijenoord is qua vuilproblematiek te vergelijken met de Afrikaanderwijk en Bloemhof. Vreewijk heeft weer andere problemen (parkeeroverlast). Er zijn een aantal plekken in de wijk aan te wijzen waar het altijd raak is: bijvoorbeeld rond de containers langs de kades Nassauhaven en Persoonshaven, en langs de kade bij de Steenplaat. De Damstraat en de Oranjeboomstraat zijn ook vaak vervuild. Op het trapveldje bij het Helderheidsplein worden vaker fietswrakken achtergelaten. Ook vinden de medewerkers op sommige plekken autobanden, autoonderdelen, etc. (vooral op de Nassaukade.

~

Volgens een medewerker van Stadstoezicht bevindt Feijenoord zich nog steeds in de overgang van een zogenoemde "zakenwijk" naar een "containerwijk". Geruime tijd geleden zijn in de wijk ondergrondse containers geplaatst. De bewoners zijn nog steeds gewend huisvuil, papier, glas en grofvuil twee keer per week (dinsdag en vrijdag) gewoon op straat te zetten, Roteb kwam het dan ophalen. Nu kunnen de bewoners 24uur per dag huisvuil in de container doen, het is eigenlijk gemakkelijker, maar veel bewoners lijken het nog niet te hebben begrepen.

~

Feijenoord is ook een "winkelwagenwijk" – dat betekent dat er veel winkelwagens op straat worden achtergelaten. STZ probeert de supermarkten te stimuleren systemen in te zetten die winkelwagens blokkeren als ze vanaf een bepaald terrein worden gereden - maar dat systeem is duur en de supermarkten willen hierin niet investeren. Nu worden de betreffende winkels gebeld als er een winkelwagen wordt gevonden. De winkel krijgt dan twee dagen te tijd om de wagen op te halen, gebeurt dat niet, dan wordt de wagen op kosten van de winkel verwijderd en krijgt de winkelier een boete.

Mentaliteit

Er is veel onwetendheid in de wijk. De bewoners spreken slecht Nederlands, kennen het klacht nummer van de gemeente niet en weten ook niet hoe je met grofvuil en milieufval moet omgaan. Ze nemen ook niet de moeite zich te informeren. Daarnaast is het volgens de medewerker ook een mentaliteitskwesitie. Het milieubewustzijn is niet erg groot en een deel van de bewoners kan het niet schelen als ze er maar makkelijk vanaf zijn. Ook worden kinderen vaak gestuurd om het vuil in de containers te plaatsen, die weten dan niet hoe het moet of krijgen de klep niet open.

~

Vooraf het scheiden van afval is een probleem. De bewoners moeten afval scheiden (papier en glas), voor grofvuil en tuinafval moeten ze een afspraak maken en er gelden bepaalde regels hoe je grofvuil moet aanbieden. Milieufval moet worden ingeleverd (bij een milieupark of bij een winkel). STZ vindt dat helder - gewoon bellen en een afspraak maken - maar het is voor een aantal bewoners blijkbaar te ingewikkeld. Het is makkelijker vuil in het donker ergens neer te zetten.

Klachten door bewoners

Dat geldt natuurlijk niet voor iedereen. Er zijn ook veel bewoners die zich hieraan storen. Zij ontvangen daarom ook veel klachten van bewoners. Deze klachten worden serieus genomen en kunnen zelfs leiden tot gerichte acties. Bewoners worden beschouwd als informanten van STZ met wie ze graag een relatie opbouwen. De bewoners die klagen zijn wel steeds dezelfde, het zijn vooral de autochtone bewoners. In totaal gaat het om ca. 25-30 bewoners met wie ze regelmatig contact heeft.

Opsporing

Bij verkeerd aanbieden van vuil/ grofvuil is STZ verplicht de dader op te sporen. De kans van slagen is helaas niet groot. Meestal weten de medewerkers wel het adres te traceren maar dan kunnen ze de dader niet aanwijzen. Van de Roteb krijgen ze de grofvuilafspraken door, ook wordt STZ door Woonstad en deurwaarders op de hoogte gesteld van ontruiming.

~

Bedrijfsafval zorgt voor veel overlast. Er zijn een aantal zwarte schapen in de wijk die bedrijfsafval bij de huisvuilcontainers dumpen. Vaak zijn de boosdoeners makkelijk op te sporen en dan krijgen de betreffende ondernemers een boete opgelegd. Dat komt de verhouding Stadstoezicht – ondernemers niet ten goede. De medewerkers van STZ worden door sommige ondernemers uitgescholden en bedreigd.

Gesprekken met 7 basisscholen

Voor het leefveld onderwijs is gesproken met vier basisscholen in de wijk Feijenoord en twee basisscholen in de wijk Kop van Zuid omdat veel kinderen uit Feijenoord ook daar naar school gaan. Onderdelen van de gesprekken zijn hier geordend op een aantal thema's.

Focus onderwijs

De meeste scholen zijn zeer bewust bezig met de basistaak van een school, namelijk het overdragen van kennis. Daarom leggen de scholen de focus op lezen, schrijven en rekenen en houden zoveel mogelijk initiatieven die daarvan afleiden buiten de school. Culturele activiteiten worden bewust ingezet wanneer het past in het programma van de school.

Sommige scholen vinden ook dat bepaalde dingen (zoals een training sociale vaardigheden) een taak van de ouders is en willen het daarom niet op de school aanbieden.

Vakantieschool en huiswerkclasses

De basisschool Groen van Prinsteren heeft een vakantieschool (<http://www.groenvp.nl/Projecten/De+vakantieschool>). Een initiatief waar 80% van de leerlingen uit groep 3,4 en 5 aan deelnemen. Dit wordt verzorgd door eigen leerkrachten. Het rendement op gebied van taal is lastig vast te stellen maar het positieve effect op klokkijken en rekenen is wel duidelijk. De vakantieschool wordt gefinancierd door Bredeschool-gelden. Nu deze gelden worden bezuinigd is het onduidelijk hoe het verder moet, hopelijk is er volgend jaar ruimte om het weer in een vakantie te doen. De school heeft ook huiswerkclasses voor groep 7 en 8. Ook dit wordt door leerkrachten gedaan. Hiervoor is geen extra financiering. Dit hoort gewoon bij de taakstelling van de leerkrachten.

Samenwerking met andere organisaties

Er zijn geen hoge verwachtingen van het Centrum voor Gezin en Inkomen (CJG), een directeur denkt dat het CJG op dit moment nog niet 'de goede dingen doet' en dat het geen langdurig bestaansrecht zal hebben. Het CJG is gevestigd aan de rand van de wijk waardoor het geen betrokkenheid heeft met de wijken Feijenoord en Kop van Zuid. "De school is een vindplaats geen gesprekspartner" is een uitspraak die volgens de school letterlijk zo is medegedeeld door GGD en het CJG.

Brede School

Kop van Zuid: de Wissel, de Clipper en de Pijler hebben samen een wijkarrangement en delen twee bredeschool-coördinatoren. De drie scholen delen faciliteiten met elkaar voor deze activiteiten en er is een gymzaal waar alle drie scholen gebruik van kunnen maken. Van het bredeschool aanbod wordt veel gebruik gemaakt. Alle scholen zijn actief in de Jeugdkanszone.

~

Feijenoord: alle scholen hebben samen een wijkarrangement. Er wordt veel gebruik van gemaakt maar de kinderen in de hoge groepen haken snel af. Het programma is te vrijblijvend en nadat ze acht keer aan een activiteit hebben deelgenomen is er geen vervolg mogelijk bij een echte club want die zijn er in deze buurt niet.

~

Vanuit de Jeugd Kansen Zone wordt een wijktheater georganiseerd voor groep 5/6 en 7/8 met een eindpresentatie in Theater Zuidplein.

Leerachterstand

Een directeur geeft aan dat kinderen die wel naar een peuterspeelzaal zijn geweest nog steeds een taalachterstand hebben - maar deze achterstand is minder groot dan die van kinderen die niet zijn geweest.

~

De toename van het aantal kansarme kinderen op de basisscholen in Feijenoord is volgens een directeur te wijzen aan huwelijksmigratie binnen de Turkse gemeenschap maar ook aan het feit dat de cirkel niet wordt doorbroken: de (Turkse) kinderen blijven vaak in dezelfde wereld/gemeenschap leven en brengen hun kinderen dan ook weer met een taalachterstand naar school.

Sport en beweging in de wijk

Kop van Zuid: er is geen enkele sportvereniging op KvZ. Veel jongens gaan wel naar voetbal verder op Zuid maar vooral voor meisjes is er niets op het gebied van beweging in de buurt.

~

Feijenoord: er is geen enkele sportvereniging in dit gebied. De scholen zijn wel actief met de andere scholen in Feijenoord in de schoolsportvereniging. Alle scholen zijn lekker fit scholen. De Agensschool heeft een schooldiëtiste die een ochtend in de week werkt met kinderen.

Problemen waar de scholen tegenaan lopen

De Clipper: Opvallend is de hoeveelheid jonge moeders binnen de school. De moeders hebben onvoldoende opvoedingsvaardigheden en worden door SoZaWe onder druk gezet om te werken of een opleiding te volgen. In beide gevallen zorgt dit voor veel (tijd)stress bij de moeders en ziet de school weinig positieve benadering van het kind.

~

“Een zeer traditionele Turkse populatie met heel veel sociale controle wat vaak leidt tot roddel en achterklap”. (in Feijenoord)

~

De Pijler hanteert een wachtlijst. Als kinderen in groep1 geen plek op de Pijler hebben gekregen beginnen ze op een van de andere basisscholen, maar blijven wel op de wachtlijst staan. Als later (bv. in groep 4) alsnog een plek vrijkomt ontvangen deze kinderen een oproepbrief van de Pijler en wisselen de kinderen dan van school. De school waar de kinderen tot nu toe naar toe gingen hebben dan al in deze kinderen geïnvesteerd. Daarnaast zijn het meestal de kansrijke kinderen die gaan. Sommige basisscholen (vooral in Kop van Zuid) ervaren dit als oneerlijke concurrentie. Herhaaldelijke gesprekken met de directie van de Pijler en met JOS om hierover afspraken te maken hebben niets opgeleverd.

~

Feijenoord wordt gekwalificeerd als “ zeer arm, en ook arm van geest”. Vele ouders zijn zeer laag opgeleid, ongeletterd en ‘onwetend’, er zijn ook veel neef-nicht huwelijken binnen de Turkse gemeenschap.

Uitkomst schoolmonitor

De directeuren rapporteren “de gebruikelijke problemen. Voorbeelden hiervan zijn: overgewicht (vooral bij meisjes), niet buitenspelen, niet sporten, veel tv kijken en veel tijd achter de computer doorbrengen. Daarnaast is er veel agressie op straat en vinden kinderen de buitenruimte onveilig.

Ouderbetrokkenheid

De Wissel (KvZ):

Deze school heeft een actieve ouderkamer en is op zoek naar meer programma’s die een bredere doelgroep bereiken. Op dit moment zijn het vooral de Turkse en Marokkaanse moeders die komen. De Surinaamse en Antilliaanse moeders komen niet. Tussen de groepen onderling is de sfeer ook niet goed. Er is sprake van discriminatie. De school heeft twee deeltijd ouderconsulenten (een assistent ouderbetrokkenheid via het WGI). Taal is iets dat op dit moment nog niet wordt aangeboden maar die wens is er wel.

~

Er is een keer een ouderinitiatief geweest maar dat is niet goed opgepakt. De Wissel profiteert helemaal niet van het hoge aantal hoger opgeleide ouders die op de KvZ wonen.

De Clipper (KvZ):

De Clipper is erg actief om alle ouders in de wijk te bereiken. De school wil ook graag ouders die in de nieuwbouw van Kop van Zuid wonen betrekken. De directie hoopt dat de school hierdoor minder “zwart” wordt.

Zie ook: <http://www.declipper.nl/informatie/Ouders/Oudersinitiatief.html>

~

De Clipper is een aantal jaar geleden gestopt met de ouderkamer. Dit leverde geen ouderbetrokkenheid op van de ouders bij de school. De school heeft wel een ouderconsulent. Iedere klas heeft een klassenouder. Dit zijn vaak hoger opgeleide ouders die andere ouders weer proberen te betrekken bij wat er in de klas en de school gebeurt. De klassenouders hebben maandelijks overleg. De school heeft een actieve Medezeggenschapsraad die de school ook aanspreekt op het beleid. Ook deze bestaat hoofdzakelijk uit de hoger opgeleide ouders.

Groen van Prinsteren (Feijenoord):

De Groen van Prinsteren heeft een actieve ouderkamer. De (Turkse) ouderconsulent heeft voor iedere ouder een wekelijks huiswerkpakketje voor de peuterspeelzaal en voor kinderen t/m groep 4. (Ko Totaal). Een groot deel (70 – 80%) van de ouders haalt wekelijks de opdracht op en voert het ook uit. De opdrachten richten zich op lezen, voorlezen, samen spelen, etc. Er worden themabijeenkomsten over opvoeden of gezonde voeding georganiseerd. Daarnaast is er ook een fietscursus en taaltraining voor de ouders (via alsare). De school is zeer tevreden met de ouderconsulent. Die staat er bijvoorbeeld op dat er Nederlands wordt gesproken in de ouderkamer.

Agnesschool (Feijenoord):

De Agnesschool heeft een ouderkamer, een teamkeuken in de school en maakt ook gebruik van de keuken in de Persoonshal.

Heemskerschool:

De ouderbetrokkenheid wordt als zeer gering ervaren, de school heeft zelfs de regel moeten invoeren dat rapporten alleen uitgereikt worden als ouder(s) meekomen.

~

Veel leerlingen van de Heemskerschool nemen deel aan een training 'sociale vaardigheden' (SOVA-training), daarnaast werkt de school ook met de stedelijke methodiek 'weer samen naar school' en/of SBO. Een probleem dat zich voordoet is dat het moeilijk is om ouders bij de trajecten te betrekken i.v.m. de schaamtecultuur bij Turkse ouders. Als het kind meedoet aan een training komen de burens dit te weten en dat is voor de ouders een reden om zich te schamen, want in de ogen van de burens betekent dit dat ze hun kind niet goed hebben opgevoed.

Bibliotheek

In de tijden dat de bibliotheek gesloten is (in de ochtenden) is er een medewerker die allerlei workshops in het kader van participatie en inburgering doet. Inburgeraars die deelnemen aan deze bijeenkomsten krijgen een jaar lang gratis een biebpas.

~

Alle scholen in de wijk komen met hun klassen een keer langs. Met de kinderen worden dan boekjes uitgezocht en er wordt voorgelezen. Een medewerker, een *leesbevorderaar*, gaat ook langs de scholen in de wijk om in de ouderkamers voorlichting te geven over het belang van lezen en voorlezen. Er is ook een film “voorleesvogel” die tijdens deze bijeenkomsten wordt vertoond.

~

In de bibliotheek is een e-center met zo'n 15 pc's. Deze ruimte is altijd goed bezet, vooral door jongeren maar tijdens het bezoek zat er ook een aantal moeders te werken aan de pc's. Naast gebruik van de computers kan er ook voor 15ct geprint worden.

~

Kinderen met een biebpas kunnen voor ieder boek dat ze lenen punten verzamelen op hun “boekerpas”. Met deze punten kunnen ze met korting of gratis naar leuke culturele activiteiten. <http://www.boeker.nl/do.php>

~

Er komen ook veel ouderen naar de bibliotheek, ze zitten vaak om een praatje verlegen. De Turkse moeders die samen met hun kinderen komen vertellen vaak allerlei problemen aan de baliemedewerkster en vragen haar om advies terwijl hun kinderen boeken uitzoeken. Maandag woensdag en vrijdag zijn hele drukke dagen.

~

Laaggeletterdheid is een probleem in de wijk. Er is speciaal geïnvesteerd in een segment boeken voor laaggeletterde volwassenen. Verder zijn er cd-rom's en Cito-toetsmateriaal voor kinderen zodat de ouders met ze kunnen oefenen. Hier wordt veel gebruik van gemaakt.

Problemen waar de bibliotheek tegenaan loopt:

Grootste probleem waar de bibliotheek nu mee te maken heeft is de naderende sluiting in 2012. De medewerkers denken niet dat de bewoners van deze wijk met het OV naar een andere wijk gaan met hun kinderen om boekjes te halen. Alleen de financiële investering om dat te doen is al niet haalbaar voor de ouders. Duidelijk is dat met het sluiten van een voorziening niet alleen de primaire functie van de voorziening wordt geschrapt (boeken lenen) – er verdwijnt een ontmoetingsplek, leerplek, computerplek, etc.

~

De bibliotheek had in het verleden last van jongeren die vervelend rondhingen, zowel groepen jongens als ook meisjes. Lastig doen, eieren door de deuropening gooien, grote mond etc. In de ruimte van het e-center zit daarom nu een toezichthouder. Het is nu een stuk rustiger in de bibliotheek. Volgens een medewerker die in de wijk woont, is het wel logisch dat jongeren een plek zoeken om te kunnen hangen want in de wijk is niet veel te doen - geen sport, geen clubs. Het buurthuis heeft wel een programma (een knutselmiddag) voor kinderen (op woensdagmiddag) maar voor oudere kinderen is er volgens hen niets te doen.

Gesprek met winkeliers

Winkels in de wijk

Het winkelierbeleid van Woonstad staat op gespannen voet met de economische visie van de gemeente/OBR. In de visie van gemeente/ OBR wordt de voorkeur voor een clustering van winkels rond het Entrepotgebouw en de Vuurplaat uitgesproken. Woonstad vindt het juist belangrijk dat dagelijkse voorzieningen in de wijk beschikbaar blijven – niet alleen voor bijvoorbeeld oudere bewoners, winkels hebben ook een sociale functie en zorgen voor levendigheid.

Door Woonstad is in de Oranjeboomstraat wel een luifelbeleid ingesteld. Detailhandel mag zich alleen onder de luifel vestigen, in de overige bedrijfsruimtes is plaats voor zakelijke dienstverlening. De reden hiervoor is dat men de kleine ondernemers op de Oranjeboomstraat wil concentreren om verdere versplintering tegen te gaan, de winkels hebben zo meer levensvatbaarheid.

Winkeliersvereniging

In de wijk is een winkeliersvereniging actief. De activiteiten die worden georganiseerd zijn o.a. plaatsing van bloembakken, kerstversiering en evenementen. De vereniging heeft naast de voorzitter geen leden. Volgens de voorzitter is dat zo omdat ondernemers de contributie “van de goedkoopste winkeliersvereniging van NL” niet willen betalen (€50,- / jaar). Daarom overweegt de voorzitter om te gaan stoppen na de jaarwisseling. De meeste geïnterviewde ondernemers weten niets van een winkelierverseniging maar geven ook niet aan daar interesse in te hebben. Sowieso is er weinig onderling contact, uitzonderingen daargelaten die aangeven “iedereen” te kennen.

Hangjongeren bij winkels

Sommige winkeliers hebben last van hangjongeren (groepen van ± 7 jongeren), “die doen op zich niets maar jagen wel de klanten weg”.

Gesprek met het werkplein IJsselmonde

Feijenoord valt onder het werkplein in IJsselmonde. Voor bewoners uit Feijenoord is dat best ver weg (twee zones). Een aantal jaren geleden is er bij SoZaWe gekozen voor centralisering - er zijn nu nog 5 werkpleinen in Rotterdam over. Dat is niet handig, zeker nu er steeds meer vragen uit een bepaald gebied komen.

Werkwijze

Elke klant van het werkplein krijgt een individueel traject opgelegd dat moet leiden tot inkomensvoorziening en participatie. De klantmanager maakt een diagnose en zet de trajecten uit. De trajecten worden vooral ingezet bij sociaal isolement. Grootste problemen bij langdurig werkloze klanten zijn: laag zelfbeeld, depressie, veel psychosomatische klachten en overgewicht - daarom is er ook het programma van klacht naar kracht in samenwerking met de GGD.

Trajecten sociale activering

De trajecten voor sociale activering worden per jaar bij verschillende aanbieders ingekocht. Aan het begin van een jaar wordt een schatting gemaakt van het aantal benodigde trajecten. Dit jaar waren voor het eerst de trajecten bij de ok-bank in Feijenoord begin november al op. Vroeger konden in deze situatie nog trajecten worden bijgekocht - maar dit jaar was dat niet meer mogelijk. De meeste trajectaanbieders van het werkplein werken niet gebiedsgericht (zoals de ok-bank), maar zijn over het algemeen zeer flexibel, sommige komen zelf bij de klanten thuis. De ok-bank Feijenoord (SFW) zit wel in de wijk en het is wat dat betreft een uitzondering.

~

De kwaliteit van de trajecten is wisselend. Elke klantmanager gaat er anders mee om. Vroeger was er nog tijd om af en toe op werkbezoek te gaan om zo de kwaliteit van de aanbieders te controleren, dan kan nu niet meer. Nu mogen er in de groep 'sociale activering' per jaar 4,5 uren per klant worden ingezet – dat zijn ca. twee gesprekken per jaar.

~

Het aanbieden van trajecten aan alleen werkloze is volgens de locatiemanager niet helemaal eerlijk. Er zijn veel mensen die baat hebben bij sociale activering trajecten - bijvoorbeeld mensen met een zeer laag inkomen of sommige huisvrouwen. Deze groepen zijn in sociaal opzicht soms veel geïsoleerder dan mensen met een uitkering. Daarom worden trajecten ook door de deelgemeente ingekocht. Aanmelding kan dan komen via huis aan huis projecten of door het maatschappelijk werk.

Toekomst sociale activering

Voor sociale activering is een nieuwe structuur zichtbaar – het draait nu om “full engagement”. Het college wil de komende collegeperiode dat alle Rotterdammers met een gemeentelijke uitkering of inkomensvoorziening aan de slag gaan als tegenprestatie. Er zijn inmiddels twee pilootprojecten van start gegaan. Uitkeringsontvangers worden daarin verplicht om voor minimaal 12h/week vrijwilligerswerk te verrichten, mantelzorg en de zorg voor kinderen valt er ook onder. Alleen voor de wijk Feijenoord zou dat betekenen dat 3000 mensen op zoek moeten gaan naar vrijwilligerswerk.

Werkwinkel in de wijk

De deelgemeente wil graag werkwinkel in Feijenoord omdat ze niet tevreden zijn met de manier hoe het werkplein functioneert. In het kader van bezuinigingen zal dat waarschijnlijk niet mogelijk zijn. Volgens de geïnterviewde medewerker van SoZaWe kan je ook beter je energie steken in het verbeteren van het werkplein dan in het oprichten van nog een organisatie in de wijk. De klantmanagers weten nu al de weg niet meer te vinden tussen alle projecten in de WWI/ Pact op Zuid wijken.

Gesprek met twee interventieverpleegkundigen op het consultatiebureau Sanderlingplein

Voor de (hele) deelgemeente Feijenoord zijn er 3 interventieverpleegkundigen, twee voor kinderen 0-4 en een jeugdverpleegkundige. Er zijn twee consultatiebureaus, een bureau aan de Maasoever (naast het kantoor van de deelgemeente) en een bureau aan het Sanderlingplein in Bloemhof. Beide bureaus zijn moeilijk te bereiken vanuit de wijk Feijenoord, zeker als men niets kan besteden aan openbaar vervoer. Desondanks wordt het inloopspreekuur wel druk bezocht vooral door ouders uit de directe omgeving. Vroeger waren er kleinere kantoren in de paperclip en bij de Rijnhaven maar die zijn nu gesloten. Sinds kort is er bij het CJG ook een opvoedkundige die huisbezoeken aflegt, wat een goede ontwikkeling is. Helaas is er maar een opvoedkundige voor de hele deelgemeente Feijenoord en die werkt ook nog parttime (de andere is bezuinigd).

Samenwerking

Het consultatiebureau heeft contact met de opvoedingsondersteuning op de peuterspeelzalen, voornamelijk werken ze alleen samen met de organisatie Kinderdam. De samenwerking met de sociale teams Feijenoord verloopt ook goed. Als de verpleegkundigen op de huisbezoeken problemen in de gezinnen tegenkomen worden deze doorverwezen naar de Sociale Teams (of Stichting Mee en William Schrikker voor ouders met een lichte verstandelijke beperking).

De verloskundigen en ziekenhuizen geven geboortes sinds kort door aan het CJG. Daarnaast werken de interventieverpleegkundigen samen met de zorgadviesteams (ZAT) aan de scholen, in ontwikkeling zijn ook zorgadviesteams aan de voorscholen.

Opkomst

De opkomst van ouders met kinderen tot 16 maanden is over het algemeen in de hele deelgemeente goed. Dat geldt ook voor de wijk Feijenoord – en dat terwijl het best ver is voor de ouders om er te komen. Als een kind na twee oproepen niet komt opdagen gaat er een wijkverpleegkundige langs bij het gezin. Als er drie keer geen gehoor wordt gegeven gaat een melding naar de CJG coördinator en die stuurt dan een vraag aan het interventieteam om een keer in de avond langs te gaan.

Vaak voorkomende problemen

De problemen in de deelgemeente zijn per wijk niet zeer verschillend – overal speelt min of meer dezelfde problematiek. Gevraagd naar specifieke problemen in de wijk Feijenoord noemen zij het grote aantal alleen opvoedende moeders. Ook depressie is een vaak voorkomend probleem onder moeders in de wijk Feijenoord. Dat is heel nadelig voor de kinderen want die krijgen niet genoeg aandacht, moeder zit gevangen in haar eigen wereld en communiceert nauwelijks met de kinderen. Daarnaast worden nog een aantal andere problemen genoemd.

Continuïteit

Een groot probleem is volgens de medewerkers dat er te veel initiatieven in de deelgemeente worden opgestart. Hoewel het vaak goede initiatieven zijn stoppen die na een korte periode weer omdat er geen financiering meer is – alles gaat op projectbasis, terwijl juist het lange termijnperspectief belangrijk is. “De problemen die er zijn los je niet binnen twee jaar op”. Het gebrek aan continuïteit is volgens de medewerkers de oorzaak dat er zo weinig verbetering is geboekt. Het gebrek aan continuïteit is een ook een probleem bij het middenmanagement. De uitvoerders blijven meestal lang in dezelfde functie werken - coördinatoren, projectleiders, etc. wisselen vaak, dat kan enorm frustrerend zijn.

Gezondheid & Hulpverlening

De moeders weten ook niet meer waar ze naar toe kunnen omdat om het jaar nieuwe projecten worden opgestart. Voor dit soort achterstandswijken moet men juist een lange adem hebben. Een plek in de wijk waar moeders kunnen samenkomen zou daarom heel goed zijn. Hier zouden verschillende activiteiten gecombineerd kunnen worden. In de wijken is gebrek aan locaties waar kinderopvang, taalcursussen, opvoedingsondersteuning, speelgroepen, sport, kletsen, leren, etc. worden gecombineerd.

Opvoedvaardigheden

Bij de ouders ontbreekt het vaak aan basale opvoedvaardigheden zoals spelen met hun kind. Ouders met een lage SES (sociaaleconomische status) kunnen dit niet, ze hebben het niet geleerd. Deze ouders vinden hun kinderen vaak lastig terwijl het kind alleen gezond nieuwsgierig en ondernemend is. Daarom vinden de verpleegkundigen stimuleringsprogramma's voor ouders met kinderen 0-2 juist zo goed.

Taal

Slechte taalvaardigheid bij de moeders is een zeer groot probleem, de vrouwen nemen vaak de moeite niet om de taal te leren. Deze vrouwen zien ook niet de noodzaak om de Nederlandse taal te leren – ze blijven toch thuis voor de kinderen en verkeren in hun eigen netwerk. Slechte taalvaardigheid komt in vele gezinnen voor, ongeacht de afkomst van de moeders. Ook de taalcultuur in de gezinnen is op een haal laag niveau. Met de kinderen wordt nauwelijks gecommuniceerd - al helemaal niet als moeder depressief is.

Gestapelde problematiek

De verpleegkundigen constateren veel meervoudige problematiek zoals armoede, slechte huisvesting, depressie, lage opleiding, geen/slechte beheersing van het Nederlands.

Oost-Europeanen

Zorgwekkend is de komst van steeds meer Bulgaren (vooral in gebieden met veel kamerverhuur) die niet staan ingeschreven en ook hun kinderen niet inschrijven. Deze kinderen zijn vaak niet ziektekostenverzekerd en vallen tussen wal en schip. Er zijn sowieso veel Oost-Europeanen in de deelgemeente en het aantal neemt toe. Vaak hebben deze gezinnen geen vaste verblijfplaats, op deze groep kan het CJG daarom geen grip krijgen.

Depressie

Er zijn zeer veel ouders met een depressie. Deze ouders (meest moeders) hebben een laag zelfbeeld, denken dat ze niets kunnen en krijgen ook weinig steun van anderen. Vooral na de geboorte van een kind zijn moeders vaak depressief, ze kunnen het even niet meer aan. Daarom zouden deze moeders erg gebaat zijn bij een aantal maanden huishoudelijke hulp na de bevalling van een kind - dit is echter niet mogelijk. Huishoudelijke hulp wordt alleen ingezet als er een traject loopt met een vorm van psychische therapie. Uiteindelijk is dit veel duurder: "een paar maanden hulp in huis zou grote problemen kunnen voorkomen en is veel goedkoper".

~

In de deelgemeente zijn ook veel verslaafde ouders. Dit is een heel moeilijke en kwetsbare groep die constant begeleiding nodig heeft, het gaat een tijdje goed en dan begint het weer opnieuw. Deze groep ouders heeft eigenlijk intensieve begeleiding nodig tot dat de kinderen zelfstandig wonen. Nu moeten deze ouders ook vaker naar het consultatiebureau komen maar dat is nog steeds niet genoeg.

Gezondheid & Hulpverlening

Gesprek met het CJG Maasoever

Binnen het CJG bestaan de volgende functies:

- Pedagogen voor 12min (5 gesprekken liefst op CJG indien echt nodig bij de mensen thuis)
- Pedagogen voor 12plus (12 gesprekken liefst op CJG indien echt nodig bij de mensen thuis)
- Opvoedhulp aan huis (3 maanden, 12 keer een huisbezoek) vaak via interventie verpleegkundige
- Gezinscoaches (traject van 6 maanden)
- De JGZ functies van 0-23 (consultatiebureau en schoolarts)
- Interventie verpleegkundige

Er is geen verloskundige in de wijk Feijenoord/ Kop van Zuid en bij het CJG Maasoever is niet bekend naar welke verloskundige aanstaande moeders uit deze gebieden gaan

De CJG coördinator is voorzitter van het overleg die de casussen aandraagt voor het sociaal team. Met de volgende partijen wordt samengewerkt:

- SWF, Flexus, Context, ACT, Homestart, Dosa, LZN, LTHG, KindeRdam, Sociaal Team

De coördinator van het CJG wenst dat er een overzicht komt (een map) waarin duidelijk staat wat iedere aanbieder in de wijk/deelgemeente kan bieden en voor wie, zodat scholen snel en goed kunnen doorverwijzen en daardoor zo weinig mogelijk tijd moeten besteden aan zorg.

Grootste problemen

In de deelgemeente zijn er golven van tienerzwangerschap. Het lijkt wel alsof er 9 maanden na iedere schoolvakantie weer zo'n 5-6 zwangere meiden zijn. Dit zijn vaak Antilliaanse meiden of Nederlandse meisjes met een laag IQ. Afhankelijk van hun leeftijd, hun thuissituatie en hun wensen gaan ze de meiden doorverwijzen of begeleiden.

~

Er zijn veel doorverwijzingen naar logopedie omdat het kind een taalachterstand heeft. Maar dit is wel een erg duur en specialistisch middel. Scholen, speelzalen en kinderopvang moeten veel meer doen om ouders bewust te maken van het belang van goede taalontwikkeling en de organisaties moeten daar zelf ook meer aandacht aan besteden. Dit begint al met taalvaardige leidsters.

~

Het Sociaal team heeft op dit moment 80 casussen. Het CJG schrikt hiervan en vraagt zich af waarom deze gezinnen nu pas in beeld komen. Wie hielp hen voordat het Sociale Team er was? Als er 80 gezinnen zijn die basisondersteuning nodig hebben waar zijn dan alle gezinnen die meer opvoedkundige ondersteuning kunnen gebruiken? Ze vermoeden dat er nog zeer veel niet ontdekte problemen bestaan of dat er problemen niet bij de juiste hulpverlening terecht komen.

~

In Rotterdam wordt nog steeds gas/water/licht afgesloten bij huishoudens met kinderen hoewel een convenant is ondertekend door allerlei partijen dat dit niet mag gebeuren.

Jongerenwerk

In Feijenoord is het jongerenwerk nieuwe stijl ingevoerd, er zijn nieuwe mensen bijgekomen en accommodaties gesloten. Op dit moment wordt door SWF het ambulante jongerenwerk opgezet.

TOS

TOS mag kan 2011 geen activiteiten meer op Kop van Zuid uitvoeren – de focus ligt op de oude wijken: Feijenoord en Afrikanerwijk.

Turkse Moskee

Binnen de Stichting Anadolu zijn circa 150 jongeren die actief deelnemen aan activiteiten die door het jongerenbestuur worden georganiseerd. Hierbij kan gedacht worden aan sportactiviteiten zoals voetballen, zwemmen maar ook culturele activiteiten zoals de jaarlijkse viering van het kinderfeest op 23 april. Hierbij worden er verschillende instanties uitgenodigd waaronder de scholen, wethouders, buurtbewoners etc.

~

De moskee probeert met andere instanties (zoals basisscholen en de deelgemeente) samen te werken, maar een samenwerking komt nooit van de grond. De moskee zegt dat zij haar ideeën aan de deelgemeente voorlegt en zij graag samen activiteiten zou willen organiseren met andere instanties. Hier wordt geen gehoor aan gegeven. Daarom is de moskee genoodzaakt om alle activiteiten zelf te organiseren uit eigen budget of door bijdrage van vaste bezoekers van de moskee.

De koepels

De koepels is een bijzonder project. Daniel Montero leert jongeren via Thaiboxen respect, discipline en zelfvertrouwen. In de kleine koepel is ambulante hulpverlening gevestigd en worden cursussen anti-agressie trainingen, (ROTS&WATER programma) gegeven. Tot eind december 2010 was vanuit de kleine koepels ook de stichting 'Nieuwe Kans' actief. Hiervoor is nu de financiering gestopt.

Buurthuis de Dam

“Alleen aandacht voor business – geen wijkarakter – te wit”

Vitale kernen

Woonstad probeert op nieuwe manieren diverse groepen bewoners te activeren. Ze werken met vitale kernen, bijvoorbeeld moskeeën, buurtouders, klankbord Nassaupark.

Oranjeboomtuinen

Woonstad is samen met Stadslandbouw bezig met het opzetten van een groentetuin in de Oranjeboomstraat. Er zijn afspraken gemaakt met lokale horecaondernemers om de groente af te nemen. De groente moet in potten gekweekt worden omdat de grond in Feijenoord is vervuild – dat maakt het project duurder.

Bewonersvereniging de Bof

2012 stopt de deelgemeente met de ondersteuning van huisvesting voor bof - redenering: bof is te eenzijdig samengesteld. Eigenlijk hebben ook andere groepen recht op ondersteuning, maar alle groepen kan de deelgemeente niet huisvesten, daarom krijgt de BOF ook geen ondersteuning meer. 'Mensen maken de stad' heeft ook een aantal blokken in beheer – ook dit project stopt in 2011 – en moet aan Sonor worden overgedragen. Op dit moment wordt er gewerkt aan een verbreding van de BOF. (Piet Huiskens/ werkplaats)

Binnenterrein bofblok

Het binnenterrein kan een hele leuke plek zijn, vooral in de zomer wordt het door gezinnen gebruikt. Maar bij overlast worden weinig meldingen gemaakt omdat "mensen bang voor elkaar zijn". Daarom is het opbouwwerk begonnen met het organiseren van bewonersbijeenkomsten met als doel om deze problemen te bespreken. Een gelijksoortig traject is in het verleden ook georganiseerd in het Stampioenblok.

Werkgroepen en opbouwwerk

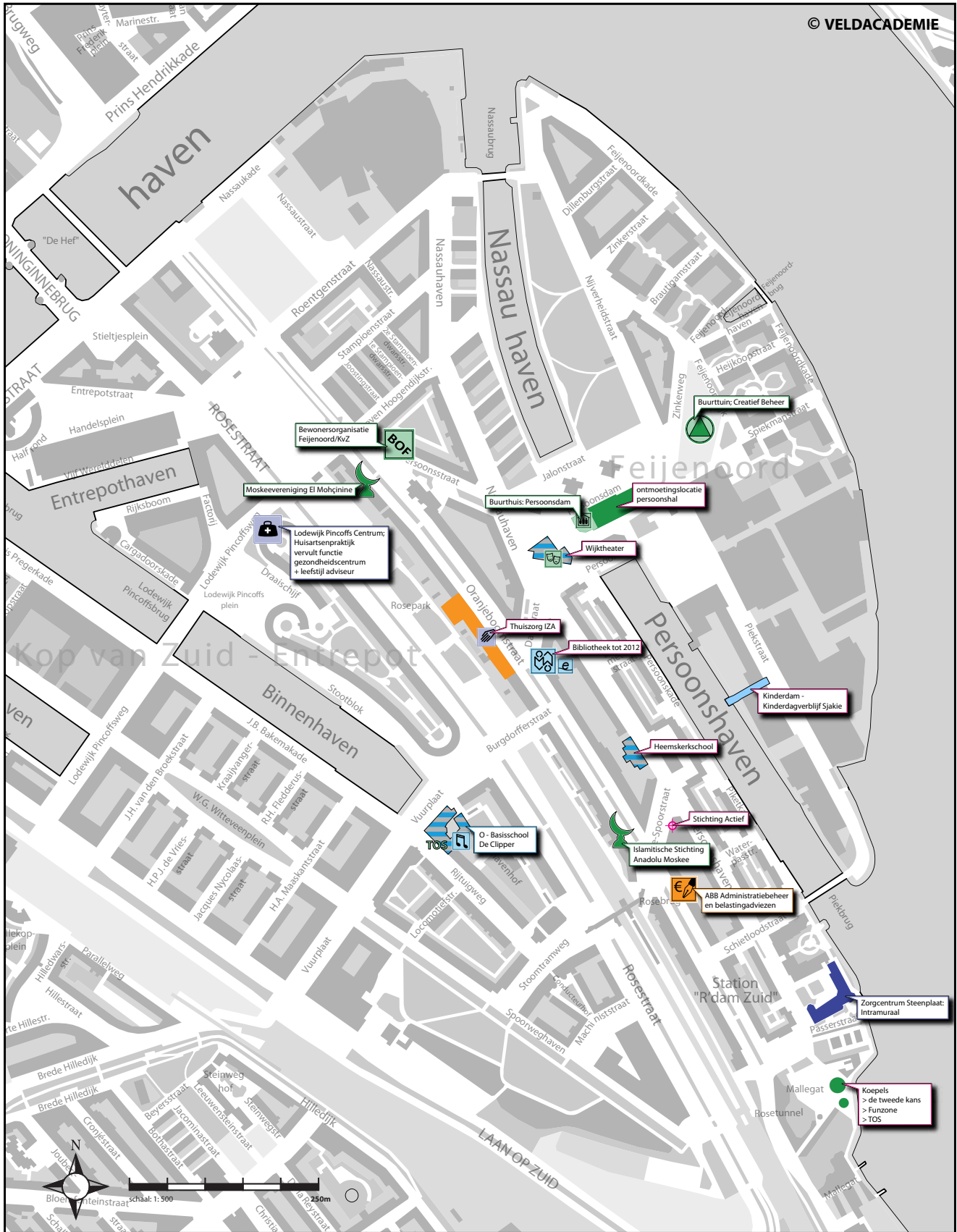
Er zijn verschillende werkgroepen actief die begeleid worden door het opbouwwerk zoals de werkgroep 'Oranjeboomstraat Fase II' en de werkgroep 'R.O.S' (Roentgenstraat, Oranjeboomstraat en Stampioensstraat). Uit de werkgroepen komen klachten dat Woonstad zich niet altijd aan afspraken houdt. Het opbouwwerk onderhoudt ook goede contacten met de Stichting El Mochinine en Stichting Anadolu.

Ontmoetingslocaties

Tijdens de interviews is aan verschillende personen gevraagd waar zij in de wijk met anderen afspreken. Dit is een lijst met locaties die door verschillende gesprekspartners genoemd werden.

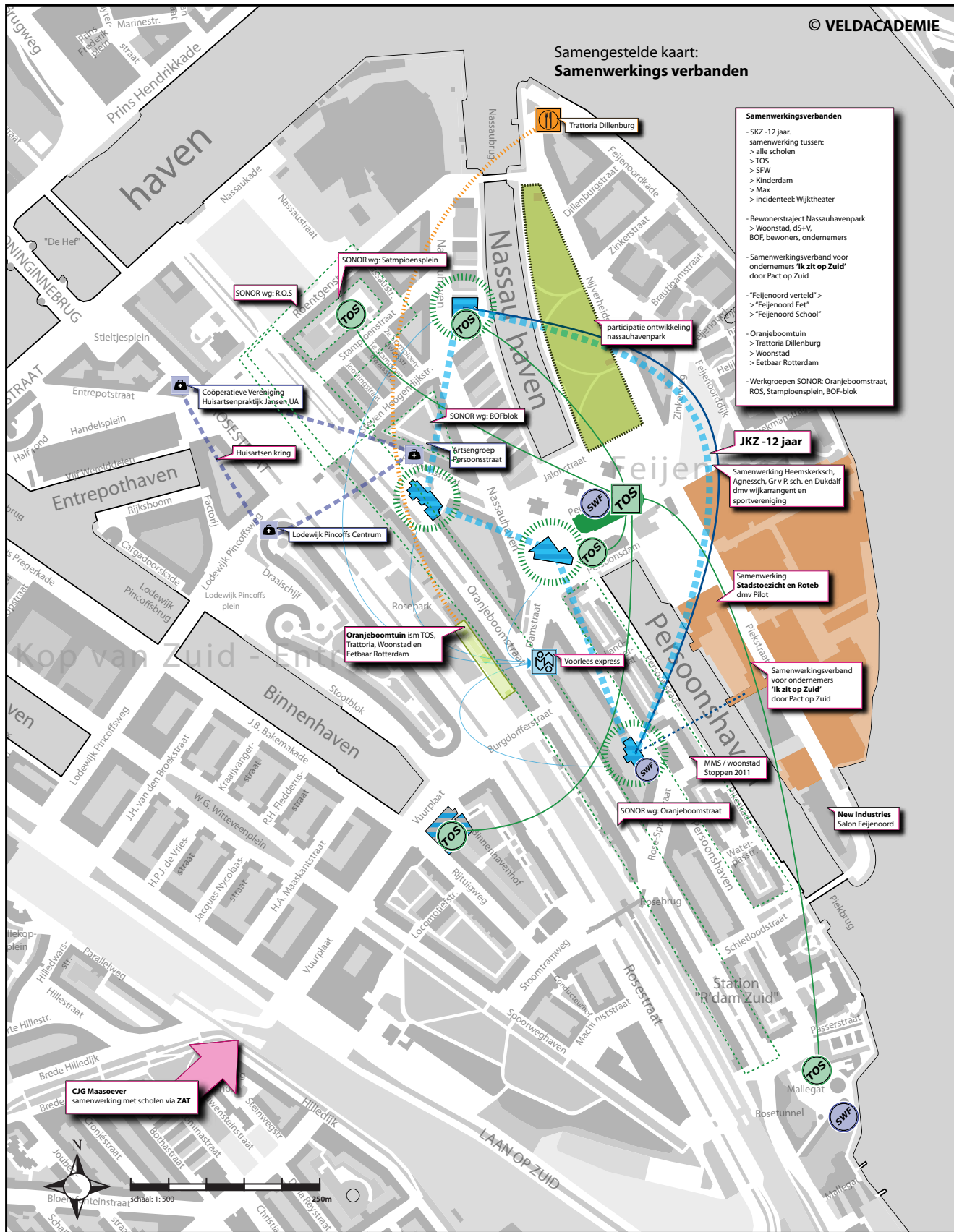
- De BOF
- Stampioensplein – Opzoomeren
- Heemskerkschool – ook locatie aan de overkant Persoonshaven
- Moskee – "zeer grote maatschappelijke functie", ook voor jongerenactiviteiten
- Bibliotheek is heel belangrijk (gaat sluiten per 2012)
- Stichting Actief (Islamitisch) – voor jongeren en ouderen
- De Winkelstrip – hier komt een Woonstad spreekuur.
- Koepels, maar geen activiteiten voor oudere groepen uit de wijk.
- Thuiszorg organisatie ISA – Oranjeboomstraat

Bijlage C) Kaart met ontmoetingsplekken

Afbeelding 35- Overzicht van ontmoetingsplekken aangegeven in de interviews

Bijlage D) Kaart van samenwerkingsverbanden

Afbeelding 36 - Kaart van samenwerkingsverbanden samengesteld vanuit de interviews.

Uitwerkingen van interviews 'Fun in Feijenoord'

1 Professionals

Jongerenwerker SWF - José da Silva 24-10-2010. 15.00 uur Persoonshal
Er zijn veel activiteiten voor verschillende doelgroepen. Veel activiteiten zijn tegenwoordig vraaggericht. De jongerenwerkers vragen wat bijvoorbeeld jongeren zouden willen doen. Vroeger was het vooral aanbodgericht. Bij de Persoonshal wordt met de dansgroepen gewerkt met het principe: 'dienst voor dienst'. Zij krijgen de ruimte om te oefenen en dansen, maar ze moeten daarvoor terug bijvoorbeeld een optreden voor teruggeven tijdens festivals/activiteiten. Er zou vandaag een groot festival plaatsvinden tot 17.00 uur. Dit is niet doorgegaan, omdat er niet genoeg animo was van de deelnemers. En daarom heeft het op kleinere schaal tot 15.00 uur plaatsgevonden in de Dam.

Jongeren zijn gegroepeerd en buurtgericht. Uit de buurt Simons gaan jongeren vooral naar het Helderheidsplein. De buurt Persoonshaven gaat vooral naar het cruyf court. Bij de koepels en cruyf court komen ook jongeren uit andere wijken. Op zondags zijn er zo een 80 tot 120 jongeren van verschillende leeftijden aanwezig. Over het Cruyf court en koepels zijn er nooit klachten over activiteiten of over jongeren. Zomers komen er zelfs bij grotere activiteiten 200 tot 300 jongeren. Bij vergelijkbare activiteiten van dezelfde grootte in andere wijken, zoals Vreewijk krijgen ze een tal van klachten binnen van bewoners.

Er zijn problemen te zien bij de Kop van Zuid. Er zijn geen voorzieningen neergezet voor jongeren in die buurt, omdat men dacht dat het niet nodig zou zijn gezien het opleidings- en inkomensniveau. Daardoor gaan jongeren (vooral van de Peperklip) elkaar vooral ontmoeten bij de winkelvoorzieningen van de Vuurplaat voor onder andere snackbars. Dit komt problematisch over op de omgeving. Mensen in de omgeving van activiteiten op pleinen krijgen vooraf een brief met een aankondiging bij het plein aan de Rosenstraat. Problemen m.b.t. jongeren in de wijk:

- Schoolluitval
- Station Zuid wordt als onveilig ervaren door een reeks berovingen. Maar de plegers zijn geen bewoners van de wijk.
- De 'Schelpjesgroep'. Er is een gebied op de Oranjeboomstraat doorgebroken: de 'Doorbraak'. Daar liggen schelpen op de grond en het is een weg naar Vuurplaat vanaf Feijenoord. Daarom is het voor jongeren een aantrekkelijke plaats om te hangen.

Vrijtijdsvoorzieningen:

Bij de Dam heerst er een monocultuur: Marokkaanse jongeren domineren, vooral tijdens voetbal. Dit is ook door Nurullah bevestigd: er waren 25 jongens aanwezig, waarvan zeker 70% Marokkaans is. De rest is een mix. Er zijn hier minder Turkse jongeren, maar dat komt ook onder andere door andere voorzieningen zoals de moskee.

Maar bij creatieve activiteiten is er een bredere groep. De koepels zijn wat dat betreft meer multicultureel en daar zijn er ook meer dames te zien. De tieners zijn wel gemengd op de Dam. Er heerst bij de jongeren een bepaald imago dat de activiteiten gericht zijn op

Studenten: M. Erdogan, N. Gerdan, A. Temimi, E. Kaymaz, B. Harmane d.d. 10.11.2010

Marokkanen. Maar het is volgens hem utopie om echt iedereen te bereiken. Het opleidingsniveau van de mensen die er komen is heel divers. Activiteiten zijn middelen om in te zetten om ongewenste dingen te signaleren en hulp te bieden waar nodig.

6 dagen per week zijn er activiteiten op de Dam. Zondags zijn er activiteiten van de S en R en de SWF. Op zaterdags komen vooral zelforganisaties/verenigingen uit Feijenoord gebruik maken van de zalen.

6 dagen per week zijn er activiteiten in de koepels. Overdag draaien daar vooral projecten zoals de 'Nieuwe kans' en 'Watch out' voor kinderen en tieners. In de avond zijn er vooral jongeren en volwassenen te vinden. Er zijn overigens 2 meidenavonden.

Daniël Monteiro: Jongerenwerker en Thabokstrainer SWF. 24-10-2010 om 19.00 uur

Thaboks voor jongens en meiden. Hij is al 25 jaar bezig en zijn zoon van 19 is geeft ook les en speelt wedstrijden. Ze doen mee aan kickboxgala's over heel Nederland waar ook veel ouders bij mee gaan.

Er komen ongeveer 40 tot 80 mensen per dag. In totaal zijn er 30 meiden en 50 jongens. Voor kinderen 5 euro per maand en 3 keer per week trainen en voor jongeren 15 euro. Het is daarmee dus heel laagdrempelig. Het is heel multicultureel en er zijn ook veel toeschouwers.

De jongeren krijgen er ook discipline, respect en zelfbeheersing mee. Er is totaal geen overlast naar de omgeving, ook het bejaardenhuis heeft er geen last van.

Er is een hechte groep van mensen en komen er al jaren. Er is een hoge mate van sociale controle. Er zijn ook goede contacten met de ouders en familieleden van de leden en mensen die er komen.

Er zijn tevens ook computers met internet, playstation, tafelvoetbal, een bar met zitplaatsen en er is een fitnessruimte. Scholieren krijgen er ook huiswerkbegeleiding en wordt ingegrepen bij kinderen en jongeren met problemen.

Moskee Anadolu. S. Demir. Bestuurslid 25-10-2010 14.00 uur

Hij ziet veel problemen met betrekking tot de jongeren van Turkse komaf uit Feijenoord. Vooral de leeftijdsgroep van 17 tot 21 is erg problematisch. Hij zegt dat 90% softdrugs gebruikt. De jongeren hebben totaal geen respect meer voor ouderen en is volgens hem een verloren generatie. Daarom richten ze zich vooral op kinderen en tieners om te voorkomen dat zij in de zelfde situatie terecht komen. De ellende is volgens hem vooral te wijten aan de overheid. De verantwoordelijkheid over het kind is van de ouders afgepakt door het beleid. Jongeren hebben in Nederland teveel vrijheid vanaf hun achttiende leeftijd. Ze kunnen ongestoord prostitutie en coffeeshops bezoeken zonder gevolgen. Er wordt teveel gewezen op hun vrijheden in plaats van hun verantwoordelijkheden als volwassen zijnde. Deze problemen met jongeren ziet hij vooral in achterstandswijken waar vaak een cumulatieve is van coffeeshops, cafés en prostitutie.

De jongeren gaan nauwelijks naar de moskee, maar komen wel vaak naar de kantine om bijvoorbeeld samen een voetbalwedstrijd te kijken op de televisie, te bijlarten en tafelvoetballen. Op vrijdagavond rond 21.00 uur zijn er gesprekken met de imam van de moskee, maar daar komen vaak alleen jongens op af die niet problematisch zijn en

Studenten: M. Erdogan, N. Gerdan, A. Temimi, E. Kaymaz, B. Harmane d.d. 10.11.2010

Veldacademie/ TU Delft: Sociaal Duurzame Wijk 2010/2011 blok 1+2

wel waarden en normen hebben. Ook wordt er op elke donderdag van 18.00 uur tot 20.00 uur gevoetbald in de Persoonshal.

Op zaterdag en zondag van 10.00 tot 12.00 lesgegeven aan kinderen onder 10 jaar. Om 12.30 tot 14.30 wordt er les gegeven aan de groep ouder dan 10 jaar, de tieners. Deze lessen hebben betrekking op godsdiensten, koranles en lessen met betrekking tot omgangsvormen, normen en waarden.

2 Koplopers

Ali

Op 20 oktober is gesproken is er gesproken met een begeleider in de sportzaal van het Persoonshal. Er was een activiteit gaande namelijk voetbal. Er waren zo een 50 kinderen en jongeren aanwezig (8 tot 17 jaar). Veel ouders zijn op vakantie, omdat het nu goedkoper is om te reizen door het laagseizoen. Een duidelijke koploper vindt hij er tussen lopen namelijk Ali. Ali is 16 jaar, heeft gewerkt bij TOS IJselmonde en organiseert regelmatig voetbaltoernooien op de Cruyff Court.

Ali woont in de nieuwbouw, waar hij en zijn familie met urgentie zijn gaan verhuizen. Zelf vertelt hij dat er weinig meiden buiten zijn en die meedoen aan de activiteiten. Dit vindt hij zelf ook erg jammer. Zelf ziet hij de meiden graag buiten komen en meedoen aan de activiteiten. Kinderen en jongeren tot ongeveer 16 jaar komen massaal meedoen aan de activiteiten.

Volgens hem zijn de probleemgroepen jongeren van 16 jaar en ouder. Zij hangen vaak buiten en hebben om deze reden ook veel contact met de politie. Laatste hebben zij nog boetes gehad voor het hangen. Dit werd ook uitgezonden op TV Rijnmond. Ali probeert ook vaak met hen te praten. Hij heeft veel gezag bij kinderen en jongeren. Dus als hij ze aanspoort om met hem te voetballen, gaan zij vaak wel mee. Wat hij opmerkt is, dat de informatievoorzieningen voor jongeren tekort schiet. De jongeren weten vaak ook niet wat er geregeld voor hen. Ook gaan steeds meer jongeren de wijk uit, omdat ze een rijbewijs hebben. Ali heeft wel eens een actie gezien waar men probeerde jongeren te trekken. En dat werkte. Er werd namelijk gratis Turkse pizza's gegeven. Hierbij werden meteen nummers uitgewisseld en kregen de jongeren een sms wanneer er wat geregeld werd. En zover hij op de hoogte was kon hij stellen dat dit goed werkte.

Verder wil hij aantekeningen dat door de buurtvaders er minder kinderen en jongeren buiten hangen. Een van de buurtvader is de vader van Ali. Ook werkt de vader van Ali bij de ROTEB. Verder merkt hij op dat autochtonen in de wijk allen te zien zijn als het kinderen betreft. Jongeren en volwassenen zijn bijna niet te zien. De meeste autochtonen in de wijk wonen in het noordelijk gedeelte waar de nieuwbouwwoningen liggen. Er is daar een verbindingsweg met het centrum waardoor zij niet door de wijk hoeven te rijden om de wijk te verlaten.

Ali ziet graag dat op het Nassaupark weer voetbal geregeld wordt zoals dat voorheen werd gedaan.

Studenten: M. Erdogan, N. Gerdan, A. Temimi, E. Kaymaz, B. Hammane d.d. 10.11.2010

Veldacademie/ TU Delft: Sociaal Duurzame Wijk 2010/2011 blok 1+2

Samira

Op 24 oktober tijdens het thaiboksen is, via D. Monteiro een jongerenwerker van SWF, kennis gemaakt met Samira (21). Samira staat bekend om haar thaiboks technieken en om haar stem. Ze doet ook regelmatig mee aan toernooien en brengt ook altijd veel aanhang mee. Ze woont ook heel haar leven in de wijk en is al sinds haar vierde jaar actief bij de Koepels.

De meiden in de wijk zijn niet veel buiten, maar komen op zich wel naar de activiteiten die georganiseerd worden bij hun in de wijk. Een deel komt niet buiten vanwege een strenge thuissituatie. Zo vertelt ze ook dat bij het Thaiboksen alleen al zeker 30 meiden meedoen. Het aandeel jongens is wel wat groter, ongeveer 50. Iedereen die hier actief is, is zeker al jaren actief. Iedereen kent elkaar en elkaars familie. Om deze reden is er ook voor de ouders geen drempel om hun dochters hier naar de Koepels te laten komen. Nog nooit is ze lastig gevallen door een jongen bij de Koepels. Er is een hoge mate van sociale controle.

Een laatste doelgroep zijn de jongeren van 17 tot ongeveer 22 jaar. Wat ze zelf merkt is dat er veel wordt geblovd, zo nu en dan gedeald en gehangen wordt door deze groep. De reden dat zij hangen heeft veelal twee redenen: (1) Jongeren weten niet wat er allemaal voor hen te doen is, maar willen eigenlijk alleen maar voetballen (2) Zij zijn niet geïnteresseerd in de georganiseerde activiteiten.

Walid

Op 23 oktober 2010 is gesproken is met Walid (22 jaar). Hij woont vlakbij de Oranjiboomstraat. Hij studeert Psychologie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Zelf heeft hij ook in de wijk gewerkt, namelijk bij de Jumbo bij de Entrepohaven. Hij voetbalt nog regelmatig met zijn leeftijdsgenoten in de wijk. In dit geval hebben wij hem ontmoet bij het veld waar de sportcontainer Feijenoord is gevestigd. Hij had een bal geleend bij de sportcontantier om met zijn vrienden te voetballen. Hier volgt zijn kijk op de wijk.

In de wijk Feijenoord zijn er een tal van vrije tijdsvoorzieningen. Zo zijn er op verschillende locaties meerdere voetbalvelden te vinden. De grootste voetbalvelden bevinden zich bij de Peperklip vlakbij Lodewijk Pincoffsweg. Daar is er een grote stenenveld waarop men zowel voetbal als basketbal kan spelen. Verderop bevindt zich een grote speeltuin met de nodige schommels en glijbanen etc. In een zijstraatje van Lodewijk Pincoffsweg is er een voetbal- en basketbalveldje, kleiner dan Peperklip.

Ten hoogte van de Nassaustraat bevindt zich ook een voetbalveld dat van seen is en is relatief kleiner dan die van de Peperklip. Hier bevindt zich een kleine speeltuin en het ligt midden tussen de huizen. Er is verder ook een sportzaal te vinden op de Persoonsdam. Dit is heel nuttig voor zowel scholen die daar gymlessen geven en voor anderen om te kunnen sporten in hun vrije tijd. Iets verder dan de persoonsdam net voor de Piekbrug, is er een groot voetbalveld van kunstgras. Dit veld bevindt zich aan de zijkant van de fabriek Hunter Douglas. Het ligt, als ik me niet vergis, aan de Heidehoedplein. Aan het einde van de Oranjiboomstraat is er ook een voetbalveld en een sportcomplex genaamd Koepels, waar vechtsporten worden beoefend. Mocht men de Kupp ook meerekenen met de wijk Feijenoord, dan zijn er daar omheen meerdere voetbalclubs, waaronder natuurlijk Feijenoord zelf.

Studenten: M. Erdogan, N. Gerdan, A. Temimi, E. Kaymaz, B. Hammane d.d. 10.11.2010

Veldacademie/ TU Delft: Sociaal Duurzame Wijk 2010/2011 blok 1+2

afgelopen jaren is verbeterd naar hun gevoel. Er zijn genoeg speel- en sportplaatsen voor iedereen. Wel hebben ze klachten over het openbaar vervoer, ondanks de centrale ligging in de stad. Een tram in de buurt zouden zij heel handig vinden.

Marokkaanse jongeren Persoonshal (24 oktober 2010, 16.00 uur)

In de Persoonshal zijn 25 jongeren aanwezig tussen de 12 en 23 jaar. De groep is tijdens het voetbal in tweeën gesplitst. Eerst spelen de jongere jongens en vervolgens zijn de oudere jongens aan de beurt. Dit is een hechte groep die vooral in de sportzaal van de Persoonshal voetballen. Opmerkelijk is dat er nauwelijks iemand tussen zit van een andere afkomst dan Marokkaans. De jongens zeggen dan ook lachend dat de voetbalactiviteiten in de Persoonshal eigenlijk vooral voor hun bedoeld zijn. Ze zeggen dat ze geen behoefte hebben aan andere activiteiten dan voetbal en dat ze het zo wel goed vinden. Een aantal jongeren zitten ook op verschillende voetbalclubs (vooral in Rotterdam-Zuid). Voor andere dingen gaan de wat oudere jongens (vanaf 16 jaar) naar plekken buiten de wijk, zoals Zuidplein en het centrum van Rotterdam.

Tieners Helderheidplein (27 oktober 2010, 15.30 uur)

Op het Helderheidplein zijn er 12 tieners uit het noordelijke gedeelte van de wijk tussen de 8 en 15 jaar oud. Ze hebben verschillende etnische achtergronden. Volgens deze kinderen is dit een redelijk vast groepje dat op dit plein komt. Zij komen hier vaak direct na schooltijd voetballen, nadat ze hun schooltas thuis hebben gezet. Ze vinden het vervelend dat er zolang wordt gewerkt aan de omgeving van het plein. Er worden hekken en dergelijk geplaatst. Maar ze zeggen dat het wel mooi en handig gaat worden als het af is, omdat de bal dan niet meer zo ver van het plein afgaat. Wat betreft het gebruik van andere voorzieningen in de wijk komt naar voren dat ze minder naar het plein op het Mallegat gaan (Cruyff court). Wel maken zij regelmatig, vooral op dagen dat het slecht weer is, gebruik van de Persoonshal.

Jongens Funzone Koepels (28 oktober 2010, 19.30 uur)

Het betreft hier een groep jongeren tussen de 15 en 25 jaar. Er waren 20 jongeren aanwezig, waarbij er met 4 jongeren is gesproken. Ze komen hier vaak thaiboksen, fitness en Playstation spelen. Het zijn vooral jongeren van Surinaamse en Antilliaanse afkomst en er zitten ook een aantal Turkse en Marokkaanse jongeren tussen. Sommigen doen mee met de Nederlandse kampioenschappen kickboxen. Enkele jongeren geven ook les aan kinderen die ook thaiboksles volgen, omdat zij wat gevorderd zijn. De jongens komen hier al jaren van kleins af aan. Ze vinden het hier erg prettig en zouden graag willen dat de Koepels opgeknapt en uitgebreid worden.

Meiden Funzone Koepels (28 oktober 2010, 19.00 uur)

Er komen ook relatief veel meiden naar de Koepels. Er is gesproken met een groep meiden die er regelmatig komt. Zij komen hier Zumba dansen, elkaar ontmoeten en thaiboksles volgen. Het betreft 6 meiden in de leeftijdsgroep tussen de 15 en 22 jaar. Wat betreft de etniciteit is er een redelijke variatie te zien: de meiden zijn vooral Turks, Marokkaans en Surinaams. Ze hebben een hechte band met elkaar en met de jongerenwerkers en andere jongeren in de Koepels. Ze vinden het hier heel fijn om te zijn, omdat ze hier kunnen sporten en elkaar kunnen ontmoeten. Wat ze wel graag zouden willen in de wijk is meidenvoetbal waar geen jongens aanwezig zijn.

Studenten: M. Erdogan, N. Gerdan, A. Temimi, E. Kaymaz, B. Harmane d.d. 10.11.2010

Studenten: M. Erdogan, N. Gerdan, A. Temimi, E. Kaymaz, B. Harmane d.d. 10.11.2010

Er zijn genoeg parken en sportvelden in de wijk Feijenoord. Over het algemeen zijn de bewoners tevreden over de voorzieningen en kinderen kunnen altijd makkelijk een voetbalveld of speeltuin vinden. Voor alle leeftijdsgroepen zijn er mogelijkheden om te kunnen sporten. Bij goed weer worden de velden dan ook intensief gebruikt. Het enige minpunt hierbij is dat de participatie van meisjes minder is. Meiden tot 11 jaar komen wel redelijk vaak buiten en spelen mee, maar de groep ouder dan die leeftijd is weinig te zien. Een ander minpunt in de wijk is het softdrugsgebruik aan de Nassausstraat en omgeving, waarbij blowende jongeren overlast bezorgen. Ook zijn er een tal van cafeetjes waar men terecht kan voor een potje poolen of darten of iets drinken. Ten hoogte van Cor Kieboomplein is er ook een bioscoop, meerdere restaurants, Twee recreatiecentra. Het voordeel van de wijk is dat het centraal gelegen is in Rotterdam. Het is op korte afstand van zowel centrum als Zuidplein. Kortom, er zijn genoeg vrijetijdsvoorzieningen in de wijk Feijenoord. Dit bevordert vriendschappen en de multiculturele samenleving.

Ik wil ook nog benadrukken dat Feijenoord iets apart uitstraalt. Het ademt verschillende nationaliteiten uit, is gekleurd door allerlei mensen: Surinamers, Turken, Marokkanen en steeds meer Nederlanders. Het brengt een melancholie van oud Rotterdam met zich mee, omhuld in de warme van talrijke historie van de voetbalclub Feyenoord en de typische Rotterdam Zuid cafeetjes. Van verre is de geur van de lamhacub en de kapsalon te ruiken en de meerderheid vertrekt richting de moskee. Feijenoord is een karakter met een ziel van Oud Rotterdam, de belichaming van meerdere culturen en de lach van moderniteit. Een gemeenschap zoals een gemeenschap hoort te zijn!

3 Groepen

Er is gesproken met zeven groepen jongeren gesproken in de wijk. Dit zijn zeven identieke groepen die elk een bepaalde leefstijl hebben en eigen kenmerken hebben. Er is getracht informatie te verkrijgen door middel van informele groeps gesprekken, omdat groepen jongeren enquêtes vaak niet serieus nemen en sociaal gewenste antwoorden geven. Omdat de gesprekken anoniem blijven en het een informele setting betrof is er veel informatie verkregen.

Jongeren voetbalveld Rosestraat (17 oktober 2010, 16.00 uur)

Er waren hier 8 jongeren aan het voetballen tussen de 18 en 24 jaar van verschillende etnische achtergronden (Afghanen, Turken, Marokkanen en Surinamers). Zij komen hier vooral in de avonduren en in het weekend, omdat de meeste overdag aan het werk zijn of naar school gaan. Ze bezoeken nauwelijks georganiseerde vrijetijdactiviteiten in de wijk, omdat ze daar geen behoefte aan hebben. Af en toe lenen ze een bal bij de Sportcontainer Feijenoord als ze geen bal hebben meegenomen. Eens in de zoveel tijd (vooral in de wintermaanden) voetballen ze ook in de Persoonshal. Verder doen zij niet veel aan vrijetijdsoptieding in de wijk. Ze gaan bijvoorbeeld liever naar de bioscoop bij Pathé de Kulp, shoppen op de Bijerlandseleaan, Zuidplein en in het centrum van de stad. Ze wijzen daarbij op hun leeftijd en zeggen dat ze op jongere leeftijd wel vaker in de wijk te vinden waren. Ze zijn tevreden over de wijk en zeggen dat de situatie wat betreft de veiligheid in de

Veldacademie/ TU Delft: Sociaal Duurzame Wijk 2010/2011 blok 1+2

Turkse jongeren Moskee Anadolu (23 oktober 2010, 20.00 uur)

De moskee Anadolu aan de Oranjeboomstraat heeft een jongerenkantine. Hier zaten op 23 oktober 2010 ongeveer 20 Turkse jongeren, waarbij er met 5 jongeren gesproken is. Het betreft de leeftijdsgroep tussen de 16 en 24 jaar. Zij komen hier in het weekend voetbalwedstrijden kijken van de Turkse competitie of de Champions League. Verder hebben zij hier de mogelijkheid om te biljarten, tafelvoetballen en tafeltennissen. Er wordt hier niet veel georganiseerd, maar de jongeren hebben genoeg vrijheid en ruimte om dingen te doen die zij leuk vinden. Er is op vrijdagavond regelmatig een soort praatgroep met jongeren en een imam. Zij kunnen hier praten over hun sociale en religieuze kwesties met iemand die er verstand van heeft en kunnen ook naar elkaars verhalen luisteren. Er is dan een informele sfeer waarbij ook wat wordt gegeten en gedronken. Ook gaan zij twee keer in de week in de avonden voetballen in de Persoonshal. De wat oudere jongens vinden het erg jammer dat er veel Turkse jongeren in de wijk zijn die 'kansloos' zijn. Zij gaan nauwelijks naar school, werken niet en bezoeken te vaak een coffeeshop in hun ogen. Zij zouden willen dat er iets in de wijk gebeurt om zulke jongens te ondersteunen en op te vangen, zodat zij nuttigere dingen doen met hun leven.

Hangjongeren Station Zuid (23 oktober 2010, 21.30 uur)

Op de Oranjeboomstraat bevindt zich een groep van 6 jongeren van Turkse afkomst tussen de 17 en 22 jaar die aan het hangen zijn in de buurt van het treinstation Station Zuid. Sommigen roken en sigaret en drinken een energydrink. Er werd getwijfeld om deze groep te benaderen, maar zij behoren ten slotte ook tot de jongeren van deze wijk. Zij voetballen af en toe op het Cruyff Court en op het Helderheidplein als het niet regent. Verder bezoeken zij geen activiteiten structureel in de wijk. Ze zijn opmerkelijk veel minder tevreden over de voorzieningen in de wijk dan de jongeren die actiever bezig zijn. Ze missen een plek in de wijk waar ze zichzelf kunnen zijn en ook gewoon binnen kunnen roken/blowen en gokken. Ze hadden voorheen wel een pand ter beschikking waar dat mogelijk was en tot onvrede van die groep is het pand afgesloten door de gemeente (door overlast).

Bijlage F) Legenda leefveldenkaarten

INVENTARISATIE		BELEID				
<p>Wonen</p> <p>Bront: - Vrije Kop van Feijenoord (2009) - Inop 2010 - Beeldvormingsplan - Middelenplan - Woonstad</p> <p>Bront: - d.s.v. monument - Herindustrialij</p> <p>Koopwoningen Gevel gerenoveerd Sloop Eigendom Corporate Eigendom Particulier Bijzondere bebouwing (monumentaal)</p>	<p>Economie, werk & inkomen</p> <p>Bront: - Google maps - GISWeb 2.0 - Gebruiksva - Gebruiksva</p> <p>winkelcluster supermarkt levensbehoefte-spec. solitaire winkels bedrijven terrein restaurant financ. adv. café coffeshops beluizen snackbar sloop (relief) creatieve ondernims.</p>	<p>Veiligheid</p> <p>Bront: - Infralij politie - Site OK-punten - Onderzoek VA - Onderzoek TOS - Wijkagente - Onderzoek VA</p> <p>Politiebureaus OK-punten hangplekken vormgeving gebrekkig (verlichting, etc.) meldingen geweld en buurgerecht overlast coffeshop overlast wijkagente overlast door jongeren</p>	<p>Onderwijs</p> <p>Bront: - GISWeb 2.0 - Onderzoek VA - Schieding</p> <p>Schoolgebouwen: 0-4 2-4 4-12 12+ 12+ Wijkarrangement Intensieve samenw. bibliotheek & E-center</p> <p>Bront: - GISWeb 2.0 - Onderzoek VA</p>	<p>Wezijn & Hulpverlening</p> <p>Bront: - Onderzoek VA - Gemeeningsh - GISWeb 2.0</p> <p>Bront: - Onderzoek VA - GGD</p> <p>apothek tandarts huisarts andere zorgvoorz. maatschappelijke hulpverlening gesloten zorginstell. samenwerkingsverb. zorgadviessteam Z.A.T.</p>	<p>Woongeving</p> <p>Bront: - Onderzoek VA - GISWeb 2.0 - Onderzoek VA</p> <p>Bront: - Vrije Kop van Feijenoord (2009) - SFW - Onderzoek VA</p> <p>Bront: - Vrije Kop van Feijenoord (2009) - SFW - Onderzoek VA</p> <p>toegankelijke hoven vulcontainers papierbakken hondenuilatzones Park/plantsoen/plein Uitzichtpunt Pilot stadstoericht Kinder. route: oversteek Kinder. route: sorte termin Kinder. route: toekomstig speelplek speelveld speelveld metrolijn tramlijn buslijn Vaker Taxi - Str. Water taal</p>	<p>Participatie & Vrije tijd</p> <p>Bront: - GISWeb 2.0 - Onderzoek VA</p> <p>wijkgebouw christelijke instelling islamitische instelling collectieve tuin cultuur / evenementen bewonersorganisatie andere organisaties sport & recreatie: - omheind - open gebied TOS; wijkantoor TOS; veldlocatie</p>
<p>Wonen</p> <p>Bront: - Vrije Kop van Feijenoord (2009) - Middelenplan - Woonstad</p> <p>Bront: - Middelenplan - Woonstad - d.s.v. monument - Herindustrialij</p> <p>Ontwikkelingslocaties Gevelrenovatie gepland Sloop Renovatie/Afbouw Status interventies: vertraagd versheid</p>	<p>Economie, werk & inkomen</p> <p>Bront: - Vrije Kop van Feijenoord (2009)</p> <p>Bront: - Woonstad - Herindustrialij</p> <p>Commerciële plinten Beoogde clustering voorzieningen Luifelbeleid (concentratie winkels dagelijkse voorz.) Aanullende ontwikkelingen</p>	<p>Veiligheid</p> <p>Bront: - Vrije Kop van Feijenoord (2009) - Middelenplan - Woonstad</p> <p>Mogelijke locaties nieuwe school Voorleesexpress via scholen (20 wkn, 2011) Scholen te klein in leerlingenaantal Sluiting voorziening Sloopvoorziening</p>	<p>Onderwijs</p> <p>Bront: - Vrije Kop van Feijenoord (2009) - Middelenplan - Woonstad</p> <p>Bront: - Vrije Kop van Feijenoord (2009) - Middelenplan - Woonstad</p> <p>Nieuwe tramlijn Bruggen Parkontwikkeling Verstedelijk Oost-West verbindingen Ontwikkelen kades Hoofd bomenstruct. Aanpak hoven en pleinen (woonstad) Gerelateerde ontwikkelingen Straat vervalt Straat toekomstig Status interventies: vertraagd versheid</p>	<p>Wezijn & Hulpverlening</p> <p>Bront: - Vrije Kop van Feijenoord (2009)</p> <p>Bront: - Vrije Kop van Feijenoord (2009) - Middelenplan - Woonstad</p> <p>Bront: - Vrije Kop van Feijenoord (2009) - Middelenplan - Woonstad</p> <p>Nieuwe sportfaciliteiten Mogelijke locaties MFA Sluiting voorziening</p>	<p>Woongeving</p> <p>Bront: - Vrije Kop van Feijenoord (2009)</p> <p>Bront: - Vrije Kop van Feijenoord (2009) - Middelenplan - Woonstad</p> <p>Bront: - Vrije Kop van Feijenoord (2009) - Middelenplan - Woonstad</p> <p>Nieuwe tramlijn Bruggen Parkontwikkeling Verstedelijk Oost-West verbindingen Ontwikkelen kades Hoofd bomenstruct. Aanpak hoven en pleinen (woonstad) Gerelateerde ontwikkelingen Straat vervalt Straat toekomstig Status interventies: vertraagd versheid</p>	<p>Participatie & Vrije tijd</p> <p>Bront: - Vrije Kop van Feijenoord (2009) - Middelenplan - Woonstad</p> <p>Nieuwe sportfaciliteiten Mogelijke locaties MFA Sluiting voorziening</p>